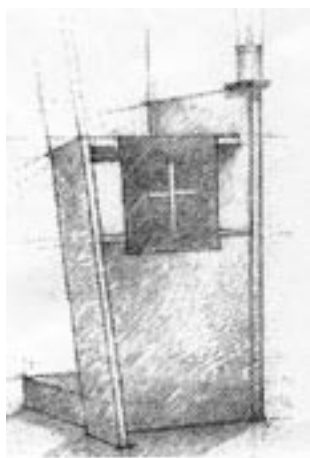


Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja
IX. évfolyam 4. szám 2010. karácsony

Erőszakatlanul



Tegnap, Luca napján eltemettük Cséfalvay Pál atyát, az esztergomi Keresztény Múzeum egykori igazgatóját. Többedmagammal temploma pitvarába sem jutottam be. Álltam a Dunáról fújó kegyetlenül hideg szélben, s hallgattam a kiszűrődő szentmisét. Figyeltem az arcokat: mintha mindenhol

az atya nézett volna vissza rám. Lehet, a napsütéstől káprázott a szemem, Cséfalvay Pál szerény, mégis férfiasan büszke mosolyát éreztem. A tudós pap többször prédikált a békási templomban. Mi az, hogy prédikált? Énekelt is, teljes elhivatottsággal, belülről győzve meg az őt hallgatókat: hitvallás, kultúra, szokások nem választhatnak el minket sem egymástól, sem a Názáretitől. Ami jó és igaz és szép, az mindannyiunké: ateistáké és katolikuské, zsidóké és protestánsoké. Bizonytalán hibázott ő is, és voltak bűnei, de az evangéliumot tisztán és igazán hirdette, s a reá bízottakat megtanította látni. Becsülni azt, ami anyag és test, mulandó és mindennek alá van vetve, mégis szép és gyönyörűsége, amitől nem idegenkedik az Örökkévaló, hiszen az övé, s akár jelenvalóvá, jelenné valósulóvá is lehet benne. Cséfalvay Pál, e dalos kedvű, vidám pap adventje véget ért, teste Szentgyörgymezőn sok-sok közmagyar közt nyugszik, de mosolya ott van barátai és tanítványai arcán, akik nem félnek lemondani az erőszakról.

*

Vályi Nagy Ervin másfél évtizede halott. Az '56 utáni hazai protestáns teológiai eszmélődés kiváló mesterének rövid élete kínok és küzdelmek árnyékától szabadulva vált tanítványai számára botránnyá.

Nem azt utasították el a közelmúltban nyilvánosságra került s mindeddig kritikai vizsgálódásnak alá nem vetett dokumentumokra hivatkozva, amit tanított, és nem is azt tagadták meg, ahogy tanított, hanem őt magát, az egykor volt embert. Rekedt kétségbeesésük azonban nem takarja el a tényt: négy főtanítvány közül háromból a rendszerváltást követő konzervatív kormányok államtitkára lett, a negyedikből püspök. Tehetségesek, hasznosak, ambiciózusak – ám legyen. Soha rosszabb vitézeket a magyar közéletbe. De semmilyen ragyogó teljesítményük nem változtat azon, hogy mesterük, Vályi Nagy individuális és politikai etikai normáját – alázatos az, aki mer alul maradni – sutba vágják. A Názáreti nem lobogtatott páлмаágot, nemzeti szignumot. Minden dísztelensége mellett egyetlen szignumot, egyetlen jelet adott: ez a számár. Ezt a vasárnapot nem a pálmáról kellene elnevezni, hanem a számárról. Ha Krisztus nem ül számárra, homályban marad politikai programja. De nem így tett, hanem felült egy számár hátára, hogy a Szentírást jól ismerő minden jelenlevő számára egyértelművé tegye: ő a király, akiről Zakariás próféta jövendölt. Réz Nagy Zoltán evangélikus lelkész esszéjében (Erőszak alattunk. Az erőszak ellen erőszakmentesen? Luther Kiadó, 2005. 108. old.) igazat ad Vályi Nagynak. Nyilvánvaló, az őt megtagadók eldöntötték, hogy nem akarnak alul maradni. Nem a Názáreti után akarnak – ki-ki a maga számára hátán – kocogni. Vályi Nagy Ervin haláláig alul maradt, és hűnek bizonyult hivatásához, tanítványaihoz és egyházához. Miképpen Jézus életén és halálán sem változtat, hogy Júdás és Péter és a többiek miért és hogyan árulták el.

*

Jövő év elején előadást kell tartanom a budai egyházmegye lelkészeinek „*Itt vagyok, mást küldj!*” – *gyülekezeteink és a cigánymisszió* címmel. Hónapok óta készülünk e tematikus számra, talán a paptársak is találnak majd hasznosat a maguk számára benne, de költömet követve „én egész népemet” tanítom, itt kell hát először szólanom.

Cigánymisszió, már a kifejezés maga diszkriminatív. Ott a helye a többi között: a börtön-, kórház-, lepra-, zsidómisszió sorában. Nem csupán avított és önhitt. E kifejezés használói inkább olyan látszatot akarnak kelteni, mintha valóságosan abban a helyzetben lennének, mint az első századok keresztényei a Pax Romana világában. A történelemben működő kereszténység azonban nem léphet vissza a Nagy Konstantint megelőző hitvalló korszakába anélkül, hogy kritikusan el ne vetné magától, ami kárna és szemétnak bizonyult. Luther és a többi reformátor óta nem sok példa akad erre. A századok során a reformált hitűek közösségei is intézményesültek, kiépült a hierarchiájuk, gazdasági és politikai aktivitásuk mellékkörülményeként életre hívták a missziókat, ahol jó szándékú és naiv lelkek gyógyírt leltek önnön hiábavalóságukra. Elvileg a misszióknak nincs vége, mindig lesznek olyanok, akik a másik helyett jobban tudják, mire van szüksége testének-lelkének, mit kell tenni a társadalom jó rendjéért azokkal, akik szenvedélybetegek, deviánsok, prostituáltak, migránsok. A misszió újszövetségi jelentése szerint a keresztény ember és közösség Jézus Krisztusról szóló tanúsága és tanítása. Ebben mindig két vagy több ember találkozásáról van szó. Embertől emberig szól a küldetés. Pál apostolhoz hasonlóan számomra sincs különbség zsidó és pogány, szabad és szolga között. Az egyház nem klub, nem párt, nem valamely nemes célra szakosodott egyesület, ahová tagokat kell toborozni. Minden idők szektásai boldogan fröccsöntik a lelket, gyártják darabszám az egyenüdvözülteket. Az emberlét megmásíthatatlan személyességére és tragikumára oly érzékeny názáreti Jézus nem erre tanított bennünket. Martin Luther sem, elég, ha *A keresztény ember szabadságáról* írt konfessziójára gondolunk. A misszió, a keresztény ember tanúságtétele e húszs kiváltképp e huszadik század után csak perszonális, tehát nem institucionális, csak dialogikus, tehát nem didaktikus, terapikus, tehát az erőszak minden formájáról és eszközéről tudatosan lemondó lehet.

Minden józan és felelősen gondolkodó magyar jól tudja, hogy ma a cigánysággal azonosított társadalmi kisebbség problémái a szociális és foglalkoztatáspolitikai, valamint az oktatás és egészségügyi rendszer több évtizedes mulasztásaiból, tévedéseiből, eredendő gyengeségéből következnek. Olyan bűnök ezek, amelyeknek következményeit a nemzetbiztonsági és belügyi hatóság sem megfékezni, sem jóvátenni nem tudja, legfeljebb megtorolni, gyakorta méltánytalanul, óhatatlanul e kisebbségre, a sorsukon maguktól változtatni képtelenekre, a mélyszegénységben tengődőkre terelve e számtalan személyes és közösségi neurózistól kínlódó társadalom gyűlölködését. A paraszt is és a proletár is tudott a cigánnyal együtt dolgozni, de ha már sem a paraszt, sem a proletár munkája nem kell,

ha már keresztül-kasul szét lettek vágva azok a rejtett szálak, amelyek valamiképpen a kölcsönös érdekek és a felebaráti szeretet segítségével szöttek láthatatlan, de működő hálót az ellehetetlenült létű megtartására, nem marad más, mint e tébolyult önsorsmentés illúziója, gárdista huliganizmus, verbális erőszak, kirekesztés, megfélemlítés, szegregálás, gettósítás, gyilkolás.

A cigányokat nem misszionálni kell. Semmi képp sem különösebben, mint a többi embert. Vagy mint magunkat, hogy míg másoknak prédikálunk, magunk alkalmatlanná ne legyünk. Ezért vissza kell fordítani a népnevelő hevülettől fodrozódó öntudatot: mire tanít minket a magyar cigányság története és sorsa? Indít-e bennünket valamire az a töméntelen gyalázat, ami ebben az eltelt 20 évben a magyar társadalom páriájára szakadt? A cigányságnak nincs szüksége a mi teológiai reflexiónkra. Valljuk be, erre nekünk sem. Amire már régóta szükség van, az a teljes magyar társadalom ideológiakritikai szemrevételezése. A hazai evangélikus egyház és gyülekezetei, intézményei túlnyomó többsége éli a maga rendszerkonform életét. Eltekintve néhány, a nemiséggel kapcsolatos – nemhogy a társadalom, de még az egyház túlnyomó többségének véleményét sem reprezentáló – konzervatív tiltakozó kiáltványtól és utcai fölvonulástól, a magyar közélet valódi, elodázhatatlan problémái nem lettek az egyházi közélet témáivá. Az egyház hetilapjának vértelen és veszélytelen püspöki publicisztikái között egyet sem találunk, mely a globális jelenségekre adandó teológiai reflexiók forrásává vagy útmutatójává lehetne.

Ebben az évben eltemettük Raj Tamás rabbit és Bulányi György piarista szerzetest is. Mindketten felekezettük „cigányává” lettek, be nem fogadott, unheimlich személyekké, akik szinte egyenes arányban azzal, ahogy elvesztették világi és vallási felsőbbségük jótetszését, úgy váltak bárki emberfia iránt nyitottá. Ők valóban mindent megtettek közösségük hitelre méltóságáért. Talán valóban azért, mert jobban szerették a rájuk bízottakat önmaguknál. S persze az is lehet, hogy bizalomra méltó tanítókká, valódi politikai, etikai és teológiai reflexiók megfogalmazóivá éppen azért váltak, mert sorsuk eleve kizárta az erőszak bármilyen igényét és lehetőségét.

„Ne győzzön le téged a rossz, hanem te győzd le a rosszat jóval” – írja Pál apostol a rómaiaknak (12,21). Ezt választották a herrnhuti biblicisták a 2011. év igéjévé. Nem kétlem, megszívlevél az apostoli intést, lesz min gondolkodnunk, és lesz kinek gondolkodnia jövőre is. Megszabadulni az erőszaktól nemcsak jó ízlés kérdése. Kell hozzá bátorság is. A maga és a mások életét mélyszegénységesen tisztelő ember bátorsága ez, aki felebarátját nem megtéríteni akarja, hanem együtt akar vele élni, dolgozni, enni és inni szorongása és kétségei dacára is.

Donáth László

Nádas Péter

Útépítők

- részlet a Párhuzamos történetek című regényből -

Akét lakókocsit, hol egymásra merőlegesen állították fel, s ilyenkor lett egy kis udvaruk, hol pedig párhuzamosan fordították egymás felé, s ilyenkor volt egy kis utcájuk a közös életükhöz.

Nagy gondot fordítottak a lakókocsik elhelyezésére, letelepedéseik helyszínére. Milyen nép lakik a vidéken, nem vadak e kutyáik, mi van a közelben és mi van távolabb. Az alföldi cigányok hagyományosan nem vették emberszámba a parasztokat, s úgy tartottak tőlük, mint a vadállatoktól. Tuba azonban a Dunántúlról származott, a Mura vidékéről, s ezért ő mindennel másként volt, mint ezek, a magyarokkal szemben is másként viselkedett. Ismerete a horvátokat, a szerbeket, a rácokat, a sokácokat, s azt állította, hogy ezek még a magyaroknál is vadabbak és kegyetlenebbek. Mert a magyar, ha egyedül van, akkor gyáva, ezek meg akkor is vadak, ha teszem nincsen seholy segítségük. Bizsóknak különösen résen kellett lennie, hogy a helybeliek ne vádolják meg a cigányokat, ha valamijük eltűnik. Tudni kellett, merről fújnak a szelek, hol a víz, hol a kút. E kényes kérdésekben jóideje Tuba ítéletére hagyatkozott. Tuba volt az első cigány a csapatban, a János, s abban a sorrendben, ahogy lassan kiléptek a magyarok a vállalatától, jöttek a cigányok. Bizsó hozta később a Téglás fivérek, azok meg a szerencsétlenül járt nővérük fiát, ezt a szegény kis Jakabot, aki mindössze néhány hete dolgozott velük.

Magyar ilyen nehéz és rosszul fizető munkán nem dolgozott.

Amikor a csapathoz szegődött, Tuba alig volt idősebb, mint most a kis Jakab. Cigányt ők semmi pénzért nem akartak volna a csapatba maguk közé, de ez olyan volt a megjelenésében és a viselkedésében, hogy csak némán nyeltek. Meg sem beszéltek egymás között, hogy egyikük sem tudott a Bizsóknak hangos nemet mondani. Ha pedig már így történt, mert nem történt másként, akkor Bizsó végül is azon volt, hogy kiismerje ezeket a cigányokat. Ez nem sikerült igazán neki. Bár abban sem lehetett biztos, hogy a nevelt lánya, a Mózes Gyöngyvér, akinek a lakást a felesége unszolására a fővárosban talán mégis csak megveszi, vajon nem cigány-e. Szépen énekelt, és biztos a vére hajtotta a sok különböző férfihoz. Még ha nem is hozta mindegyiket haza magával. Rájöttek vagy elért hozzájuk a híre, hogy a Lippay Ágost már nincs vele, valahol

külföldön megszökött tőle, hanem most valamilyen költő, aki a rádióba is beszerezte. Arra azonban idővel rájött, hogy azért mindegyik cigány inkább másmilyen.

Ezzel a felismerésével ugyan nem tudott mit kezdeni.

Holott tudhatta volna már, hiszen a hadifogságban is volt velük cigány. Ha cigány, ha nem cigány, szívta a fogát a lakásvásárlás miatt, de nem tudta ettől a kis nőtől megtagadni.

Olyan szokásaik voltak, amelyeket nem látott át, ám ösztönösen megérezte, hogy nem lenne helyénvaló kíváncsiskodnia.

Gyöngyvért már kétszer hallották vasárnap délelőtt a rádióban, régi népdalokat énekelt és eredeti hangszereken kísérték. Hajlított, húzta, nagy kényesen remegtette a hangját. Bizsóknak ez egyáltalán nem tetszett.

A Jákó Verát jobban szerette, az rendes magyar nótákat énekelt.

Itt volt a Jakab, akit valamiért megkopasztottak a többiek.

Hallotta Bizsó, hogy mit művelnek, látta, hogy oda a fiú gyűrűs haja, de nem avatkozott bele.

Fiatalok, az esztelenségüket is addig csinálják.

Mikor az óriás Tuba közéjük került, akkor a nagy hőségben Bizsó rendelkezésére egy gazdag árnyékot adó, magányos faóriás alatt állították le a két lakókocsit. Éppen csak leszerelt a katonaságtól a barátjával, aki elkísérte, s ez szintén jól megtermett legény volt, biztosan nem cigány.

S hogy neki előtte nem volt seholy munkahelye még.

Ami azért nagy hatást tett valamennyiükre. Bizsó erre nem szívesen emlékezett.

S hogy ez a nyugodt fiú, a Tuba János, milyen furcsa izgalomba jött, amikor a többiek füle hallatára azt mondta, könnyen megkapja a fát a villám. Nem az ellenkezésével, hanem a felindultságával sértette meg Bizsó tekintélyét. Ha ők nem kerülnek el az ilyen fát, akkor a ménkü sem kerülheti el őket. Nem hogy valamennyiüktől, még a magányos faóriásról is elfordította a sötét tekintetét. Járt a leszegett fejével közöttük, akárha azonnal bekövetkezhetne, ami aztán két nap múltán bekövetkezett.

Sem közvetlenül utána, sem később nem emlékeztek meg egymás között ezekről az eseményekről. Bizsó azonban nem feledhette a szemük láttára kettéhasadó, évszázados faóriást. Amint a fény iszonytató csattanással sújt közéjük, s élő nedvektől sísteregve, nyüszítve csap ki a lángja, föl a sötétségben dühöngő ég.

Tubáról meg ki tudhatta, hogy mire emlékezik, mit felejt vagy folytonosan min gondolkodik.

Ez az ember nem csak a természetével és a viselkedésével, hanem leginkább a szépségével nyűgözött le másokat.

Amit a két szemével bárki láthatott, arról furcsa módon mindenki mélyen hallgatott. Talán jobban is tették. A szépség nem olyan dolog, amiről érdemes bárkivel szót váltani. Bizsók igazságosságot és egyenlőséget szerető ember hírében állt. Akkor meg minek foglalkozott volna ő egy másik férfi küllemével. Csak a munkáját végezze el mindenki rendesen. Sokan egyenesen azt hitték róla, hogy valamilyen alföldi szektában van benne, jehovista vagy újrakeresztelkedő. Hírlett, hogy ez utóbbiaknak a Tiszában vagy a Túrban kéne éjjélkor nagy pucéron egyenként megmerítkezniük, és szurokfáklyákkal világitanak hozzá a többiek. A jó hírnévnek persze van egy olyan kényszerítő tulajdonsága, hogy még akkor is kötelez, ha valakinek egyébként esze ágában sem lenne igazságosnak lenni avagy az egyenlőség elve netán sértené a közvetlen érdekét.

Bizsók szokatlanul kíméletesen bánt másokkal, s így aztán a többiek nem csak számoltak a kíméletességével, hanem meg sem engedték volna neki a kíméletlenséget.

Az is hírlett róluk, hogy ezt a hallatlan disznóságot együtt csinálják a Tiszában meg a Túrban a nők és a férfiak. Fiatal lányokat is visznek.

Azok is nézhetik öregapám tökét.

Tudta, bármiként legyen, bármit beszéljenek, senki nincs aki a régi gépekhez és az öreg motorokhoz nála jobban ért. Legfeljebb egyenrangú lehetett vele valaki ebben a tudásban. Mivel azonban nem élt benne semmiféle hivalkodási vágy, inkább szemérmes maradt a tudását illetően. Ha a munkájában elmerült, s az idegen hangok is eltávolodtak tőle, akkor a munka kellemes kábulatában gyakran azon kapta önmagát, hogy a kezén érzi, a tarkóján érzi az apja szigorú tekintetét. A mai napig mindent úgy tett, ahogy tőle megtanulta, netán ellesté. De még azokat a fogásokat sem tudta előle elrejtetni, amelyekkel inkább a saját józan eszére hagyatkozott. Ezeket a módszereket úgymond az atyai tekintettel ellenkezve kellett bevezetnie.

Avagy nem is érzett ilyesmit, hanem nagy hirtelen a nyaka viszkedett, s meg kellett fordulnia.

Ezeket a pillanatokot aztán még különösebbé tette, ha valóságos, élő ember figyelte őt.

Tuba némán figyelő óriás szemében a saját éhes gyermeki tekintetét fedezte föl. Amitől ő változott vissza kellemetlen és megbízható apává, aki örök mesterként a fiát tanítgatja. A saját fiaival nem foglalkozott annyit, mint Tubával. A nevelt lányát sem vette volna semmi pénzért a nevére, a lakásnak is inkább csak a felét fizette volna ki, nem többet, de a fiúknál mégis jobban szerette. A szenvedélyt az ember nem akarja, legfeljebb résen lehet, hogy ne borítsa el teljesen.

Mindabban, ami hallatlanul nagy testi erőt, találékonyt vagy fürge észjárást kívánt, ez a fiatal férfi volt a jobb.



Nálánál ügyesebben például senki nem tudott a szabadban tüzet gyújtani. Fújhatott, eshetett, bármily nedves volt a fa, tüze tisztán és füst nélkül égett. Tudta, melyik szél hord esőt, miként jár az árnyék, a madarak reptének íve mit jelent, melyik kút vize pállott és szükségből mit lehet miből gyártani.

Idegenekkel is ő talált előbb bizalmas beszédre, pedig cigánytól és zsidótól mindenki inkább idegenkedett.

Vagy alig érkeztek meg új helyükre, sapkájából gombát, erdei szamócát, galambtojást fordított elébük.

Bizsók csak azon volt, ne lássák, hogy ettől mennyire elérzékenyedik.

Csendes estéiken, mikor hosszú percekig elnémultan bámulták a kihúnyó tűz kósza lángjait, mert csillagjaival kitérültek felettük a hatalmas éjszaka, s aztán nyögve, ásítózva, elgémberedett tagjaikat megroppantva, végül is pihenni tértek, Bizsók ez utóbbi hónapokban úgy csukta magára lakókocsijának ajtaját, mintha nem végezett volna el valami fontosat.

Talán azért, mert a családjában már csaknem mindent elrendezett.

A tűz melege és fénye a közelség érzetét táplálta közöttük, ám ezt csak akkor lehetett érzékelni, amikor kihunyt és sötét lett, hűvös és hiányzott.

Sem itt, másutt sem volt otthonuk.

Miközben a másik lakókocsiban tompán dobantak a lábak és az ütődések, s nem akart végeszakadni a sok motozásnak és mormogásnak, Bizsók mégis elégedetten nyugtázhatta, hogy a cigányoknak szűk a hely. Elégedettsége a kiváltságát

érintette, s talán nincsen is igazságszerető ember, aki az élvezetes kiváltságokat ne érezné hízolgőnek őnmagára nézve.

Valamivel azért egy kicsit többre kellett magát tartania a többieknel.

S hogy ez is meglegyen, hol azért tartotta magát különbnek, mert ő volt a munkavezetőjük és a gépmesterük, hol azért mert idősebb, hol azért, mert magyar, hol meg azért, mert a legnagyobb szerencsére nem katolikus.

Valamennyien magányosak voltak itt, olyannyira, hogy meg sem tudták volna szokni többé, megosztani valakivel a magányukat. Ahhoz viszont hozzászótkak, hogy a magányukkal a másik ember magányának közvetlen közelében élnek. Amint múltak az évek, a különös néma figyelem, hiába élvezte jogosan a kis kiváltságait, hiányozni kezdett Bizsók éjszakai óráiból. Ha magára csukta lakókocsijának ajtaját, akkor csaknem minden este azzal a gondolattal tette, hogy majd holnap ezt is elrendezi. Ami teljesre kerekítve a hiányos mondatot, azt jelentette, hogy mulasztását holnap kell pótolnia. Holnapra kelve áttelepíti magához ennek a másik embernek az ágját. Nem Tubára gondolt, akivel a kiváltságon egyáltalán megosztozhatott, hanem az ágjára.

Már az ág helyét is kiszemelte.

Így mégis csak kényelmesebben megleszünk, mondta volna szemérmes érvként ezen az elképzelt holnapon.

Ne kelljen már ezeknek a cigányoknak annyira gyűródniük.

Tubához úgy beszélt magában, mintha nem cigány lenne. Reggelente még a fejében motoszkált a veszélyes mondata, mert amióta Jakab is velük dolgozott, a másik kocsiiban igencsak harsányan kezdtek el a napot. Délutánra azonban szerencsére mindig elfeledte, hogy mit akart, s akkor jutott mindig újra az eszébe, amikor nyugovóra tértek. Nem a harsányságukat irigyelte, valami meghatározatlant mégis. Végül is kimondhatta volna, hiszen nem volt többé a csapatban magyar, aki előtt a nagyvonalúságát és az emberszeretetét el kellett volna titkolnia.

Az ünnepélyes pillanatot úgy képzelte el, hogy valamennyiüknek együtt kell lenniök. Elképzelte, hogy a szavait milyen nagy csönd követi majd. Ám éppen e dédelgetett csönd elképzélése akadályozta meg, hogy a szükséges szóhoz a megfelelő alkalmat megtalálja.

Mindent tudtak egymásról, vagy majdnem mindent.

Tuba János mögött a halott öregapja állt, aki tízenkét éves koráig nevelte. Mindazt, amit tudott, tőle tudta, a figyelmét, a mozdulatok széles íveit, kényelmét és méltóságát is tőle tanulta el. Az öregapjának nem volt háza, földje, semmit nem vehet-

tek el tőle. Nem is adtak neki semmit ingyen, de volt egy prima fejszéje, egy jó szalukapája, volt néhány saját készítésű görbe meg egyenes pengéjű kése. Koratavasztól egészen az első hóesésig együtt járták a Mura mentén a falvakat. Míg élt az öregapja, az iskolákat igen ritkán látogatta. Ha erőszakoskodtak valahol a rendőrök vagy az előljáráságon pénzbírsággal fenyegették az öregapját, akkor valamivel tovább maradtak meg, mint ahogy a munkájuk megkívánta. Amikor elfogyott az őszön jókor ki-döntött fa, és az öregapjának már a forgácsból sem volt mit csinálnia, akkor mégis csak tovább kellett állniuk. Sokáig azt sem tudta, mi fán terem a játék. Gyerekkorának alig volt társa, aki beavatta volna őt valami titokba vagy másféle tudásba.

Az iskolában nagy részvétellel figyelte a magyar gyerekeket, hogy mi a csudát művelnek egymás között, mert sem az élvezeteiket, sem a gonoszságukat vagy a kis üzleteléseiket nem értette meg.

Nem csupán az érzéseiket nem ismerte, hanem azokat a magyar szavakat sem, amelyekkel az emberi lények megkísérlik megkötni a szabadon csapongó vágyakat és a változékony vonzalmakat. Szabad ég alatt háltak. Arról sem tudott sokat, hogy az öregapját miért űzték el a sajátjai, miért kell kettőjüknek a törzsükből kitaszítottan élni. A telet minden évben a rátkai hegyen töltötték egy jól eldugott kunyhóban, amit az öregapja épített. Ők kiláttak belőle, látták a befagyott Mura nagy kanyarulat a fűzesekkel. A határőrök is csak akkor fogták vallatóra az öregapját, amikor szőkevényt kerestek, akkor azonban kiabáltak, szitkozódtk, egyszer el is vitték, mert az volt a véleményük, hogy hazudik. De más nem láthatta a lakásukat sehonnan, ha csak a füstöt nem vette észre fölszállni. Csak akkor jöttek le a hegyről, amikor olvadni kezdett, s éjszakánként megpattant és felreccsent a folyón a jég.

Elégedettek lehettek, hiszen minden községbe úgy érkeztek meg, hogy nagy türelmetlenül várták a jöttüket.

Megszállhattak volna bármelyik portán.

Így Tuba bácsi, meg úgy Tuba bácsi, maga tuggya, hogy mennyire szerettyük, meg a kicsi is jobban ellesz a mieinkkel, ilyen szavakkal édesgette a paraszt magához az öregapját.

Nem lesz gondjuk rá, hogy mit egyenek, hisz ugyis főz az asszony kilencnek.

Ősszel volt a nehezebb, mert akkor az öregapjának keményen meg kellett a paraszttal harcolnia.

Mikor az anyagban elszunnyadt az élet, akkor a paraszt jött velük az udvaráról, hogy nyárfát, fűzet, gesztenyét vagy hársat válogassanak az erdején vagy a kaszálója szélén. A paraszt persze túl akart járni a cigány eszén, s ezért annyira akaratos lett és ostoba, mintha szánt szándékkal gondolta volna ki, hogy mi lenne a legrosszabb neki. Amit az

öregapja jónak talált volna, hogy tavasztól majd köpesztő teknőt, melencét, sütőlapátot, tálat és zsírba való kanalakat csináljon a parasztnak belőle, azt a konok parasztja soha ki nem engedte volna vágni. Vagy tavaszig inkább eltüzelte az ostoba. A nagyobb darabokkal kezdték, a teknővel, a káddal, ebből emelték ki a kisebbeket, s úgy gazdálkodtak, hogy végül csak a forgács maradjon meg. A parasztnak szüksége volt a sok holmira, ami kifért a fájából, miként ők sem lehettek volna el még két hétre sem az öregapja munkája nélkül. Ebben a szükséges és szigorú cserében azonban mélységesen mély mohóság és sokféle ingerület rejtezett.

Aszt a fát ki nem döntöd te koszos cigány, az anyád hergott úristenit.

Ha pedig a sok fölösleges beszéddel végre meggyeztek, hogy melyiket dönti ki, akkor mindig többet akart volna kihozni a fájából a parasztja, mint amennyi benne volt. A szemét forgatta, a távolból lesett, hogy tényleg nem csapják-e be. Vagy olyasmit kívánt, amit Tuba öregapja abból a fából semmi pénzért nem csinált.

Ilyen a paraszt, a saját fájának nem ismerte a paraszt az értékét vagy a természetét.

Persze hogy mindig több fért ki belőle, mint amennyit a paraszt a kemény fejében elképzelt magának. Erről nem volt szabad tudnia, csak legyen elégedett azzal, hogy a cigányt megint sikerült becsapnia. Arról nem a cigány tehet, hogy neki van több esze, mint a ravasz parasztjának, aki mindig többet akar és mindig mindent elveszít.

Ezek a tárgyak egy időre eltűntek a hamuban vagy forgács alatt, és messzi vásárokon kerültek elő.

Ha lenne szekerek, lovuk, akkor még több pénzüket jönne ki belőle, így ábrándozott az öregapja, akit a szükség becsületesebbé tett, mint amennyire a józan ész szerint elvárható lett volna tőle. Kaptak ellátást, ilyen-olyan, kaptak terményt, kaptak levetett ruhát, de valahogy egy kis pénzhez is hozzá kellett jutniuk, hogy a telet túléljék. Nem akart ő sokat, nem akart többet, mint néhány kanalat, na, legfeljebb egy tálat vagy melencét még kihozni. Az a paraszt még nem született meg, aki átjárhatott volna az ő eszén, ha pedig megszületett, akkor nem kerültek a háza közelébe.

Látták, hiszen jól megfigyelték, hogy van paraszt, akit még a paraszt is elkerül, ilyen a cigány sem közösködik.

Voltak ugyan fenyegető lények az ismerős nagyvilágban, még a cigánynál is hatalmasabbak, az öregapja azonban minden este elmesélt egyet a tetteik közül. Előjöttek a tűznél a sötét szavakból. Olyan lelkek és szellemek voltak, akik nem lehetnek sem a tűz, sem a fény barátai. Amikor a mesének vége lett, s az öregapja dobott még egy kis forgácsot a tűzre, csak füstölögjön, érezzék a körülöttük ólál-

kodó vadállatok, akkor a szellemek inkább szelíden elvonultak a véres titkokkal teli éjszakába.

Hallani lehetett, ahogy a falusi kutyák ajtójukra kisvártatva egymás után fölonyítanak és sokáig csaholtak még utánuk, nehogy visszatérjenek.

Minden következő nap ismét fényt hozott.

Azon a környéken az idősebb emberek emlékezete úgy őrizte meg az alakjukat, amint tavasszal megint jönnek és csúnyán lesoványodva és lerongyolódva befordulnak a sáros udvarokba. Ilyenkor a paraszt csak úgy ragyog a sok zsirtól, amit a nagy tétlenségben télen magára vett. Ahol a kutyák mérgesen csaholt, ott a kerítés vagy a sövény előtt álltak meg. Soha nem jártak egymás közelében, hol lemaradt, hol az öregapja előtt lépdelt. Amikor menet közben szót váltottak, kiabáltak. S egymás mellé sem kerültek úgy, mintha nem lenne elegendő helyük vagy bármelyikük rászorulna a másik gyámolítására. Az öreg nem volt magas ember, inkább tartásának méltósága növelte meg a parasztok szemében az alakját. Az asszonyok szívesen meg is szorongatták volna a kisfiút. A gyerek szépsége megindította őket, belőle azonban sugározott a tiltás.

Tuba sokáig érinthetetlennek mutatkozott, később ritkán kívánta a testi érintkezést bárkivel.

Az öregember nagy zsákokat vitt a bal vállán, s ugyanott vitte a vállán a fejszét, mivel így maradt szabad keze. Középpütt elválasztott, erős szálú, ősz haja volt, amit ősi törvény szerint borbély ollója nem érhetett. Akivel az urak ilyesmit megtesznek vagy a csendőrök, mert megtették, s ezt az öregember jól belevészte a kisfiú emlékezetébe, azt a cigányt az egész keserű életében nagyobb szégyen már nem érheti. A szégyent ő úgy kerülte el, mesélte az öregapja, hogy amikor katonának akarták volna vinni, akkor a korpavári plébánosnál kiváltott a születéséről egy másik okmányt. Néhány évvel mindig kevesebbet vagy többet kellett mondani, hogy ezzel a papírral ne vihessék el az embert.

Valakit mindig talált a könyvében a plébános, akire ráillett a születés dátuma.



Azóta viselik ők ezt a hamis nevüket.

Amikor a korpavári plébánoshoz elment, az a Tuba már rég nem élt.

S valójában ő aztán négy évvel idősebb, mint a papírja szerint lenni kell.

Szépen barázdált arcát, mely szigorú volt, és bármi történhetett, az indulat egyetlen ínt nem rándított, mert az sértette volna az ősoket, a régi szokás szerint a két szoros hajfonat keretezte, aminek kader a neve cigányul.

Amúgy ez volt a nagy zsák, amivel égetnivaló kölkeiket riogatták a parasztok. Kettészél, betesz a zsákjába és elvisz a cigány. Ezt is úgy vitte a hátán, miként az ősei. A balga paraszt nagy peckesen azt hiszi, hogy szitkozódik, pedig a cigan az ő nyelvén is csak embert jelent.

Aztán jól esik neki, hogy te cigány így. Nekünk meg olyan, mintha semmit nem mondana.

A régi eseményekre maga is úgy emlékezett, ahogy a saját öregapja elbeszéléseiből ismerte, ha pedig valamire mégsem emlékezett, akkor mesélés közben maga kerekítette ki. Tuba János maga is így mesélt a többieknek, a régi tüzet látta a tűz helyén, s miközben a hiányzó részeket pótolta a maga tapasztalatából, a füst lassú fátylaiban guggoló öregapját látta, amint a pálcájával kapargatja a kihűnyő zsarátnokot.

Amikor Bizsók is közöttük ült, akkor legfeljebb szándékosan is elhallgatott bizonyos dolgokat, hogy magyart bele ne avasson vagy éppen a mese más helyén jó nagyokat tódított.

De önmagukról vagy az életük valódi eseményeiről, nem szívesen beszéltek egymás között ezek a férfiak.

Az esték sem voltak hosszúak.

Munka után még le kellett mosakodniok, s ha maguk nem mostak vagy varrtak is, hiszen az ilyesmit inkább hazavitték az asszonyoknak, mindig akadt rendbe tenni való holmijuk. Míg egyikük takarította a kocsit, főzött a másik. A cigányok együtt ették a főztjüket, de Bizsók külön. Olykor munka után fölkerekedtek valamennyien, fröccsözni vagy ritkábban sörözni mentek, s ilyenkor Bizsók már csak azért is velük tartott, mert nem hagyta őket egyedül szívesen. Négy cigánynak egy vadidegen falusi kocsmában volt mitől tartani és nem is mindenütt volt tanácsos. Más alkalommal viszont úgy mentek el, hogy hátrahagyták valamelyik társukat, aki egyedül akart maradni. Idegen életek közé keveredtek, ami megnövelte az összetartozásuk érzetét, ettől Bizsók ugyan egy kicsit idegenkedett, habár mint a munkavezetőjük belátta, hogy elegendő megbeszélni valót ad nekik. Aztán szocialista brigádot is kellett alakítani, s akkor beírhatták a naplóba, hogy munka után közösségi életet éltek.

(A regény 2000-ben jelent meg a Jelenkor Kiadónál.)

Bari Károly versei elé

Szendrei Lőrinc levele

Már nem emlékszem, hogyan volt. Egyszer csak a Mátészalka közeli Vaján találtuk magunkat, Molnár Mátyás tornyában, ahová 1970–71–72-ben szinte mindenki eljutott, akinek volt köze ehhez az országhoz.

Országmentő bástya volt, holott országvesztőnek is tekinthettük volna, hiszen a legfelső szint dísztermében fogalmazták 1711-ben a szatmári békét.

Beköltöztünk.

Az érettségi utáni felhőtlen ifjúság dorbézolását próbáltuk élni. Szatmári szilvapálinka kísértett. Sokat ittunk. A személyi igazolványunkat beadtuk néhány kupica ital fejében, és ittunk, ittunk, ittunk. Literszámba hoztuk magunkba az alkoholt.

Talán mert nem bírtunk a napközben kapott terhekkkel. Hodász cigányai között figyeltük az éneket. Nem dúdoltunk, nem daloltunk. Hallgattunk. A halál dalaival lépkedtünk, miközben azt várták tőlünk, hogy írjuk át a rímeket. Haldoklóból élővé.

Tudtad volna, de nem vállaltad. „Most még haldoklunk” – riasztottad el a könyörgést, és hagytad a dalokat tengerré terebélyesedni.

Reggelenként sárgarépát ettünk. Tisztultunk. Észnél voltunk. Ilyenkor kérted, hogy mosakodjunk, locsoljuk egymást a lavórból. Miközben verset mondtál.

*„Ne lásson senki engem, hűséges hazátlant,
áruók asztalánál orszáért sírni...”*

És mielőtt új verset találtál, kérted, együnk egy kis szalonnát, és folytattad:

*„Őrizlek, ének, mint fájaldmát a seb,
– nyelvem ércét hitetlenség el ne lopja!
Jelszavak oszlopaihoz kötözve a lét;
igaz ének legyen halálos menedékem.
Arany-tüskés rozsbán bujdokol a nép.”*

Megfordultál. Szaladjunk, apádhoz! – adtad szinte parancsba, te, aki katonásan még egy csiptenyi kenyeret sem tudtál szelni, és a kocsmáros átzsigulizott velünk Mátészalkára, ahol apámat az ágyából vertük ki délután.

Még nem volt 44 éves.

Nem kérdezett, nem faggatott, mindent látott, értett. Ilyen apám volt.

Háromszáz forinttal tartoztunk a kocsmárosnak. Apám ezer forintot adott. Félhavi fizetését. Majd meghívott a legközelebbi kocsmába. Ittunk.

Mert inni kellett. Ott. Akkor. Kibirni. Mátészalkát, a kivetett életet és a hitet önmagunk igazában.

Nem csupán emiatt szerettük egymást.

„A legkedvesebb barátom édesapjának, Szendrei Jóskának, aki ugyanolyan kedves, igaz és tiszta szívű, mint fia, nagy szeretettel, és őszinte barátsággal: Karcsi. 1974. május 8, Nyíregyháza, azaz Mátészalka (eltévesztettem!)” – írtad a tarisznnyából ajándékba kihúzott könyvbe, amely később hozzám került.

Apámmal egymásra néztünk, és mosolyogtunk. Bolond vagy, Karcsi, de legalább a kocsmárost kifizetjük – beszéltek meg szó nélkül.

És újabb verset írtál:

*Kocsmák udvarain fekete citerát
pengetnek a lányok; ezüst holdakká-görbült
vének guggolnak körük; szájukban cigaretta
reszket, szemétdombok sisakjait: eldobált fazekakat
görget lábukhoz a szél, nem veszik észre; szemükben
az álom zászlót varrogat, részeg vagyok anyám:
lépteimmel virágok dulakodnak, sötétség lobog
a messzeség felé bujdokló mezőkön, ahol búzake-
reszket
állítottak sírköül a nyárnak; árnyékok lobognak
a rogek ruhájáért verejtékbe öltözött-öltöző táltosok:
a parasztnok arcán is, ahogy toporognak
nyomorrra-ítéltek kiabálásában; piros ostoros viha-
rokhoz
temetett földekről beszélnek, lábszárcsont-gerendás
vakond-palotákról, férfiakról, kiket szivárvánnyal
korbácsol a zápor-utáni ég, csönddé-sujtott igaz-
ságok
égetik nyelvemet, ki merne rámfigyelni, ha megszól-
lalnék, ha vér-üszkös ajkamim közül a halálos
paraszat
kiköpném; így is varjú-csontvázak szagatják kocs-
mák fölül a fedelet: nehogy láng zsendüljön
rajtuk; pedig még nem szóltam, lángot nem
beszéltem, s azt hírelik: tűzbe borul
a kocsmá, hová belépek, aranysizmás varjú-király
ordít a kerítésen, részeg vagyok anyám, hazamenni
nem tudok, csillagok térdei alatt vergődik
az éjszaka,
bicskás mámorok fülében fekete citerát pengetnek a
lányok,
hej lányok, ki csókol meg,
anyám házáig ki kísér el?*

Hazamentünk.

Én még olyan biztonságot soha nem éreztem korábban, mint édesanyád konyhájában. Néztem az anyatej anyját. A Mindent tápláló asszonyt. Pici barázdák körítették arcát, a méltóságot.

Nélküle nem lettél volna a gondolatok hercege.

Hamar eljöttünk. Apró ebéd, sokáig őrzött sütemény illata kísért. És a tekintete: „Ráncokkal szíjazta arcunkat a földhöz az idő”.

Legközelebb Pesten ültünk, a Bástya sörözőben. Hajnaltól hajnalig. Pralám! – mutattad be sorra a főiskolásokat... Hegedűs (D.) Géza, Szerencsi Éva, Szurdi Miklós... és Sörös Sanyi.

Készültünk a vizsgaelőadásodra. Major Tamás hápogott.

„Mi az, hogy Bari Károly Latinovits Zoltán főszereplésével készül Németh László VII. Gergely című színműve vizsgaelőadására?” – ordított rekedten, a vizsgaelőadás előtt egy nappal, és az Uránia mozi melletti Bástya sörözőig hallatszott, hogy a Színészkirály, Latinovits ráborítja az asztalt.

Kirúgtak.

Még tartott a lendület. Nyár volt. El akartunk menekülni. Csingiz Ajtmatov hívott. Menjünk Kirgíziába. Az Alkotmány utca egyik telefonfülkéjéből telefonáltál Aczél Györgynek, követelve az útlevelet. Ordítottál. Nem Amerikába, nem Angliába, nem az NSZK-ba, hanem a Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság egyik államába szeretnél volna eljutni velem.

CCCP!

Kuss!

Nem mentünk. Nem mehettünk.

Tudták, hogy, ha eljutsz Kirgíziába, onnan csak India lehet a célnod, mert cigány vagy.

Na, azt nem! Nincs óshazája egy magyar cigány költőnek!

Pedig te mindig magyar voltál.

És cigány.

Vagy: cigány és magyar.

Ember.

Még el sem múlt a nyár, mindkettőnket behívtak katonának.

Én éppen súlyos műtét után voltam, megmentettek a leleteim. Kétszer nekem szaladtak, de képtelenek voltak besorozni. Téged viszont bevettek. Éppen 39 kilogrammot nyomtál.

1971. Hódmezővásárhely.

Leveleztünk. Zöld Onibaba-álarcnak nevezted a Magyar Népköztársaság Néphadseregének uniformisát. Gyanútlanul, válaszlevelemben én is így neveztem. A levelezésünket az állambiztonság elfogta. Fölbujtóként Szegedre idéztek, a katonai bíróságra. Jött Baka István költő, aki nagyon vigyázott rád. Bilincseid között az ő szendvicseit etted. Sokat kockáztatott. Körbejárta a bíróságot, miközben az ügyvédek egyfolytában ki akartak minket szorítani mellőled.

Hajnaltól estig várakoztattak, hogy a szege-di bíróságon meghallgassanak. Tizenhét katonát idéztek be, akiknek parancsba adták, hogy ellened valljanak. A vád erősségét a hódmezővásárhelyi levelek adták. Te utálattal írtál a honvédségről, én pedig biztattalak, hogy bírd ki. Ez volt a bűnünk. Nevetséges volt a színjátás.

Nem bírtad. Öngyilkosságot választottál. Nem sikerült. Hála Istennek!

A katonai ügyészség fölkeresett engem.

Nincs értelme részletezni, miket kérdeztek. Téged Kecskemétre szállítottak.

Zám Tibor, kiváló férfi, szociográfus (*Bács-Kiskunból jövök*, Magyarország fölfedezése) éjszaka becsempészett a kecskeméti kórház pszichiátriai osztályára. Rácsok, láncok és smasszerok között araszoltunk. (Még kerítést is kellett másznunk.)

Amikor kinyílt a rácsos kapu, az orvos szeretettel félrehúzódott, és ott találtalak egy asztalnál. Olvastál. József Attila könyve feküdt előtted.

(Karóval jöttél...)

Karóval jöttél, nem virággal,

feleseltél a másvilággal,

aranyat ígértél nagy zsákkal

anyádnak és most itt csücsülsz,

mint fák tövén a bolondgomba

(így van rád, akinek van, gondja),

be vagy zárva a Hét Toronyba

és már sohasem menekülsz.

Tejjoggal kőbe mért haraptál?

Mért sietnél, ha elmaradtál?

Miért nem éjszaka álmodtál?

Végre mi kellett volna, mondd?

Magadat mindig kitakartad,

sebedet mindig elvakartad

híres vagy, hogyha ezt akartad.

S hány hét a világ? Te bolond.

Szerettél? Magához ki fűzött?

Bujdokoltál? Vajjon ki űzött?

Győzd, ami volt, ha ugyan győződ,

se késed nincs, se kenyered.

Be vagy a Hét Toronyba zárva,

örülj, ha jut tüzelőfára,

örülj, itt van egy puha párna,

hajtsd le szépen a fejedet.

Nem beszélgethettünk. Az orvos jelezte, hogy lehallgatják az örültek házát is. Tudtat Te is. Egy nevet írtál egy szalvétára: Illyés Gyula. Tudtam, csak rá számítasz.

Zám Tiborral visszafelé is a pszichiátria kerítésén másztunk ki, nehogy a portás jelentést tehesen rólunk.

Pestre érve hívtam Illyés Gyulát. Néma hallgatása biztatott.

Így indultam a tárgyalásodra.

Az ügyvéded a szegedi Csillagbörtönben zajló tárgyalásod után megfenyegetett. Figyelmeztetett, hogy ne játsszam, ne próbálkozzam. Ne vessem be, amit tanultam pszichológus mennyasszonyomtól, s amivel veszélybe sorolhatom a vád állításait. Semmi esélyem! – ordította a pofámba az autójában,

miközben meggyőződéssel állította: te hazaáruló vagy.

Baka Pista ismét behozott két szendvicset. Az egyiket bilincsből szorongatva majszolhattad el a tizenhat órán keresztül tartó tárgyalás egyetlen szünetében. Húsz sorkatonát vezényeltek ki ellened vallani. Szegény, megfélemlített gyerekek voltak. Még csak nem is cigánygyűlölők. Félték.

A tanúvallomásom közben szóltak a bírónak, hogy telefonhoz hívják. Utánasompolyogtam. „Értettem, vezérezredes elvtárs! Parancs, vezérezredes elvtárs!” – szűrődött át a szomszéd szobából, és percekben belül elnapolták a tárgyalást. (Húsz évvel később tudtam meg, hogy a vonal másik végén Kárpáti Ferenc, a Honvédelmi Minisztérium politikai főcsoportfőnökségének vezetője (a legfőbb kommisszár) beszélt, aki később Németh Miklós kormányában honvédelmi miniszter volt.)

Tél volt, hang nélkül vittek vissza a cellába.

Magam sem értettem: a cigányságod vagy a verseid a bűnöd. Majd rájöttem: a szabadságod vált elviselhetlenné.

Jött 1972. április 4-e. A Fölszabadulás Ünnepe. Losonczy Pálnak, az Elnöki Tanács elnökének egyéni kegyelmével leszereltek. Illyés Gyula telefonja segített.

Mostanában hiába hívlak. Egy-két e-mail tartja köztünk a kapcsolatot. A verseidet, a teljes életedet elengedted. Nem önmagadat. Legutóbb azt írtad: bízol bennünk, bármit választhatunk a költeményeidből.

Úgy éreztem, csak a fiad maradt, Máriusz, akit mindig érdemes és kell védeni.

Öllelek mindkettőtöket:

Lőrinc

BARI KÁROLY

Cigányok sírjánál

Keserves gönceik ránkötöltek az időre,
farkas-szilaj szemükben elparázslott a tűz,
szívük kamráiban gyökerek dörömbölnek
arcukon ezüst-fátyol fénylik: csiganyál,
virág-agancsos fű-sátor gomolyog
fölöttük, fejuktól tűzve bodza-feszület,
senki sem vette észre, hogy
vad cigány-sorsuk ága megroppant,
észrevétlen mentek el a világból,
görcsös fák nőttek izmos karjaikból,
száraz lábuk csillagot lépett
a zuhogó felhő-mezőkre.

„Szisztematikus önsorsrontás”

Az alábbi interjút Tóth Péter politológus, biztonságpolitikai szakértő készítette Ladányi Jánossal, a Corvinus Egyetem tanárával, aki a 70-es évek közepe óta foglalkozik városszociológiával, a társadalmi rétegződés, a szegénység és az etnicitás kutatásával. Az egy évvel ezelőtti készült szöveg semmit nem veszített aktualitásából.

Ön és Szelényi Iván 1997-ben – a „Ki a cigány?” című tanulmánnyal – komoly vitát indított el a cigány etnikum nagyságáról, annak mérhetőségéről. Nekem úgy tűnik, mintha *e vita máig sem zárult volna le. A legutóbbi népszámláláson például 192 ezren vállalták cigány kisebbségüket, ehhez képest a politikai közbeszéd 500 ezer és egymillió közöttre teszi a magyarországi roma társadalom létszámát. Mitől ez az óriási el-
lentmondás?*

Nagyon röviden: ez azért van, mert az etnikai csoportok, hasonlóan a társadalmi csoportokhoz, nem objektív létezők, hanem társadalmi küzdelmek nyomán kialakuló konstrukciók. Ezt mindenhol a világon tudják, mert az említett megállapítás legalább száz éve teljesen magától értetődő a nyugati tudományos életben. Ráadásul a különböző etnikai csoportokat nem szabad zárt dobozokként elképzelni: köztudott, hogy mindig nagyon nagy keveredés volt a románok és nem románok tartott magyarok között, különösen a falvakban és a legszegényebbek körében. Ezért a kérdésnek olyan módon való feltevése, hogy mennyi roma van egy országban, azt feltételezve, hogy arra válaszként meg lehet adni egyetlen, tudományosan helyes, objektíven meghatározható számot, akarva-akaratlanul a rasszizmust erősítő gondolat. Mert a kérdésnek ilyen módon való feltevése még azt a választ sem engedi meg, hogy vannak félig románok, meg negyedig románok, vagy különböző mértékben és formában roma identitású magyarok, és a sort még sokáig lehetne folytatni.

Pontos adatok hiányában viszont óhatatlanul a többségi társadalom előítéletére és a közbeszédre bízunk annak eldöntését, kit tekint romának, s ez sem túl szerencsés egy olyan országban, ahol – a Medián felmérését idézve – a lakosság 61 százaléka azonosul azzal a kijelentéssel, hogy „A cigányok nem érdemlik meg, hogy támogassák őket”. Most nem is beszélve arról, hogy ez esetben kiket céloztak és céloznak meg a románokat felzárkóztató és integrációját elősegítő programok milliárdjai.

Természetesen tudjuk: önmagát beteljesítő prófécia az, hogy akit romának tart a társadalom – teljesen mindegy, hogy „jogosan” vagy „nem jo-

gosan” –, azt úgy is fogja kezelni. Abban is teljesen egyetértünk vitapartnereinkkel, hogy egy szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozó társadalomtudós számára ez az, ami elsősorban érdekes. Én is mindig használtam ezt a definíciót, például már akkor, amikor a hetvenes évek közepén roma gyerekek iskolai szegregációjáról írtam. Itt találkoztam először ezzel a problémával. Volt egy felmérésünk, amelynek keretében mellékesen azt is megkérdeztük, hogy a tanító néni kit tart romának. Az esetek nagy részében a válasz az volt, amit mi is gondoltunk, de volt olyan, hogy valakit, aki nagyon romának nézett ki, a tanító néni nem említett. Amikor rákérdeztünk, még tiltakozott is: „Az nem roma, látná, hogy milyen rendes szülei vannak!” Vagy, hogy az ellenkező esetre is példát említek, a nyolcvanas évek végén, Miskolcon, ahol akkor még Horváth Aladár tanító volt – természetesen egy cigány osztályban –, ahova a Békeszálló nevű szörnyűséges telepen lakó gyerekek jártak, Aladár csinált egy cigány folklóregyüttest. Volt egy olyan szőke hajú, kék szemű gyerek közöttük – egyébként ő volt a legjobb táncos –, hogy annál szőkebb és kék szeműbb már nem is lehetett volna, de rossz helyen született, rossz helyen lakott, az anyukája elvált, és rettenetesen szegények voltak – így aztán cigánynak számított.

Abban tehát egyetértünk, hogy ez egy önmagát beteljesítő prófécia, csak abban nem értünk egyet, hogy ez az egyetlen lehetséges, ráadásul objektív definíció, továbbá abban sem, hogy az öndefiníció és a társadalmi környezet által adott definíció megegyezne egymással. Mindenki ugyanis, aki ezt vizsgálta, azt az eredményt kapta, hogy az öndefiníció és a társadalmi környezet által konstruált cigány népesség száma Magyarországon mintegy két és fél-háromszorosán tér el egymástól. A mostani népszámláláshoz kapott szám ugyanazt az arányt mutatja, amelyet mi kaptunk, amikor függetlenül – tehát nem ugyanabban a kérdőívben – megkérdeztük, hogy ki az, aki magát romának tartja. A 2001-es népszámlálást ugyanis tisztességesen csinálták meg – mert azért volt olyan időszak, amikor a pártközpontról odaszóltak, hogy nem baj, ha egy faluban kevesebb roma van.

Ami a kérdés második felét illeti, vagyis a definiálhatóságot lefordítva a programok szintjére, én azt gondolom, hogy ez nem jelent lényeges problémát. Amikor iskolai, munkahelyteremtő, vagy településfelzárkóztató programokat csinálnak, akkor szerintem nagyon helytelen a pozitív megkülönböztetésnek olyan értelmezése, hogy etnikai hovatartozást próbálunk megállapítani, és mindenkinek, aki abba a csoportba tartozik, vagy



abba tartóznak vallja magát, elvileg adunk valamilyen támogatást. A közhiedelemmel ellentétben, az a kisebb baj – bár társadalmilag kétségtelenül irritáló –, hogy ezzel vissza lehet élni. A nagyobb baj az, hogy az etnikai csoportnak mindig csak a teteje kapja a támogatást – vagyis azok, akik e nélkül is boldogulnának –, a legalja viszont, akik igazán rászorulnának a támogatásra, kiszorul az ilyen programokból. Vagyis szerintem az a jó romaprogram, amely nem romaprogram. Elég, ha pontosan tudjuk, melyek azok a társadalmi problémák, amelyek az átlagosnál sokkal súlyosabban érintik a romákat – és ezt tudjuk –, s ott kell beavatkozni az államnak, és fel kell vállalnia azt, hogy egy csomó nem roma is megkapja majd ezt a támogatást, de a romákat nagyon felülprezentáltan fogja érinteni a program. Ez egyebek mellett azért is jó, mert ezáltal bizonyosan csökken a társadalmi ellenállás az ilyen programokkal szemben. Az ugyanis jogosan szül súlyos társadalmi ellenállást, ha a hasonlóan szegény nem romák származási alapon kimaradnak az ilyen programból. Amikor például egy roma többségű településen dolgoztunk, ahol tűzifát próbáltunk osztani télen, hogy ne fagyjanak meg olyan sokan, akkor néhány nem roma öregasszony is kapott tűzifát, és nem lett belőle semmi probléma. Az iskolai felzárkóztató programok esetében pedig ez még inkább így van.

Mesterségesen felnagyított probléma ez, amelyet korántsem egyszerűen csak tudatlanságból csinálnak az állami szervek és a politikusok, hiszen amit az előbb elmondtam, azt elmagyarázta mindenki,

aki terepen dolgozik, s mindennapi gyakorlatából tudja, hogyan kell az ilyesmit csinálni. A legtöbb romaprogram a valóságos problémák elkendőzésére szolgál, arra, hogy azt lehessen állítani: nincsenek, vagy az állami programokkal nem kielégítően célozhatók meg a társadalomból a rendszerváltás után tartósan kiszakadt romák és nem romák. Az úgynevezett romaprogramokkal pedig azt csinálják a minisztériumok, hogy megnézik, mennyi pénzt költenek el, megbecsülik a roma népesség számát, és egyszerűen felszoroznak. És akkor még azt is lehet mondani, hogy eltűnnek a pénzek, és erről a romák tehetnek. Éppen ez történik most az iskolai integrációs programmal kapcsolatban. Nem elég, hogy leállították, de még koncepciók eljárások is folynak azoknak a megbélyegzésére, akik ezt tisztességesen csinálták az oktatási minisztériumban. Azt gondolom tehát, hogy a definíciós kérdés az állami jóléti programok esetében mondva csinált gond, és a legegyszerűbb része a problémának.

Vagyis a társadalom, az előítéletes társadalom döntően maga konstruálja azt, hogy ki roma, és bizonyos élethelyzetben akár engem is minősíthet romának.

Igen, például, ha „rossz helyen” lakik, vagy „rossz társaságban” van, ha sok „roma kinézetű” emberrel van egy társaságban, akkor ugyanúgy fogják kezelni. De ez minden etnikai csoporttal így van, nem csak a romákkal kapcsolatban. Persze még sok-sok más definíció is elképzelhető a romákra vonatkozóan. A lényeg azonban az, hogy nincs egyetlen helyes definíció, és elvileg sem lehetséges egyetlen helyes definíciót alkotni. A társadalom és a természettudományok terén rengeteg olyan fogalmat használunk, amelyre nincs egyetlen helyes definíciónk. Gondoljon csak a munkanélküliség mértékére – regisztrált, nem regisztrált stb. –, a költségvetési hiány meghatározására, vagy arra a közismert vitára, hogy a gazdasági növekedésbe egyáltalán beleszámítsuk-e – és ha igen, akkor hogyan – a szürkegazdaság, a különböző szolgáltatások meg hasonlók teljesítményét. A definíciók megfelelő volta mindig erősen függ attól, hogy éppen mire használjuk őket. Ez a romák esetében is így van. Sok más definíció is elképzelhető, de az igazi nagy különbség az öndefiníció és a társadalmi környezet általi meghatározás között feszül.

A „romaügy” kapcsán az egyik legnagyobb probléma az, hogy itt a szegénységnek az etnicizálása folyik: a roma ugyanis nem más, mint az etnicizált szegény, függetlenül attól, hogy „ténylegesen” melyik etnikai csoporthoz tartozik. Ez az ostobaság meg éppen a különféle ciganológusoktól, romológusoktól származik. Ők alkották meg ugyanis azt a sztereotípiát, hogy a romák valahonnan Indiából elindultak karavánzsekerekkel, és nonstop jöttek, amíg a Népszínház utca és a Nagyfuvaros utca sarkán le nem

táboroztak; útközben elvesztették a hagyományos kultúrájukat, nyelvüket és mesterségeiket, és most már csak arra várnak, hogy egy derék romológus visszavezze őket a gyökereikhez. Ezt persze szándékosan erősen karikírozva mondtam el, de a lényeg ez. És ez teljes félreértelmezése a valóságos problémának. Valakik valamikor biztosan jöttek Indiából, de ennek körülbelül akkora jelentősége van a romák mai viselkedésére nézvést, mintha mondjuk a magyarok Etelközben viselt dolgaiból akarnánk a mai magyar társadalom problémáit levezetni. A kulcs ugyanis, akárcsak ma, a múltban is a szegénységben gyökerezett. A legszegényebb népesség mindig zűrösebb volt, mindig ment munka és megélhetés után, mert azokat a vákuumokat kényszerült kitölteni, amelyeket éppen lehetett, amikor arra éppen szükség volt. Ezért a vándorlás, meg azért, mert – mivel mások, és mivel szegények – már a középkorban sem engedték be őket számos országba és a legtöbb városba. Ha szegény volt valaki, akkor egy idő után nagy valószínűséggel romának számított, mindegy, milyen etnikumhoz tartozott, ráadásul a különböző etnikumok gyakran keverednek is egymással. Ma általában migrációs problémának fogják fel az ilyen kérdéseket. Nyugat-Európában is keveredett és keveredik a csavargó, a vándorló és a cigány népesség problémája. Vagyis mindig voltak és vannak letelepedni nem akaró, mert nem is nagyon tudó csoportok, akiket aztán, mintegy gyűjtőnévként, cigánynak neveznek. A dolog nálunk azért is sántít, mert Magyarországon már nagyon régóta letelepedtek a cigányok, már jóval az államszocializmus előtt.

A szegénység etnicizálásából ered egy másik probléma is. Nevezetesen az, hogy aki kiemelkedik a cigányságból – és ilyen mindig volt –, elköltözik a cigánytelepről, elkezd asszimilálódni, ami nagyon gyakran vegyes házassággal is jár, s ha nem kife-

jezetten úgy emelkedik ki, hogy megélhetése a cigányságán – vagyis mondjuk cigányzenész vagy cigány politikus – alapul, akkor egy idő után gyakran már nem is számít cigánynak. Az egyik barátom feleségéről például én is csak akkor tudtam meg, hogy cigány, amikor a tanácsomat kérte, hogy elvállaljon-e egy romákkal foglalkozó, magas állami posztot. Vagyis aki nem szegény, és integrált körülmények között él, az gyakran megszűnik cigánynak lenni. Így mindig csak az marad cigány, aki nagyon szegény és nagyon kirekesztett, és megfelel azoknak a cigányellenes ideológiáknak, amelyek Magyarországon jellemzőek.

A rendszerváltást követően a cigányságot a parlament felvette a 13 magyarországi nemzetiség közé, vagyis hivatalosan úgy tekintünk rájuk, mint akiknek nemzetként kellene integrálódni.

Ez a rendszerváltás egyik eredendő bűne. Egyébként a kérdés már az állampárt időszakában is így vetődött fel. A probléma az, hogy Magyarországon a kisebbségi kérdést, a kisebbségi politikát – és nemcsak a cigánykérdést – már régóta a határon túli magyarok ügyéből vezetik le. Biztosítsunk kiterjedt kisebbségi jogokat Magyarországon, ahol alacsony arányban élnek etnikai kisebbségek, erősen asszimiláltak, és területileg jócskán szétszórva élnek, és a kölcsönösség elvére hivatkozva kérjük ugyanezt a románoktól vagy szlovákoktól, ahol nagyobb számban, területileg koncentráltabban élnek magyarok. Pozsgay Imre és köre volt az élharcosa ennek a politikának, egészen addig, amíg ki nem derült, hogy a cigányok számottevő tényezők Magyarországon, nemcsak a számuk, hanem szociális problémájuk súlyossága miatt is. És akkor elkezdtek mindenféle piszkos, gyakran állambiztonsági eszközökkel manipulálni a különböző cigány szervezeteket. Elkezdtek például lejáratni azokat az értelmiségieket, akik a cigány önszerveződést tisztességesen csinálták. Így érkeztünk el a rendszerváltáshoz, és akkor jön a kisebbségi önkormányzati törvény.

Ez lényegében hungaricum, mert ehhez hasonló megoldással csak Dél-Tirolban és a finn lappoknál találkozhatunk, de a dél-tiroliak és a lappok helyzete nem hasonlítható össze a magyarországi romákéval. Súlyos probléma, hogy ezt a megoldást választotta a politika, mert tévút és álságos dolog, amely ráadásul egy idő után vissza is üt. A kisebbségi önkormányzatiság ugyanis a lecigányozott kisebbség kirekesztését erősíti, és a korábbinál is inkább lehetővé teszi a politikai manipulációkat. Például a magyarországi németek vagy szlo-



vások esetében – ahol kisebbségnek lenni magándöntés – az önkormányzatiság csak egy költséges „hülyeség”. Van azonban két kisebbség, a cigányok és a zsidók, akik esetében kisebbségnek lenni nem magándöntés kérdése, ugyanis ha felvállalja, ha nem, jó eséllyel lecigányozzák és lezsidózzák őket. A zsidók körében erről akkoriban nagyon komoly viták folytak. Nagyon sokan tiltakoztak például az ellen – tudom, mert történetesen akkoriban én voltam a Raoul Wallenberg Egyesület egyik vezetője, majd elnöke, és igen sok levelet kaptunk ezzel kapcsolatban –, hogy őket ismét nyilvántartásba vegyék és, hogy a politika határozza meg, hogy kik a „magyarországi zsidóság” vezetői. Végül a zsidók visszautasították azt, hogy kisebbségi önkormányzatuk legyen.

A romák esetében az önkormányzatisággal kapcsolatban az a legnagyobb probléma, hogy számukra ez egy politikai gettó. Ha ugyanis egy roma helyi vagy országos politikával akar foglalkozni, akkor elküldik, hogy foglalkozzon politikával a kisebbségi önkormányzatban. Ha egy roma házát elvitte a vihar, és bemegy a „nagy” önkormányzathoz, akkor gyakran azt mondják neki, hogy eltévesztette a címet, menjen a cigány önkormányzathoz. A törvény szerint a kisebbségi önkormányzatoknak elsősorban a nyelvvél, a kultúrával és a hagyományokkal kellene foglalkozniuk, de ma szükségszerűen elsősorban szociális kérdésekkel foglalkoznak. Ez utóbbi pedig nem más, mint hogy a politika eltolja magától a problémát és annak megoldását, mondván: a nagypolitikának – azon kívül, hogy a parlamenti pártok listáján bejutott néhány díszcigány mindenféle frázisokat puffogat – ezzel nem kell foglalkoznia, mert ez a kisebbségi önkormányzat dolga. A kisebbségi önkormányzati törvény tehát csupán arra volt jó, hogy elmondhassuk: befogadó nemzet vagyunk, és olyan kisebbségi jogokat adunk, mint sehol máshol – közben meg a valóságos problémát eltoljuk magunktól.

Gondot jelent az is, hogy úgy alakították ki a törvényt, hogy gyakorlatilag helyben nem lehet mást megválasztani, mint akit a „nagy” önkormányzat támogat. Ezért aztán mindenféle kétes alakok jelennek meg. Az országos cigány önkormányzatra ez fokozottan is igaz – elég csak beleolvasni mostanság a napilapokba –, ott nemcsak a pártok, hanem a nemzetbiztonsági hivatal is mindig igen aktív volt abban, hogy éppen kit válasszanak vagy buktassanak meg, ki legyen az elnök. És azt kell mondanom, hogy nagyon veszélyes dolog ez az egész. Az is, ahogyan ezek az önkormányzatok ma működnek, de az is veszélyes, ha egyszer véletlenül a kisebbségi önkormányzatok elkezdenek tisztességesen működni, ha majd többségében nem ilyen kétes figurák lesznek a vezetői, mint amilyenek jelenleg. És ennek a lehetősége azért nem teljesen kizárható, hiszen ha nagyon kieleződik a helyzet, ha már nagyon nagy

a baj, akkor azért mégiscsak előfordulhat, hogy valami tisztességes társaság kerül a helyükre. A kisebbségi önkormányzatiságnak az a legnagyobb baja, hogy még egy ilyen alternatíva is nagyon veszélyes lenne, hiszen mindenféle etnikai politizálás veszélyes, többségre, kisebbségre egyaránt.

Ön szerint tehát a jelenlegi rendszer kontra-szelektál?

Ha jóindulatú vagyok, azt mondom: igen; ha pedig kevésbé jóindulatú, akkor azt, hogy az egész erre lett kitalálva. A romák találtak volna maguk között megfelelő vezetőt, csak ez mindig meg lett akadályozva. Én ezt megpróbáltam többször elmondani, különböző helyeken. Sokat voltam Amerikában, többek között Chicagóban, ahol egyebek mellett a különböző etnikai lázadások, polgárjogi mozgalmak tanulmányozásával is foglalkoztam. Próbáltam elmondani, hogy ne csináljanak ilyet, hogy ne segítsenek kétes és megkérdőjelezhető embereket ilyen pozíciókba, mert minden gettólázadás úgy szokott kezdődni, hogy a hatalom kiküldte az ilyen embereit, és azokat verték agyon először. Azután pedig elszabadult a pokol.

Ha már Amerikánál tartunk... Amikor romák integrációjáról beszélünk, akkor sokan hivatkoznak külföldi példákra. A fekete polgárjogi mozgalomra vagy a dél-afrikai apartheid történetére. Elsősorban arra, hogy megoldásuk mindkét helyen akkor vált fontossá a többségi vagy Dél-Afrika esetében az uralkodó fehér kisebbségi társadalom számára, amikor kialakult egy erős fekete középréteg, akik politikai mozgalommá tudták szervezni a feketéket. Én nem látom, hogy Magyarországon lenne egy olyan valóban komoly, a magyar roma társadalomhoz erősen kötődő értelmiségi és középréteg, amely a roma integráció vagy, mondjuk, egy radikálisabb roma polgárjogi mozgalom élére állhatna.

Kétség sem fér ahhoz, hogy az úgynevezett cigány ügy nemcsak Magyarországon, de Európában is nagyon-nagyon különbözik a feketék ügyétől, akár Amerikáról, akár Dél-Afrikáról van szó. Már csak a számarányok miatt is. Chicagóban például a népességnek majdnem a fele fekete. De történetileg is teljesen különbözik a két ügy. A radikális romák is gyakran használják ezt a párhuzamot, de ez egyszerűen hamis és nagyon veszélyes. Szerintem a cigányok problémája sokkal könnyebben kezelhető, mint a feketék ügye. Én alapvetően a politikai elit rövidlátásának tulajdonítom azt, hogy egy ilyen kis létszámú, erősen integrált és integrálódni akaró népcsoport körül történetileg ennyire rövid idő alatt ilyen súlyos feszültséget sikerült létrehozni. Ennek egy része nyilván elkerülhetetlen volt a rendszerváltás után, elsősorban a gazdasági visszaesés és a kvalifikálatlan munkaerőnek a munkaerő-piacról való kiszorulása miatt. Vagyis az nem igaz, hogy a romák helyzetének romlása tel-

jesen elkerülhető lett volna, de ennek ellenére úgy látom, hogy a feszültség ilyen mértékű kieleződése egyáltalán nem volt törvényszerű. Magyarországon ugyanis nincs az az iszonyatos szakadék a romák és nem romák között, mint amilyen Amerikában még ma is létezik a fehérek és a feketék között. Persze, van egy sor hasonlóság is, hiszen a kisebbségi lét, a kirekesztés, a diszkrimináció egy sor szociálpszichológiai hasonlóságot okoz. Ami Magyarországra specifikusan jellemző, ami a legtöbb helyen nem létezik, illetve ennyire erősen csak nálunk érzékelhető, az éppen az, hogy igenis elindult egy erős roma középosztályosodási folyamat...

Ez mérhető?

Valamennyire igen. De persze itt is igen nehéz definiálni, hogy kit tekintünk középosztályhoz tartozónak. A mi 2001-es adataink azt mutatták – de mára a helyzet valószínűleg egy kicsit romlott –, hogy a 700 ezerre tehető, romának tartott népességnek a 40 százaléka többszörösen kirekesztett, tehát szegregált körülmények között, városi vagy falusi telepeken él, megfelelő iskolázottság és/vagy munka nélkül. Ebben a körben egyébként jóval magasabb a magukat cigánynak tartók aránya is. Az öntudatos cigány értelmiségtől eltekintve ugyanis általában az tartja magát romának, akinek nincs más lehetősége, mint hogy romának tartsa magát. A cigányoknak ez a rétege a legnyomorultabb, mert hát miért mondja azt valaki, hogy nem roma, ha cigánytelepen lakik, és már mindenhol ki lett szorítva. Van azután egy olyan réteg, amely semmilyen általunk vizsgált dimenzió szerint sem kirekesztett, tehát nem jár szegregált iskolába, nem munkanélküli, és nem lakik cigánytelepen. Ezek aránya 2000-ben 15 százalék körül volt. És a közöttük lévő 40-50 százalék sorsa az, ami most a nagyon nagy kérdés: lesüllyed-e vagy sikerül tartania magát.

Ilyen máshol nincs Kelet-Európában. Nagyon érdekes, hogy van három ország egymás mellett – Bulgária, Románia és Magyarország –, amelyeket távolabbról nézve gyakran meg sem szoktak különböztetni egymástól: egy térségben helyezkednek el, hasonló a történelmi múltjuk, különösen a közelmúltjuk, és mégis ekkora különbségeket mutatnak ebben a kérdésben. Bulgáriában például alig számít, hogy valaki romának tartja magát vagy sem. Az ottani románok tartott népesség 80 százaléka tartja magát romának, és van további 12 százalék, amelyik még mindig nem bolgárnak, hanem töröknek mondja magát. Az ottani romák többsége telepeken, iszonyatos körülmények között él, s ha lesz robbanás, az valószínűleg Bulgáriában következik be először. De más a helyzet Romániában is, sőt ezen belül más a helyzet Erdélyben, és más mondjuk Olténiában... A lényeg azonban az, hogy az azonos régióban fekvő és a románok tar-

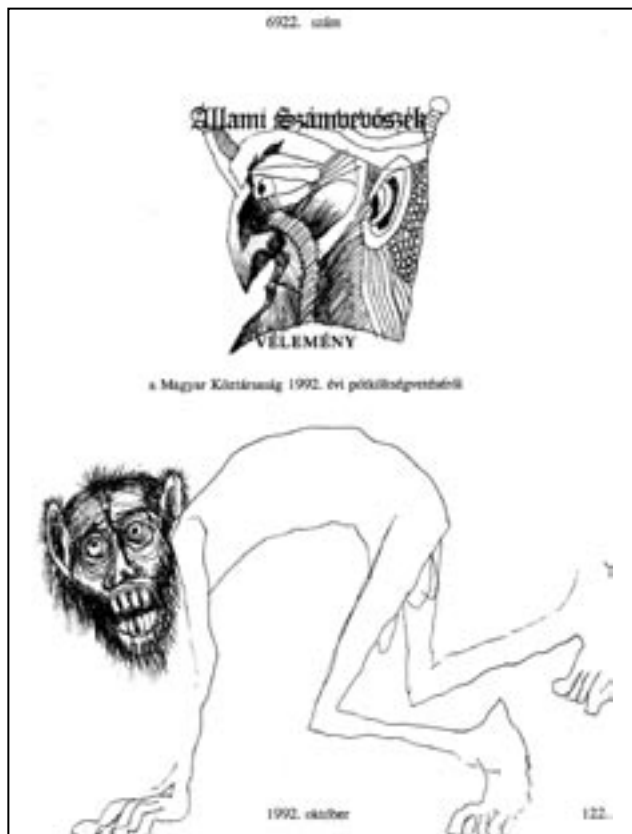
tott népesség magas számával jellemezhető másik két országban nincs olyan erős középosztályosodás, mint Magyarországon. Ott inkább az jellemző, hogy a roma népesség egésze van kirekesztve.

Magyarországon tehát van egy határozott középosztályosodási folyamat, amelynek az egyik jele az, hogy ma már a felsőoktatásba járó romák is egyre többen vannak – bár számuk még mindig nagyon alacsony. De attól, hogy némelyeknek jobb lett az élete, a legnyomorultabbaknak nem jobb, hanem még rosszabb lett. Mert mindez azzal jár, hogy azok, akiknek jobb lett, elköltöznek onnan, ahol korábban éltek, és a hátrahagyottak magukra maradnak. Nos, ez az underclass típusú fejlődés hasonlít az amerikaihoz, viszont különbözik a többi kelet-európai országtól. Lehet, hogy ez rövidesen megváltozik a mostani romaellenes atrocitások hatására, ami nagyon könnyen átcsaphat olyan helyzetbe, hogy a románok tartott népesség egészét diszkriminálják, vagyis ebben a vonatkozásban is sikerül balkánosodnunk. Látható ma egy olyan folyamat is, hogy egyre többen akarnak elmenni a középosztályosodott romák közül, mivel nekik van erre a legjobb lehetőségük. Régi tapasztalat, hogy amikor elvándorlás van, akkor a legtanultabbak, a legügyesebbek mennek el, és csak a legszerencsétlenebbek maradnak.

Ami pedig a roma integrációt illeti, az alighanem olyan módon fog végbemenni, ahogyan a többségi társadalom hagyja. Ha azt az egyetlen utat hagyják meg, hogy kisebbségi önkormányzatként szerveződjenek meg, akkor az lesz, mert nincs más lehetőség.

És a nemzetté válás lehetősége, amelyről például az Európai Unióban is gyakran beszélnek?

Elképzelhető, hogy ha nem hagynak más utat, akkor a nemzetté válás fog előtérbe kerülni. De akkor nagyon sokan fognak meghalni, mert tudjuk, hogy térségünkben ez így szokott végbemenni, s miért történne ez másként a cigányok esetében, mint ahogy történt a többi kelet-európai nemzet történetében. És a cigányok közül valószínűleg még sokkal többen fognak meghalni. A nemzetté válás majdnem mindig a „lökött” radikális értelmiségiek ügye volt, de ha ez marad az egyetlen lehetséges út, akkor meglesznek az erre megfelelő romák is. Csakhogy ez tragédia lenne, és nemcsak a cigányok, hanem a többségi társadalom számára is. Gondoljunk bele: ennek Magyarország csak szörnyű vesztese lehet; nagyobb vesztese, mint a többi kelet-európai ország, mert nálunk élnek a legintegráltabb romák. Mert ha a bolgár romák akarnának önálló nemzetté válni, azt – szinte a palesztinokhoz hasonlítható helyzetük miatt – megérteném. Sőt, ha én bolgár roma lennék, magam is igen radikális lennék. Ha azonban Magyarország egy ilyen törekvéshez csatlakozna, az egyrészt olyan lenne, mint-



ha Magyarország nem is az Európai Unióhoz, hanem egy balkáni konföderációhoz akarna tartozni. Másrészt Magyarországnak még ma is – sőt ma ismét – meglehetősen rossz nemzetközi híre van. És most mindegy, hogy rászolgáltunk-e erre vagy sem. Bizonyos tekintetben igen, bizonyos tekintetben nem. Ha tehát mi elkezdzenék ugyanazt csinálni, amit mondjuk a szerbek, a románok vagy a szlovákok, akkor ennek beláthatatlan következménye lenne a megítélésünkre. Végül harmadrészt, ha létrejön egy roma állam vagy autonóm terület vagy a jóisten tudja micsoda, akkor az nem Indiában vagy Bangladesben lesz, hanem itt lesz nálunk. Ha megnézzük a térképet, akkor pontosan lehet látni azokat a peremterületeket – Nógrád megye keleti, Borsod északi – abaúji – részén, Szabolcs-Szatmárban, vagy délen, az Ormánság egy részén, ahol ma már rendkívül erősen koncentrálódnak – sőt az ország történetében első ízben, térségesednek – a gettó-sódó falvak. És ne felejtjük, hogy ennek a határ túlsó oldalán megtalálható a folytatása, például Szlovákiában, pontosan ott, ahol nem is olyan régen a gettózadások voltak. Ráadásul ezeknek a romáknak a túlnyomó többsége magyar ajkú, és magyarnak vallja magát. Azt pedig már többször megtörtént – például az első és a második világháború után is –, hogy átraktak egy csomó cigányt a határ innenső oldalára, mert akkor a cigányok éppen magyarnak számítottak. Vagyis szörnyű konfliktusokra lenne kilátás, különösen azért, mert a Magyar Gárda, a Nemzeti Őrsereg meg ilyen-olyan paramilitáris alakulatok már folyamatosan gyakorlatoznak, ma-

síroznak ott... Ha tehát erre megyünk tovább, akkor az erőszakot és viszonyterőszakot szül. Ezt én nagyon súlyos, a nemzet egységét és biztonságát érintő kockázatnak tartom.

Aligha szorul hosszabb bizonyításra, hogy napjainkban új típusú, nyíltabb, a politikai közbeszédet is elérő előítélettel kell szembesülnünk a romákkal kapcsolatban, ami tovább erősíti a romák kirekesztését. Korlátozható, visszaszorítható ez?

A tapasztalatok szerint a kirekesztés olyan időszakokban erősödik fel, amikor nagy társadalmi, gazdasági, politikai változások mennek végbe. A cigányok esetében ez már jóval a rendszerváltás előtt elkezdődött. Már az 1968-as gazdasági reformnak, az intenzívebb termelésre való átállásnak is a cigányok voltak a legnagyobb vesztesei, de ezt még elrejtette az a folyamat, hogy elfogytak a munkaerő-tartalékok, így a teljes foglalkoztatottság az államszocializmus időszakának végére még a megfelelő iskolázatáshoz soha sem jutó cigány rétegekre is kiterjedt. De valójában már ekkor nőtt a szakadék. Az iskolai szegregáció is korán megjelenik. Az erről 1982-ben megjelent könyvünket már 1975-ben megírtuk, csak valahogy hét évig nem jelenhetett meg. Már akkor leírtuk, hogyan szorítják ki kisegítő iskolába a gyerekeket csak ezért, mert szegények vagy romák vagy mindkettők egyszerre – pedig nincs semmi bajuk. Aztán jön a 1970-es évek végének nagy technológiai váltása, majd a rendszerváltás, megszűnik a magyar nagyipar, és a kvalifikálatlan cigányok ekkor szorulnak ki véglegesen a munkaerő-piacról, ennek minden szociális következményével együtt. Szóval a kirekesztés általában akkor erősödik fel, amikor megbomlik a status quo. Ilyen helyzetekben az emberek nem tudják osztályterminusokban megfogalmazni az identitásukat, hiszen az osztályviszonyok borzasztó gyorsan változnak. De hát valamiféle identitásra mégiscsak szükség van, és ilyenkor visszanyúlnak az olyan öröknek feltételezett dolgokhoz, mint a nemzet, a vallás, az etnikum, a rassz. Ezzel számolni kell, ezt most is pontosan lehetett tudni, sőt, ez részben elkerülhetetlen.

A másik dolog, hogy erre rettenetesen reagált a magyar politikai elit. Én 1988 óta minden lényegesebb roma konfliktust ismerem – vagy ott voltam, vagy beszéltem azokkal, akik ott voltak –, és nem szeretem, amikor túlhangsúlyozzák a rasszizmus szerepét. Annak, hogy nem szeretem, persze van egy taktikai része is. Abban a pillanatban ugyanis, amikor azt mondom valakire, hogy rasszista, akkor vége a diskurzusnak. A rasszizmussal való felelőtlen vádaskodás tehát nagyon rossz taktika. De van ennél egy fontosabb dolog is. Én nem szeretem azokat a mostanában nagy sajtóvisszhangot kapott közvélemény-kutatásokat, amelyek azzal magyarázzák a konfliktusokat, hogy az emberek

rasszisták. Azok a felmérések, amikor ún. attitűdöket, viselkedési beállítódásokat mérünk, rettenetesen megbízhatatlan módszerekkel dolgoznak, és eredményeiket bármire fel lehet használni. A magyar társadalom tekintélyes része persze meglehetősen előítéletes, de ez általában „csak” cigányviccekben, szörnyű kiszólásokban, és egyfajta lekezelő magatartásban jut kifejezésre. Nagyon szűk réteg az, amely eljut a rasszista indítékú cselekedetekig. Én azt láttam mindvégig, a legesleg-súlyosabb konfliktusok esetén is – és ezek olykor valóban pogrommal fenyegető konfliktusok voltak, s inkább csak a jó szerencsén, mint az ügyességünkön múlt, hogy nem váltak tényleg azzá –, hogy van egy nagyon súlyos szociális-gazdasági helyzet, amely kétségtelenül táptalaja a rasszizmusnak. Hatalmas szakadék tátong ugyanis a magyar társadalomban a szegények és a nagyon szegények között. Van a népességnek egy olyan része, mintegy hét százaléka, amely a harmadik világ körülményei között él, míg a társadalom fennmaradó része többé-kevésbé jó eséllyel pályázik arra, hogy előbb-utóbb felzárkózzon Európához. Képzeljünk csak el, hogy van mondjuk egy osztrák falu, és mellette egy ugandai falu, és köztük egyetlen kocsmá, ahova mindenki járhat. Hát abban a kocsmában igencsak furcsa dolgok történének.

Tehát az említett társadalmi szakadék kétségtelenül táptalaja a konfliktusoknak, de ebből még nem következik egyenesen az, ami nálunk történik. A konfliktusokat ugyanis mindig a hatalom helyi és országos képviselői tematizálják. Ha önmagában csak a rossz gazdasági helyzet vagy a népesség előítéletes beállítottsága lenne az ok, akkor nem ilyen lenne a konfliktusok lefolyása. Vegyük például a legelső komoly, országos figyelmet is kapott etnikai konfliktust, a miskolci gettóügyet, amely még 1988 végén volt. Az végül úgy oldódott meg, hogy Pestről Grósz elvtárs leszólt a helyi tanácselnöknek, hogy ezt azért már ne, vagy legalább ne így csináljátok. Másnapról minden elrendeződött, azután eltelt húsz év, és Miskolcon egyetlen komoly konfliktus sem volt. Pedig közben romlott a gazdasági helyzet, óriási lett a munkanélküliség, kialakult egy többgenerációs munkanélküli réteg, olyanokkal, akiknek már a nagyapja is munkanélküli volt, és olyan telepök alakultak ki, hogy azt még elképzelni is rémes. A romló gazdasági helyzet és az előítéletek tehát szükséges, de nem elégséges feltételei az éles etnikai konfliktusoknak. Ezt bizonyítja a legutóbbi miskolci konfliktus is. Amikor megint válság van, meginog a helyi potentátok hatalma, akik mintegy népnemzeti gyökereiket bizonyítandó, kellemetlenkedni akarnak Gyurcsánynak, akkor megint igen éles konfliktus tör ki. Persze igaz, hogy Kelet-Magyarország az átlagosnál cigányellenesebb, s ami fontosabb, otrombábban az, mert cigányellenesnek

is különböző módon lehet lenni. De mi nem erről beszélünk. Az előítéletek ellen küzdeni kell, de tudni kell azt is, hogy ez nagyon lassú folyamat, és csak nagyon kitartó munkával lehet javulást elérni. El kell például magyarázni, hogy mit kell tenni az iskolában, miért kell lehetőleg nem szegregált osztályokat létrehozni, mert ha az ember tízéves koráig nem ismer meg közelről egyetlen cigány gyereket sem, akkor nagy valószínűséggel, ha nem is rasszista, de szalonrasszista lesz. De most nem erről van szó, hanem a szörnyű atrocitásokról. Márpedig ezek általában csak oly módon és csak ott jönnek létre, amikor és ahol helyi és országos politikusok egy kisebb-nagyobb csoportja mintegy tematizálja a problémát, és olyan egyszerű és gyors megoldási javaslattal áll elő, hogy meg kell fegyelmezni, munkára kell kényszeríteni legalábbis a „renitens” cigányokat, ha pedig ez nem megy, akkor meg kell szabadulni tőlük.

Én tehát azt gondolom, hogy a politikai elit nagyon súlyosan hibázott. Hibázott abban, hogy lényegében karhatalmi, nemzetbiztonsági kérdésnek tekintette az egész problémát – miközben még ezt a feladatot is rosszul oldotta meg –, hibázott abban, hogy rendszeresen manipulálta a roma önszerveződést és a kisebbségi önkormányzatokat, ami mára odáig vezetett, hogy a „romakérdés” polgárjogi megközelítése csaknem teljesen ellehetetlenült. Ebből pedig nagyon sok bajunk származott már eddig is, és ennél is nagyobb bajunk lehet a közeljövőben. Mert az nem úgy van, hogy a roma közélet nem tud politikusokat kitermelni: ezt politikai és olykor bizony nemzetbiztonsági módszerekkel szisztematikusan ellehetetlenítették. És azt, hogy manipulálják a kisebbségi önkormányzatokat, s hogy a roma vezetők jelentős része manipulálható, minden politikus pontosan tudja, de úgy látszik, nekik pontosan ilyen vezetőkre van szükségük.

Nagyon erősen hibázott a magyar reformértelmisség is, mert nem igaz, hogy az a helyzet, amiben a cigányok ma vannak, független attól a gazdaságpolitikától, attól az iskolarendszertől, attól a munkaerő-politikától, amelyet folytattak és támogattak. Ráadásul még állandóan le is rasszistázzák a népet, amelynek egyenes következménye a Jobbik előretörése. Hogy csak egy példát említsek, a szülők általában nem azért viszik el a gyerekeiket a körzeti iskolákból, mert rasszisták, hanem azért – és én is elvittem a sajátomat –, mert egész egyszerűen rémes az iskolarendszer, rémes az alapszínvonal, s ma ez az egyetlen módja, hogy jobb esélyt adjanak a gyerekeiknek. Azt állítani tehát, hogy azért visszük el, mert rasszisták vagyunk, egyszerűen nem igaz, ráadásul azt a benyomást kelti, hogy az ő gondjaikra csak a szélsőjobb kínál megoldást.

Kellőképpen fel lett térképezve a magyarországi romaprobléma mélysége ahhoz, hogy komoly lépése-

ket lehessen tenni? Valóban pusztán politikai akarat kérdése tehát?

Mindig kiderül, hogy soha nem láttuk elég tisztán a dolgokat, de azt gondolom, hogy történetesen erről a kérdésről ma Magyarországon van a legtöbb tudás az egész világon. Más kelet-európai országokról, ahol legalább ilyen súlyos a cigánykérdés, nem lehet ugyanezt elmondani, mert nálunk, ha nehezen is, de már az 1960-as évek végétől kezdve megengedték, hogy ilyen irányú kutatásokat lehessen végezni, és – elsősorban Kemény Istvának és tanítványainak köszönhetően – rengeteg színvonalas kutatás készült is. Nyugaton viszont, ahol a politika nem szól bele a kutatásokba, ez a társadalmi konfliktus elhanyagolható jelentőségű vagy teljesen ismeretlen. Nem igaz tehát, hogy nem ismerjük a problémát. A dolog biztos nem oldható meg rövid idő alatt. A társadalmi problémák általában nem oldhatók meg rövid idő alatt. Ez pedig nagyon súlyos társadalmi probléma. De nem is kell próbálkozni a gyors megoldással, mert az általában több kárt okoz, mint hasznot. Azt kellene megérteni, hogy ez olyan probléma, amelyből – ha nem kezeljük kiemelt társadalompolitikai kérdésként – ez az ország csak vesztesként kerülhet ki. Azt kellene megérteni, hogy a leszakadó térségekben nem egyszerűen a munkahely, az iskola vagy a közlekedés hiányzik, hanem mindezek és még rengeteg minden más egyszerre hiányozik.

Nem annyira a mélyszegény réteghez tartozók száma növekedett az elmúlt húsz évben, az nagyjából ugyanakkora maradt – ami persze már önmagában is nemzeti tragédia. Ennél is nagyobb baj, hogy a probléma súlya növekedett, mert egyrészt elfogyott mindenféle morális és fizikai tartalék, másrészt pedig azért, mert a szegénység, a kirekesztettség generációról generációra újratermelődik. Más az, amikor az első generáció, és megint más, amikor a gyerekek és gyakran az unokájuk is úgy nő fel, hogy nem is látott senkit, aki dolgozik...

Egyébként nem annyira reménytelen probléma ez, mint ahogyan sokan gondolják, mert erősen koncentrálódik a térben, vagyis nem igaz, hogy nem lehet megtalálni. Viszonylag kevés helyről van szó, például maximum száz gettóiskoláról. Sokkal kevesebbe kerülne rendes programot csinálni, amelyről már régóta pontosan tudjuk, hogyan kellene megcsinálni, mint ilyen-olyan pályázatokat kiírni, aztán a pénzt elkölteni mindenféle butaságra. És nem igaz, hogy nem lehet elmagyarázni az embereknek, hogy ezt a problémát mindenképpen meg kell oldani. Nem kell ideológiai vitát folytatni róla. Ha elmagyarázzák az embereknek, meg tudják és meg is szokták érteni. Meg tudják érteni, hogy ha valaki egy olyan faluból, ahol cigányok is élnek, elviszi a gyermekét az iskolából, akkor lehet, hogy jól kiszűr a cigányokkal, mert gettóiskolába kényszerülnek,

de ezzel a falu halálos ítéletét is aláírja. Mert annak a falunak nincs jövője, ahol gettóiskola van, vagy ahol az iskolát be is zárják.

Arra kellene rájöttünk, nekünk valamenynyünknek, hogy egy ország nem adhatja fel a lakosságának majdnem egytizedét és területének az egyötödét. Ilyet normális nemzet nem tesz, mert ez nem egyéb, mint szisztematikus önsorsrontás. Olyan, mint egy újabb Trianon, amit magunknak csinálunk.

Tólas Péter

(Az teljes interjú megjelent a Nemzet és Biztonság című lap 2009/6. számában.)

BARI KÁROLY

Jannisz Ritszosz (Szabadság)

Szabadság: vasra-vert ígéret,
szemünk láttára hervadsz
a rozsdát-vétkező láncok közt,
s azt merik mondani, szíveinket
éled, hogy szabadok vagyunk, azt
merik mondani; árva, némaságtól-szenesedő
torkú madarak előtt: előttünk, akik
ismerjük sóhajait a börtönt-próbáló eszmék
tüzein tisztuló létnek, ismerjük kiskorunktól
a faluvégeken üldögélő virág-szakállas
öregemberek: a temetők meséit
e hamuban-járkáló országot béklyóba-
nyomorító
foglárról, tudjuk: rácsokká fonódnak
a rosszul formált szavak, s fogaink
gyöngy-sövényeit
a kulcsok vitézei kirugdadják, ha rosszul
szólunk,
sáros cipőink alatt nyöszörög a harmat –
nincs
vége az útnak, nincs vége a bajnak,
szíveink piros cseppkőbarlangjaiban
gumibotok suhogásán osztozkodó álmok
nyögése
visszhangzik, de szemeinkben alázatot
nem tenyészt a kín, állunk meztelenül,
fal felé fordulva, ágyékszőrünket locsolja
a bordáink csont-zsilipéin átlihegő vér,
szemben a kőfalon fehér
krétaírás: életet vesz, ki szabadságért sír!

„A találkozón megjelent Kovács István költő, aki az Európa Könyvkiadó lektora és Konc József az Ifjúsági Fórum politikai lektora.

A találkozó a szokásosnak megfelelően kezdődött a költők bemutatásával, majd néhány versüket mondták el a fiatal költők. Bari Károly költő elmondta többek között Szabadság című versét /nyomtatásban nem jelent meg/ melyet az 1972. március 15-i események után írt. A március 15-i ünnepség alkalmával néhány száz pesti fiatal tüntetésszerűen akart koszorút elhelyezni Petőfi szobrához. A költő elmondása szerint teljesen érthetetlenül a rendőrség megverte őket. Bevallása szerint ő is közöttük volt. Ez indította a Szabadság című vers megírására. Az egyébként is pesszimista hangulatú vers anarchikus, a szocialista társadalomtól teljesen idegen elveket és kifejezéseket tartalmaz, a vers végkövetkeztetése, aki szót emel a szabadságért, annak el kell vesznie. A vers elhangzása után a résztvevő közönség magyarázatot kért a vers tartalmára és hangulatára.

Bari Károly a következőket válaszolta:

„Magyarországon szabadság papíron és szóban létezik. A szocialista társadalom alapja a félelem. Kijelentette, hogy náluk csak ál-demokratizmus van és nincs szabad véleménynyilvánítás. Oktatási rendszerünkről és oktatási anyagunkról úgy nyilatkozott, hogy semmit sem ér.”

Felháborítónak tartja, hogy egyrészt a társadalom nem ad lehetőséget március 15-i dátum méltó megünneplésére és a hozzá nem értő pedagógusok miatt, akiket dilettáns, fafajú jelzőkkel illetett, a fiatalok nincsenek felkészítve a nagy nemzeti ünnep megünneplésére, mert ez nagyobb még április 4-étől is.

Elmondta, hogy elfogadhatatlan az, hogy nálunk a november 7-i ünnepséget az eddigi gyakorlat szerint ünnepeljük, s közben megfeledekezünk legnagyobb nemzeti ünnepünkről.”

(Információs jelentés 1972-ből Bari Károlyról. Idézi Onagy Zoltán *Cigányköltőnek lenni Magyarországon* című írásában, amelynek teljes szövege az Irodalmi Jelen című internetes lapban olvasható a <http://www.irodalmijelen.hu/?q=node/3581> oldalon.)

Romákról, akikért a harang szól

Egy önálló kezdeményezésű jelentésnek, amely az Európai Parlament mérlegére készül, nincsen főcíme. A kifacsart és gyakran bürokratikus szabályok által kerékbe tört mondatok mögött azonban, ha az ember nemcsak elemzi, hanem át is éli a témáját, óhatatlanul képek villannak fel. Sárga mellényes emberek lapáttal az útpadkán, a sárga mellény fölött sötét arc, fekete haj. Putrisor, mocskos inges, maszatos kisgyerekekkel, lestrapált asszonyokkal, akik közül egyetlen család sem cigány. Szerény, de tisztán tartott családi ház, sebesült roma kislány, aki megúsza. Két halott és tíz elégett vesszőkosár, nekik nem volt szerencsájuk. Hangoskodó, jól öltözött barna bőrű asszony az önkormányzat szociális előadójának asztala előtt, füstös kocsma romákkal vagy hevenyészett táblával az ajtón: Zártkörű rendezvény. Barna szemű gyermekek az utolsó padban. Diplomás roma fiatalok látogatása az Európai Parlamentben, akik nem bocsátják meg, hogy egy régi tagországi képviselő az utolsó pillanatban lemondta a találkozást.

Sztereotípiák? Valószínűleg igen. A közhelyeken való túllépésre azonban csak a tények szigorú számbavétele ad esélyt, a következtetések levonása úgy, hogy a belőlük adódó felelősséget a politika ne hárítani, hanem a kompetenciák szerint az egyformán felelős közösségben szétosztani és a problémát megoldani akarja. A sztereotípiák oldásához, ha szerény mértékben is, de előrelépést jelenthet a foglalkoztatási és szociális bizottság önálló kezdeményezése, egy jelentés a romák szociális helyzetéről és a munkaerőpiaci hozzáférésük javításáról az EU-ban, amelynek megírása és előterjesztése lett a feladatom. A számomra megtisztelő munka nem annyira az adatgyűjtés, mint inkább a ráébresztő kérdések és a feladatkielölés felelős teendője volt, amelyet az a remény vezetett, hogy a megvalósítás folyamata csillapíthatja a gyilkos indulatokat, és generációkat vezethet át az élet utolsó padjából az egyenjogú európai állampolgárságig.

Sokak számára lehet meglepetés az az állítás, hogy Európa legnagyobb lélekszámú kisebbségének élethelyzete nyugodtan nevezhető fejlődő világbelinek. Ez az állítás nem csak az iskolázottsági, lakhatási, egészségügyi vagy foglalkoztatási mutatók tekintetében igaz (mutatis mutandis), hanem abban az értelemben is, hogy ennek a kb. 10-12 millió embernek azonnali, koncentrált, célzott külső segítség nélkül nincs esélye a szegénységből és a kirekesztettségéből való kitorésre. A segítség lehetősége azonban egyben el is választja az európai mélyszegénységet a harmadik világtól.

Európa évtizedekkel túlhaladta már azt az időpontot, amikor óvatos távolságtartással állapíthatta meg, hogy területén, az adott gazdasági potenciál mellett, a generációkon átörökített teljes társadalmi leszakadásban milliós tömegek tengődnek. Gondolhatnánk, hogy a romák helyzetén akkor lehet érdemben változtatni, ha egy ország vagy a gazdasági közösség felfelé ívelő pályára áll. A gazdasági fejlődésnek nincsen, és nem volt olyan szintje, amelyben az újraelosztás bevett rendszereinek automatizmusa a társadalmi ranglétra legalsó fokán élők tömegeinek is valódi mobilitási pályákat nyitott volna. Az elmúlt évtizedek tapasztalata sokkal inkább az, hogy a gazdaság dinamikus fejlődése tovább polarizálta a társadalmi különbségeket, és növelte a relatív szegénységet. A romák helyzetét nehezebbé teszi az is, hogy gazdasági-társadalmi helyzetük, beilleszkedésük és integrálódásuk országoként is jelentős eltéréseket mutat.

Az európai intézmények romapolitikája a romák integrációját elsősorban az új tagországok és a tagjelölt országok regionális ügyének tekinti. A határok nélküli unió azonban új kihívást jelent a közösségnek és a tagországoknak egyaránt. A csatlakozás napjától az európai polgárok, az új tagországi munkaerő és a szolgáltatások szabad áramlásának kiterjesztése óta a romák ügye közös európai kihívássá és felelősséggé vált. És ha az uniós tagországok nem válaszolnak a kihívásra józanul felfogott saját érdekeik alapján, akkor szembe kell nézniük azzal a nyomással, amelyet a bővítés után az integrációban megtorpant tömegek jövőt és megélhetést kereső exodusa jelenthet. Az új hazát keresők nagy száma a célországokban újfajta integrációs kihívás, hiszen valódi befogadási szándék és integrációs stratégia nélkül ugyanúgy marginalizálódnak és kiszolgáltatottak lesznek, mint a kiindulási országban.

Lisszabon óta az unió jövőképét meghatározó legfontosabb szándék a versenyképesség az Egyesült Államokkal és Ázsiával. Ehhez a versenyképességhez azonban pótlólagos források kellene, elsősorban a munkaerőpiacon. A parlament elé szánt elemzés egyik legfontosabb mondanivalója, hogy mind a nemzeti kormányoknak, mind az Európai Uniónak számolnia kell a 10-15 milliós, több évszázadnyi alkalmazkodási és túlélési tapasztalattal rendelkező potenciális roma munkaerőtömeggel, és integrálásukat azonnali munkaerőpiaci és szociális integrációs feladatnak kell tekinteniük.

Aki szegény, az a legszegényebb

Aligha mondunk újat azzal, hogy a 10+2-es bővítés nem csak az új tagországoknak, hanem a 15-ök Európájának is váratlanul nagy traumát jelentett. Az új tagországok útja nemcsak a maastrichti kritéri-

umok teljesítéséig tűnik hosszadalmasnak, hanem egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy törés van a közszolgáltatások minősége – divatból kiment szóval – a jóléti ellátások köre és nagysága, az életminőség egyes elemei, és mindezen túl a munkabérek és a munkához kötődő ellátások biztonságot nyújtó volta között is. Az emberi erőforrás megnövekedett kínálata a régi tagországok egy részében nyugtalanságot kelt, sajnos még mindig szalonképes a szociális dömpinggel való ijesztgetés, ami nem jelent mást, mint az új tagországok olcsóbb, de jó minőségű munkaerőjének beáramlását. Óhatatlan a kérdés: ebben a sorban hol helyezkednek el a romák? Kelet-Közép-Európa egyes országaiból (legkevésbé Magyarországról) és a két új kelet-európai tagországból nagy létszámú roma migráns érkezett elsősorban Olaszországba, akiknek állampolgársága regisztráció és dokumentumok hiányában elválaszthatatlan a Balkánról érkező immigránsokétól. A dráma az, hogy évek óta azonos módon kezelik az unióból érkező állampolgárokat a harmadik országokból jövő bevándorlókkal, és az integráció elemi szándéka is csak a hirtelen megnövekedett uniós figyelem miatt körvonalazódott.

A szegényekkel és a reménytelenségbe süllyedt mélyszegénységgel kapcsolatos ellenérzések – az európai történelem ismeretében szinte törvényszerűen – ordas indulatokat korbácsoltak fel. A napról napra nyíltabb szélsőséges nézetek egyik hívó szava egész Európában egyre erősebben a cigánygyűlölet. Ha nem fordítunk elég figyelmet erre a jelenségre, könnyen előfordulhat, hogy minden erőfeszítés ellenére az Európai Unió nem lesz az egyenlő eséllyel rendelkező csoportokat magában foglaló szövetség, hanem bebetonozza a meglévő különbségeket és konfliktusokat. Az ördögi kör, amellyel a jelentés készítése során szembe kellett nézni, a fentiekben felsorolt elemekből rakódik össze és zárul be. A romák vesztesei voltak a rendszerváltás gazdasági átalakulásának, az unióhoz való csatlakozás pedig még tovább növelte az amúgy is ingtag állampolgári egyenlőségük leértékelődését, a bővítés után immáron már európai síkon is. A belső szegregáció, az országokon belüli térségi leszakadás, a gettósodás tovább erősödik, ahol egy-egy települést hasonló sorsú települési gyűrű vesz körül. A közlekedési elzártság, a közigazgatási szervek és intézmények, köztük az oktatás és egészségügyi ellátás hiánya, a vállalkozások elvándorlása lehetlenné teszi a kitörést, a mobilisabb fiatalok pedig rákényszerülnek az elvándorlásra, tovább taszítva a reménytelen sorsú vidéket a kizáródás útján. Az utolsó stádium Magyarországon szerencsére nem gyakori, különösen nem tömeges, amikor is a társadalomból kiszakadtak/kitaszítottak törvényen és társadalmon kívüli módon hoznak létre emberi méltóság alatti szintű közösségi telepeket, amelyek

nem tartoznak egyetlen önkormányzat igazgatási, szociális felelősségi körébe sem, ezért az elemi állampolgári juttatásokból és szolgáltatásokból is kimaradnak. Számukra az emberi élet esélyeinek visszaadása empatikus és szakértelemre alapozott eljárásban képzelhető csak el, a régi közhely szerint tízszer mérni és egyszer vágni, és fejszét nem használni akkor sem, ha lombokból rakott kunyhók felszámolása a feladat.

Romák a munkaerőpiacon: hozzáférés vagy kizorítás

A nem létező főcím víziója útkaparó munkások vágóképét villantotta fel, de romák pucolják az árkokat a településeken, javítják az úthibákat, tartják karban az önkormányzat épületeit, a parkokat és a temetőt. Beszédesebb tény, hogy az uniós munkaerőképzési projektek túlnyomó többsége a kistelepüléseken parkgondozókat akart képezni. Nem kell találgatni, vajon kiket és miért. A tagállamonként sokszínű foglalkoztatási formák, a tartós munkanélküliek munkához juttatása ugyanabból a sebből vérzik. A közmunkák vagy közhasznú munkák az időnkénti átkeresztelések ellenére sem jelentenek belépőjegyet a munkaerőpiacra, sokba kerülnek a költségvetésnek, és bár kétségtelenül csökkentik az önkormányzatok kiadásait, az uniós és tagállami források inkább rögzítik, mint javítják a kialakult helyzetet.

A kialakult helyzet pedig egy másik ördögi kör. A több százezer tartós munkanélküli jelentős része Magyarországon is roma, az arány a régió más tagországaiban hasonló vagy még rosszabb. A romák százalékos aránya a foglalkoztatott népességben és az élethosszig tartó tanulásban alacsony, és ha nem is munkanélküliek, kereseti lehetőség csak az alacsony presztízsű munkákban, a bizonytalan foglalkoztatásban és az idénymunkákban nyílik számukra.

A problémák gyökere – ez is sokszor ismételt szakmai és politikai felismerés –, hogy a dezintegráló társadalmi, gazdasági folyamat megfordítása csak úgy lehetséges, ha a ma kisiskolás, óvodás vagy még meg sem született roma generációkat emeljük ki a determinációk reménytelenségéből (nem a családból!), és adunk jobb esélyeket a lakhatásban, egyenlő bánásmódot az oktatásban, az egészséges életben. Az a szocioökonómiai hátrány, amely a korai fejlesztéstől és a minőségi oktatástól többé-kevésbé az egész régióban elzárja a roma gyermekeket, meg is határozza felnőtt koruk esélyeit a munkaerőpiacon. Magam nem tudom eldönteni, hogy az etnikai alapú minőségi oktatás és nevelés (pl. Gandhi Gimnázium) kitorési lehetőség vagy gettó, amelyeknek a falát két oldalról építik. Hajlok arra, hogy a jó minőség önmagában is gettó-

falat rombol. De az is lehet, hogy a hatás-ellenhatás fizikai törvénye a szegregáció évtizedei után előbb roma nacionalizmust épít, és csak később nyit ajtót vagy kaput egy tágabb közösséggel való érzelmi és állampolgári azonosulás irányába.

Nehéz választ adni arra a kérdésre is, hogy az unióban szokásos, sok tagországban bevált foglalkoztatást élénkítő, megélhetést javító állami-közöségi eszközök közül melyek adaptálhatók a romák munkához juttatására. Mikrohitel? Nem tudom, mennyire reprezentatívak az uzsorakölcsönökről szóló tájékoztatók, és valószínűleg jó néhány év eltelik, amíg tisztább képet láthatunk. De aki egy uzsorásnak kiszolgáltatva él, az akármilyen „talált” pénzt biztonságának megváltására fog fordítani, és nem arra, hogy magának és a családjának jobb holnapot építsen. Neki csak jelene van, jövője nincs. Magam úgy vélem, hogy a leginkább nyomorba süllyedt területeken nincs más megélhetés, mint a föld. Ahhoz, hogy a földből (esetleg mások földjéből) meg lehessen élni, rugalmasabb európai gondolkodás és az európai források egy részének más szemléletű elosztása kellene. Ha a hajdani szovjet befolyási övezet országaiban nem lenne szitokszó a szövetkezet, azt mondanám, hogy a szociális szövetkezetek lehetnek a kitorérés formái.

Az ördögi kör akkor zárul, ha hozzátesszük, hogy a társadalmi akarat a jövő generációk sorsa iránti elkötelezettséget, a szülők munkához juttatását és a nagyszülők eltartását nem emeli a végzendő feladatok élére. A mindennapok rasszizmusa mára túllépte a hétköznapi határait, a gyilkos ösztönök, a bűnbakkeresés, az etnikai csoport ellen szított intolerancia kitolja a többségi nemzet és a romák állampolgári közösségének békés esélyeit a

lebonyolításában résztvevő valamennyi szervnek, szervezetnek és
nkatársaknak.

Bépest, 1993. szeptember 9.



hétköznapi nyugodt sodrából. A félhivatalos, de politikai támogatást nem nélkülöző megoldási javaslatok mögül kibújik a pucér önzés, a türelmetlenség, az előítéletesség és a hatékony megoldások kimunkálására való restség.

Küzdelem a megélhetésért a társadalom szélén

A szakadék szélén egyensúlyozó roma családok szociális determinációja újabb ördögi kör. Az európai kultúrkörben a romákat erős családkép jellemzi, a hagyományos nemi szerepek erőteljesen tovább élnek, a nagy gyermekszám, a több generáció együttélése, a rokonok egymáshoz közeli letelepedése, és a távoli családi kötődések kiterjedt ápolása is élő kötelék. Ez a genetikai támogatási háló még a nagyvárosokban is többé-kevésbé él: a hajléktalankok között sokkal kevesebb a roma, mint ahányan a mélyszegénység bugyraiban élnek. Budapest „elsumosodott” kerületeiben tudnak mesélni arról, hogy amíg egy romának fedél van a feje fölött, addig a „rokonai” sem szorulnak az utcára, még ha 16 négyzetméterre tucatnyinál többen zsúfolódnak is be, akkor sem. Tegyük hozzá, hogy a hagyományos nemi szerepmegosztás mögött ott van a roma családok „rejtett matriarchátusa” a nagymama vagy az anya meghatározó szerepe, akiknek akarata, ambíciója eldöntheti a XXI. század roma generációinak a sorsát. Ez a hatás segítheti vagy gátolhatja azt is, hogy az iskola elhagyása, a korai szülés és a házasság helyett a roma fiatalok ugyanúgy részesei legyenek a 18. életévig tartó tankötelezettségi folyamatnak, mint a nem romák.

Régóta tudjuk, hogy a szegénység és társadalmi kirekesztettség átörökítésének csak a korai életszakaszban lehet hatékonyan útját állni. A koragyermekkori szolgáltatásokat házhoz kell vinni a roma családoknak, és egyenlő hozzáférést kell biztosítani a minőségi szolgáltatásokhoz. A romák lakta hátrányos helyzetű térségekben azonban a koragyermekkori szolgáltatások vagy hiányoznak, vagy ha megvannak is, gyakorta infrastruktúra-hiánnyal küzdenek, amiatt diszfunkcionálisan működnek. A speciális iskolák sajátos kontraszelektáló hatását pedig Európa-szerte ismerik, gyakran fölemlítik, a helyzet azonban nagyon lassan változik meg. Európa nálunk sokkal gazdagabb országa épített programot az életkezdés segítésére, és tűzte zászlójára a „sure start” jelszavát. A biztos életkezdéshez nem elég a szűk közösség, a család értékrendjének a megváltoztatása. A vádaskodásba csapó gonosz viccelődés, hogy a cigányok „azért csinálnak gyereket, hogy ne kelljen dolgozniuk”, a valós tények és számok tudatos tagadására épül. Színvonalas uniós elemzés bizonyítja, hogy a romák, demográfiai sajátosságaihoz képest, aszimmetrikusan ré-

szesülnek a szociális juttatásokból, amelyeknek az egyéni élethelyzetből, a gyermekvállalásból, ezzel a társadalmilag hasznos többletvállalásából adódó deficiteket kellene ellensúlyozniuk.

Az elszegényedés immár sokadik ördögi köre az öregkorban zárja be a romákat a reménytelenül nyomorúságos időskor kalodájába. Ők persze öregeken is jóval fiatalabbak, mint a jobb higiénés körülmények között élő, egészségesebben étkező, orvost, gyógyszerészt gyakrabban felkereső, és a statisztika szerint várható élettartamuk vége felé közeledő többségi honfitársaik. A romák jelentős része nem éri meg a nyugdíjas kort, és közülük is nagyon kevesen a matuzsáleminek számító 75–80 évet.

Mit tehet Európa?

Néhány évvel ezelőtt Catherine Lalumière azt mondta magyar középiskolásoknak, hogy az Európai Unió nem éjjel-nappal nyitva tartó pénztár, ahol be kell nyújtani az igényeket, és a nyíláson dőlnek az eurómilliók. Ahhoz, hogy az unió hatékonyan tudjon segíteni, a tagországok szándékainak, közösségi akaratának is érnie kell, és nem az üres tenyerünket kell nyújtani, hanem tényekre és számokra épített, a valós társadalmi viszonyokra megtervezett, és hatékony megvalósítás reményét nyújtó programjainkhoz kell segítséget kérni. Az eltapsolt milliók, a preferenciák hiánya, a piaci és állampolgári igények nélkül elszórt pénzek még ronthatnak is a helyzeten, hiszen elkészerítik és passzivitásra kényszerítik azokat, akik az életüket tennék fel a romák tagországi és európai integrációjára.

Szeretném hinni, hogy az új tagországok első öt éve nem volt eredménytelen. A strukturális alapok átjárhatósága lehetővé teszi, hogy komplex, elsősorban romákat érintő programok szülessenek, már csak azt kellene megtanulni, hogy ez az átjárhatóság létezik, és eszerint szervezni az új projekteket. Elindult a szívós küzdelem a munkaerő szabad vándorlásának teljes körű biztosításáért, a szolgáltatásnyújtás szabadságának megvédéséért az újra és újra feléledő protekcionista kísérletekkel szemben. És ha sokat nem is, de lépéseket lehetett tenni annak érdekében is, hogy a piacon megjelenő támogatás, ha többszörösen hátrányos társadalmi csoportról van szó, ne keveredjen a versenyképesség megsértésének gyanújába.

A „hogyan tovább?” módszertani dilemmáját az európai intézményeknek közösen kell megoldaniuk. Nagy kérdés, hogy a mainstream roma politika megvalósításához mi a legjobb út? Az Európai Bizottság egyetemleges felelőssége aligha kérdőjelezhető meg. A következő Európai Parlamentnek és az újjáalakuló Bizottságnak kell eldöntenie majd, hogy ezt milyen apparátusi struktúrában látja érvénye-

síthetőnek. Az intézmények körül pedig a civil szervezetek holdudvarának kell erősödni, és erőteljes megrendelőjévé és ellenőrévé kell válnia a politikai döntéshozatalnak. Velük együtt talán van esély arra, hogy a társadalmi kizáródás, az egymással összefüggő munkanélküliség és a szegénység elleni küzdelmet kiemeljük a diszkrimináció, a rasszizmus, a cigányellenesség visszahúzó erőteréből. Emberség a többségi társadalmaktól, szervezett uniós és tagországi roma politika, nyitott életpálya a gyerekeknek, és emberi öregség az idős romáknak, önszerveződés és érdekképviselés, illetve minden működő rendszer hatékonyságának felelős mérése, szükség esetén korrekciója, ez, és csak ez az esélye Európa 12 milliányi, a pokol tornácán várakozó állampolgárának. Hogy mindez csak egy másik világban valósulhat meg? Ezért a másik világért szól a harang.

Kósáné Kovács Magda

(Az írás megjelent a Kritika című folyóirat 2008. decemberi számában.)

BARI KÁROLY

Kínom indított útnak

Nyers szegénységet füstölgő tanyám
düledező fallal, széltépte tetővel
lógott a világba, bajba csomózva állig.

Kínom indított útnak,
napégette mezőkön,
a völgyek hideg mélységein át,
hogy fölmérhessem magam,
hogy csillagot fakasszak vérből, verítékből,
kirabolt tizenhat évről letépjem
káromkodó anyám átkát.

Pokol-tüzes vérem kiégetett ingei
idegen emberré öltöztettek,
múltam szikrázásán áttetszik a ház,
ahonnan megátalkodott hitem magányba
kergetett,
világba űzött címeres szegénységből,
sárkányként száguldjak a héthatárba.

Szívverésem sorsot perdít ki helyéből,
emlékek rongyai fel-fellobognak,
arcom behidegszik gyermekkoromba,
befélszkel napjaimba letűnt keservem,
s vissza kell szomorodnom újra meg újra
kiégett múltba, kopott emlékeimbe.

„Másképpen boldog”

Beszélgetés Donáth Lászlóval

Acigányságról gondolkodva nem hanyagolhatjuk el a történeti megközelítést, hiszen nem arról van szó, hogy a cigányság mint átok vagy istencsapás szakadt az országra. Sok száz éves együttélés ez. Már a 18. századtól a legkülönbébb nyomait találjuk itt élésüknek, létszámuk azonban csak a 20. századi átalakulások nyomán vált akkorává, hogy a többségi társadalom ellenérzését kiváltsa. Meggyőződésem, hogy nem érdemes arról beszélni, hogyan kell a cigányokat röghöz kötni, civilizációs, kulturális, vallási szokásaikat a többségi társadalom bevett normáihoz illeszteni, hiszen ez csak akkor lehetséges, ha az integrálni vágyott kisebbséget feltétlen tolerancia fogadja. Ez igaz a zsidóra, kínaira, szlovákra, azaz mindenkire, akinek a nyelve, szokásai, álmái, vágyai eltérnek a többségi lakosságétól. Ha a kisebbségnek eleve szorongania kell attól, ami levethetetlen sajátja, amitől önmaga, akkor sohasem lesz integráció, csak erőszak és kényszer, ha nem az első, akkor a második, harmadik vagy sokadik nemzedékben.

A cigánysággal kapcsolatos nyomorúság az egész ország nyomorúsága. Világunk kimondatlanul, de jól láthatóan két célt tűzött ki: az osztálytársadalom rekonstrukcióját és a kizsákmányolás törvényesítését. Ha az egyiknek sokkal több van, mint ami a létfenntartáshoz kell, szükségképpen alakul ki az a nagyon nagy tömeg, amelynek semmije nincs. Ezt az ellentmondást nem lehet egyszerűen feloldani. A magyar népesség egyharmada biztonságban, sokszorosan aládúcolt jólétben él, de ennek az az ára, hogy a lakosság másik egyharmada teljes bizonytalanságban, szorongásban és mindenfajta ínségben kínlódik. A kettő közötti egyharmad hol szorong, hogy olyanná váljék, mint az alsó egyharmad, hol gyötrődve vágyódik a felette lévő egyharmadba. Többszörösen hasadt és egymással szembefordítható, kijátszható rétegekre tördelt a magyar társadalom, amelynek rendbetétele sokszorosan meghaladja néhány cigány gyerek iskolába, egyetemre járásának költségét, a cigánytelepek modernizációját, munkahelyek teremtését. Az elmúlt húsz év pénzügypolitikai gesztusai a cigányság iránt képmutatóak, vagy a haldokló orcájának megsimogatásához hasonlatosak. Egy pillanatra talán enyhítenek valakinek a gondján, de valós céljuk nem a kérdés tényleges és hosszú távú megválaszolása. A többségi társadalom így hitetheti el magával, hogy ami tőle telt, azt megtette.

Vannak nyugat-magyarországi városok, ahol nincsenek hajléktalanok – valószínűleg kiverték

őket. Ha a többségi társadalom úgy dönt, látni sem akarja a páriákat, kiüldözi őket, és a hajléktalanok egy idő után továbbmennek. Cigány hajléktalanokat gyakorlatilag nem ismerünk. A több tízezer hajléktalan csoportja valamikor stabil egzisztenciával rendelkező, főleg vidéki munkásemberről és polgárból áll. A nomád életmód, a vándorlás eleve kizárja a hajléktalanságot. Aki mégis lemond arról, hogy Isten szabad ege alatt éljen, és ahol éppen kedve szottyán, letáborozzon, az megosztja a hajlékát másokkal. A józsefvárosi, ferencvárosi, angyalföldi lakásokban tapasztalhatjuk, hogy a cigányok tömegesen laknak együtt. Ez hozzátartozik a civilizációjukhoz, és semmiféle gondot nem okoz. Számukra az emberség, a másik iránti felelősség, törődés, irgalom nem pusztán fogalom vagy program, és csak annyiban érvényes, ha naponta és konkrétan számon kérhető – a másik ember bőrén vagy lelkén érezhető – megvalósulása. Megrendülten érzékelem, hogy eljegesedett, eldurvult, a másik felé tett mozdulatra rest társadalmunkban ez a magától értetődő, a cigány létből származó irgalom milyen jelentős.

Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy néhány évtizeddel vagy generációval korábban jobb volt a helyzet, mintha mi lennénk az első generáció az édentől keletre, és a Monarchia kiegyezés utáni korszaka, vagy a két világháború közötti időszak lett volna a paradicsom. Ez önámítás. Amióta Ádám és Éva kiűzetett az édenből, ez a nosztalgia és sóvárgás különös, keserű kísérelése a tenni képtelen és önmaga létén változtatni nem tudó emberiségnek. Persze amikor emberiséget mondok, mindig konkrét emberekre gondolok. Itt gyökerezik a harag: miként merészel egy ilyen kódís, semmi-rekellő, dolgozni nem szerető, gyűttment, nomád létű cigány boldognak lenni. És mindjárt adott a magyarázat: csak úgy lehetséges, hogy valamiképpen az ördöggel cimborál. A közelmúltban elkövetett gyilkosságokban érzem ezt a gyűlöletet. Nincs semmiféle személyes, kézzelfogható tapasztalat, se hallás, se látás, s így marad a nyers és pusztá gyilkolási vágy, amelynek egyetlen legitimációs oka a másik pusztá léte. Mondhatjuk, hogy a gyilkosok elmebetegsége, de én nem így gondolom. Összeadódik, koncentrálódik bennük mindaz, ami nagyon sok embernél megfigyelhető, ha cigányt lát: széles ívben elkerüli, fintorog, vagy valami belső bizonytalanságot érez.

Közel harmincéves koromig ritkán találkoztam cigányokkal. 1981-ben kerültem Miskolc belvárosában a parókiára. Két villamosmegállónyira már putrik álltak, de soha semmi atrocitás nem ért. Egyszer késő este az utcán megszólított néhány cigány ember, hogy adjak pénzt. Mondtam, hogy pénzem nincs, de szívesen adok élelmiszert, ha elkísérnek a templomba. Amikor meglátták, hogy tényleg

a templom mellett lakom, bocsánatot kértek, és semmit nem fogadtak el. A vallásos ihletettségű tiszteletre több hasonló személyes élményemet is sorolhatnám. Sajnos más előjelű tapasztalatom is van. Ózdon helyettes lelkészként dolgoztam 1982-83-ban. Akkor még működött a gyár, amely a két háború között fenntartotta a különböző felekezetek templomait. Az ötvenes évektől mindez erős hanyatlásnak indult. Olyan kicsi volt a gyülekezetem, hogy a hidegebb hónapokban a parókia egyik szobájában tartottuk az istentiszteletet, mert oda is befértünk. Végigjártam a környéket, látogattam, beszélgettem, és összeszedtem 8-10 rendkívül kedves cigány gyereket, akik rendszeresen eljártak hozzám. Nyitottak voltak, érzékenyek, de egészen másfajta kommunikációt igényeltek. Nem lehetett teológiai előadást tartani nekik, mert nem érdekelte őket, és ebben igazuk volt, engem is csak azért érdekel, mert szellemi megpróbáltatást jelent, de akit nem izgat, nem kell magára vennie az életfogytiglani tanulás igáját. Aki cigányokkal foglalkozik, pontosan tudja, hogy fogékonyak minden érzelmi, akusztikus, vizuális eseményre, a kreatív, mozgással együttjáró élményekre. Egy zsidó gyerekkel órákon át elbeszélgethetek a teremtés történetéről, a szombat jelentőségéről, de a cigányok számára ez érdektelen. Csupán a másik emberrel együtt megélhető élmények érdekesekek nekik. Nem emlékszem, hogy valaha találkoztam volna magányos cigánnyal, mindig legalább ketten vannak. Legfeljebb szociofotókról ismerek olyan magányos alakot, ahol a fénykép megörökíti a sorsát vesztett cigányt, akinek nincs közössége. Onnantól mintha nem is cigány lenne. Ózdon észrevettem, hogy a nem cigány gyerekek elmaradoznak az alkalmakról. Először megütköztem, aztán felháborodtam, végül egyenként felkerestem a nem cigány szülőket, akik közölték velem, hogy döntsem el, kiket akarok tanítani, mert nem engedik a gyerekeiket cigányok közé. Tették ezt anélkül, hogy ismerték volna a hozzám járó gyerekeket vagy eljöttek volna bármelyik foglalkozásra. Úgy érezték, a pusztá találkozás tönkreteszi a gyereküket, valamiképpen elcigányosítja, és ennek a lehetőségét ki kellett zárniuk. A szokásos sztereotípiákat sorolták: a cigány nem mosakszik, tetves, bűdös, lop és egyáltalán, rossz hatással van a többi gyerekre. A ki nem mondott, meg sem fogalmazott szorongást a cigány gyerekek által közvetített értékrend és magatartásminta jelentette, a személyiség egészen másfajta kiteljesítése. Ezek az emberek nem attól tartottak, hogy tetves lesz a gyerekük, hanem hogy boldog ember lesz, de másképpen boldog, ahogy ők nem akarták boldognak tudni. Úgy gondolták, ennek a boldogságnak a pusztá megismerése is kárhozatalba visz. Nyilvánvaló volt, hogy nem meggyőzhető. A zsigeri szorongást nem lehet szellemi úton orvosolni, ehhez több

idő kellett volna, de csak hat hónapig voltam ott. Nem tehettem mást, külön voltam együtt a cigány és a nem cigány gyerekekkel.

Később Sajókazára kerültem, ahol már akkor jelentős számú cigány lakosság élt. A kazincbarcikai vegyiművekben és a bányákban találtak munkát. Egyetlen alkalomra sem emlékszem, hogy bármi-féle súrlódás lett volna az ott élők között, ami számomra bizonyítja, hogy igenis, kezelni lehet a feszültségeket, amelyek legtöbbször gazdasági okok miatt keletkeznek. Aztán Csepelen elsősorban nem a saját felekezetemben, inkább a katolikus templomban és a jehova tanúi közösségében találkoztam cigányokkal. Az a gyanúm, hogy ez a két irányzat jobban vonzza a cigányságot. Az egyes ember vallásosságának tárgyiasítása sokkal kevésbé jut szerephez a protestáns egyházban, de a katolikusoknál támogatott, sőt egyenesen elvárt – gondoljunk csak a kegyhelyeken elhelyezett, saját készítésű dísz tárgyakra. Igaz ez a görögkatolikus egyházra is, amely a szabolcsi, szatmári, hajdúsági területeken a legintenzívebben pásztorolja a cigányságot, nyitott és befogadó a cigány emberek vallásos igényei iránt. Bár a protestantizmus nem igazán vonzó a cigány mentalitás számára, magam is vagy húsz cigány gyereket kereszteltem, néhány cigány embert el is temettem. Amikor erre kérnek, a papot látják bennem, mindegy nekik, milyen felekezethez tartozom, csak a személyemhez kötődő érzelmek és bizalom számít.

Mindaddig nem tudunk segíteni, amíg nem tanulunk meg cigányul gondolkodni. De ez nem megy egyik pillanatról a másikra: sokáig kell együtt élni, megismerni egymás szokásait, együtt enni, kézzel nyúlni a tálba, meghúzni a körbeadott pálinkásüveget. Azt hiszem, nem ettől cigány a cigány, de még ezen a felületen szinten sem tudjuk elfogadni őket. Könnyelműség lenne lebecsülni a társadalmi ellenérzést, ami az alig magasabb civilizációs szinten élő, szorongó, boldogtalan, sikertelen emberekben lappang, akiknek csak a gyűlölet, irigység, szégyen maradt, mert képtelenek többé saját létük jobbításán fáradozni.

Tudomásom szerint minden egyház foglalkozik cigánymisszióval. Én magam ugyanúgy idegenkedem ettől a kifejezéstől, mint a „cigánykérdés”-től, hiszen miért kellene a cigányt misszionálni? – megvan a maga élete, vallása, nincs semmi igénye, hogy megtérítsék. A felekezetemben nem tudok olyan papról, aki cigánynak vallja magát, a katolikus egyházban biztosan van, de személyesen senkit nem ismerek. Cigány ember számára a papnevelde töménytelen előírása, szabálya, az egyházi hierarchia alkatilag idegen, amihez csak nehezen tud alkalmazkodni, mert a megadott struktúrához kellene görbítene szabadság és kreativitás iránti vágyódását. Devla, az ősi cigány isten, már



réges-régen nincs, és ha volt is valaha, inkább csak egy olyan szekta hitében élhetett, amelyik eleuropaizálódott változata lehetett a hinduizmusnak. A magyarországi cigányság 150 évre visszamenően univerzalizisztikus hitű, amelybe belefér a Mária-kultusz, de az is, hogy engem kérnek fel keresztelni, mert a pap az pap. Vallásosságuknak olyan értékei vannak, amelyhez érdemes visszanyúlni a nem cigányoknak is, hasonlóan ahhoz, ahogy a magas fokra fejlesztett amerikai metodista egyházak a néger rítusokból merítenek spirituális erőt.

II. József uralkodásáig fel sem merült, hogy a reformátusok, evangélikusok, unitáriusok ugyanolyan tornyos, utcára nyíló templomot építsenek, mint a római katolikusok. A görög katolikusoknak még tovább, 1848-ig kellett várniuk. A magyarországi szerb vagy román lakosság, ha nem is azon a szinten, mint ma a cigányság, felekezetileg nem volt egyenrangú. Kossuthnak sem sikerült a nemzeti kisebbségek helyzetét rendezni. A magyarok a kiegyezés után sem látták be, milyen bűnök terhelik őket a kisebbségekkel szemben. Az a szemlélet uralkodott, hogy a magyar úrnép, a kisebbség meg arra jó, hogy dolgozzon: cselédként, napszámosként. Utoljára a zsidókat emancipálták, 1895-ben. Mondhatnám ironikusan, hogy csak ki kell várnunk: a dédunokáink majd megérik, hogy nincs cigánykérdés, mert ez az elképesztően dölyfös, nehéz gondolkodású nép addigra tán megelégedi, hogy a másikkal büntesse saját hibáit. Csakhogy ennek az is feltétele, hogy addigra a magyar társadalom legalább kétharmada gazdasági biztonságban éljen.

A 2002-es választási küzdelemben a Fidesz rendkívüli eréllyel vette igénybe a nagy felekezeteiket, hogy a konzervatív-keresztény-nemzeti éthoszt és magatartást hirdessék. Ezzel nem nagyon fér össze, hogy a cigányság iránt is megértő és elfogadó magatartást kérjen és várjon az egyházaktól, vagy hogy az egyházak ezt maguktól nyújtsák. Elképzelhető, hogy ha felülről utasítják, a pap engedelmessékedik, de magától nem cselekszik, mert csak újabb konfliktusba kerülne a hívekkel. A Jobbik megjelenésével nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországon létezik olyan tömörülés, amelyik az ún. „cigánykérdés” rendezése kapcsán nem az elmúlt körülbelül nyolcvan év integrációs, humán megoldásaiban gondolkodik, hanem a 20. század eleji brutális amerikai rendben, ahol a négerek a busz egyik oldalán utaztak, a fehérek meg a másikon. Romániában, Szlovákiában, Lengyelországban, Csehországban elképesztő példákat látunk: ezekben az állítólagos kultúrországokban gettósítják a cigányokat. Az aktuális magyar szélsőjobb megnyilvánulásait az alsópapság valamilyen szintű szimpátiája kíséri. Anélkül, hogy bárkit megvádolnék, feltételezem, hogy a papság jelentős része ugyanolyan rideg és távolságtartó módon viszonyul a cigánysághoz, mint annak idején a zsidóság alsó rétegeihez.

A sorozatgyilkosságokra reagálva a Deák téri evangélikus templomban csöndes imádkozó vécsernyét szerveztek, hogy felhívják a gyilkosságok botrányára a figyelmet. Tele volt a templom. Az egyházi demonstráció az evangélikus lelkészek belső levelezési fórumán éles vitát váltott ki. Pár igen ellenséges levél hozzám is eljutott, azt állítva, hogy a cigányok ettől majd vérszemet kapnak, lopni, csalni és gyilkolni fognak. Volt, aki úgy vélte, nem helyes a demonstráció, mert ugyanígy emlegetni kellene azokat, akiket a cigányok öltek meg. Rendkívül bizarrnak gondolom, hogy a dunántúli püspök Veszprémben megáldotta a Marian Cozma emlékére emelt szobrot. Nem a szobor ellen van kifogásom, hanem hogy így szakrális jelleget kapott valami, ami nem a gyilkosság, hanem a cigányság ellen kelt indulatokat.

Ezeréves, sorsát kereső nép a magyar, akkor is, ha zsidó, akkor is, ha cigány a magyar. Ha megmarad szlováknak, romának, szerbnek, horvátnak, bosnyáknak, görögnek vagy töröknek és németnek, valamiképp megválaszolja, ki ő, és mit keres itt a Duna táján. A zsidó és a cigány sorson túli jelenléte mindig lelkiismeretet mozgató. A bamba és olykor gyilkos délibábkergetők megszegyenülnek. Csak gyógyítva lehet józanul és tisztességesen enyhíteni a gondokon. Mert ez a sorsunk, az ínségben lévőé is, és a már nem szűkölködőé is.

Horgas Judit

(Az interjú teljes szövege megjelent a Liget című folyóirat 2010. májusi számában.)

BARI KÁROLY

Vándorcigányok

Hajnalok tornyai dőlnek vállukra: szürke
ködöt-ásító,
csípős szelek sörényébe-fogódkodva érkező
hajnalok, a szegénység keserű füstje fojtogat
bennünket, nyikorgó szekereinken
visszük rongyokba-öltöztetett,
hegedűszóval-cirógatott
isteneinket: csupa-tűz ölü asszonyainkat,
akik az árkok szélén szülnék, tündérek ők;
az utak tündérei, harmattal mosakodnak,
gyöngyvirág-levélbe törölköznek, szemünkre
álmot
énekelnek esténként, szoknyájuk suhogása;
forró zivatar, amikor a varjak fekete
szárnycsapásai sötétséget karcolnak az utak
fölé, árnyékok lopakodnak a fák között;
lányaink kendőjét akarják ellopni, hogy majd
csókért adják vissza, nem őrzik vad kutyák
sátoros szekereinket; kíváncsiskodó
baglyok rikoltoznak csak a szekérrudakon,
a régi öregek hétpecsétes íratlan törvényei
égették keményre szívünket, cigányok vagyunk,
ponyvás szekereinket; kíváncsiskodó
baglyok rikoltoznak csak a szekérrudakon,
a régi öregek hétpecsétes íratlan törvényei
égették keményre szívünket, cigányok vagyunk,
ponyvás szekereken kóborol népünk a világban
hidegen-süvöltő telek, verejtékben-ázó nyarak
között, tábortüzek hamuvá-rongyolódott
lángjai alatt kincset keresnek az
éveiket-már-nem-tudó
cigányasszonyok, akik döglött macskák szórét
rakják haragosaik kenyerébe, hogy megrontsák,
arcunkra utak pora tapad, végtelen,
csillagot-álmodó
puszták dideregnek mögöttünk, szurtos
gyermekeink
az öröm piros-citeráját zengetik naphosszat;
gondtalanok,
nyikorgó szerekeink az utak kőpadlójához nőttek,
kehes lovaink nyerítése lobog a levegőben,
súlyos
fény-zászlók zuhognak a falukra: parasztjaik
az arany búzaföldek szívdobogásából falat
berozsdásodott, csikorgó tengelyű égtájak között;
az utak mellett: kormos ágaikra este
ráúszik a hold.

A jégverem örököse

Horváth Aladárral a cigánysorsról

*„Ne hagyj istenem a
testvéreimet,
ne hagyj, hogy elveszenek,
nyisd meg az ő szívüket
a te szereteteddel.”*

*(Colári népdal-feldolgozás Ros-
tás Csaba és Rostásné Horváth
Mónika szövegével)*

A '80-as évek elején, Miskolcon, az Erzsébet téri Kossuth szobor előtt gitárhangra lettem figyelmes. Halk, szigorúan lágy ének feküdt az akkordokra. Késő tavasz volt, köröttünk könyvsátrak, könyvheti sokadalom. Weöres Sándorra vártunk. A költő, akár egy meglepett kisfiú, cövekelt le a muzsikáló fiatalok előtt, és hallgatta éneküket, mint egy altatódalt. Pedig a kicsi csapat éppen egy akkoriban közismert, úgynevezett polbeat-nótát énekelt: „Ébredj, Magyarország!”

Néhány nappal később Diósgyőrben, a Lenin Kohászati Művek Martin-acélművének egyik kemencéjénél (ott, ahol 1973 őszén a reformer miniszterelnök-helyettes, Vályi Péter, máig rejtélyes körülmények között halálos balesetet szenvedett), ismertem rá a gitárosra, Horváth Aladárra. Hatalmas szívlapáttal küszködve pakolta az úgynevezett adalékanyagokat – molibdént, krómot, freont, fluoridot és a többit – a közel ezer Celsius-fokon izzó kemencékbe.

A gyár számos, hasonlóan életveszélyes munkahelyén – a nagyolvasztó csapolóárkainál, a durvahengerműbe szállított izzó bugák mellett, a kovácmű kilencventonnás pörölye környékén, a samott-tégla-üzem kemencéiben – szinte kizárólag cigányok dolgoztak.

Ilyen környezetből jelentkezett Horváth Aladár a Sárospataki Tanítóképző Főiskolára. Az acélmű párttitkára nem írta alá a kérelmét, vagyis nem javasolta, hogy a segédmunkás cigányfiúból netán diplomás ember váljék.

Erről beszélgettünk két lapátolás között. Tudtuk mindketten, hogy cigánysága miatt kapta a gáncsot a helyi hatalom mindenható csinovnyikjától.

Azóta sok-sok alkalommal hallottam énekelni. Közben Aladár diplomás ember lett. Tanított, családot alapított, védett kitelepítésre ítélt cigányokat, először mondta ki, hogy gettószó vár a testvéreire. Vitatkozott a párttitkári múltja mögé bátyázott miskolci tanácselnökkel, megalkuvó cigánypolitikusokkal, majd érvelt a parlamentben mint liberális képviselő, és vezette a Roma Polgárjogi Alapítványt.

A kérdés mégsem változott az eltelt harminc esztendő alatt: milyen magyar cigánynak lenni?

Nagyon nagyot sóhajt.

Minden összefonódik – mondja, és érzem, hogy egy pillanatra kihagy a szívverése. Majd kettős töprengésbe kezd. Egyrészt, a Kárpát-medencében mássok a cigányok, mint Európa, a világ többi részén, ugyanakkor a dél-francia vagy az andalúz cigány identitása nagyon hasonló a szatmári cigányéhoz. Érezhetjük, hogy például a flamenco révén olyan magatartási szimbiózist teremtettek az andalúz cigányok, amely nem kevéssé rímel például az erdélyi cigányok kultúrájára, amelybe a magyar mellé beleszórták a román hagyományokat. Vagyis cigánynak lenni kulturális kötöttség és világpolgárság. Egyszerre.

A diósgyőri Gyár utcai barakkalakások egyikében tanulgatta ezt fokról fokra az 1964-ben született Horváth Aladár. Miskolc elátkozott vidékén növekedett. A város tanyájának nevezték a Szinva partjára épült, majd gyorsan nyomornegyeddé lett Békeszálló tőzsomszédságában húzódo utcát, ahol gorkiji éjszaka uralkodott délelőttönként is.

Meglepő szeretettel védi gyermekkorra nyomorvilágát. A harminc négyzetméteres házak között fölbukkantak a patkányok, a sáros utcákra ömlött a szennyvíz, a tenyérnyi udvarokon beteg csirkék kapirgáltak, de amikor esténként összebújt a nagy család, legalább otthon voltak. Apja 1957-ben, anyja 1959-ben érkezett Sátoraljaújhely mellől, Felsőregmecről, illetve Rudabányácskáról. Kazinczy vidékéről.

Édesapja 1959-es házasságkötése után a diósgyőri kohászatban helyezkedett el. Ahogy születtek és növekedtek a gyerekek, gyakran szóba került a távolabbi múlt is, amelyről Horváth Aladár így írt annak a lemeznek a kísérfüzetében, amelyet a testvéreivel, családtagjaival állított össze tavaly, szüleik házasságkötésének ötvenedik évfordulójára. A CD címe: Dalok a Jégveremből. „1939-ben – hetven évvel ezelőtt – a mai Szlovákia területén Jónás Ferenc, magyar cigányprímást náci katonának jégverembe zárták, mert nem muzsikálta el a nótájukat. Felesége, Dávid Mária hazavitte, és eltemette férjét a zempléni Vilyvitányban, aki így nem tartozik »temetetlen halottaink« közé. Fiuk, Jónás Aladár magyar hegyi tüzerként a Don-kanyar előtt halt meg, 1942-ben. Jónás Aladár és a »tót cigány« (szlovák ajkú) Horváth Erzsébet kapcsolatából született Horváth Aladár, aki két éves volt apja elvesztésekor. A miskolci ipari munkás fiatalember 1959-ben, vagyis 50 évvel ezelőtt házasodott össze Babos Magdolnával. Ők a mi szeretett szüleink” – rejtőzködik egy családregény a tömör visszaemlékezésben.

Négyen születtek a Gyár utcai lakás szeneskamrájából kialakított szobáskába. Elsőként,

1961-ben Marika, aki 1963-ban tüdőgyulladásban meghalt. 1964-ben érkezett Aladár, akire úgy vigyáztak, mint nem várt ajándékra. Őt követte még két gyermek.

A környék nem csupán a város, hanem az ország egyik legszennyezettebb vidéke volt. A kohók, gyárkémények ontották a füstöt, a mérgező gázokkal telített gőzöket. A fák levelei elsorvadtak, mérgezett volt a fű, a kő, a levegő. Édesanyja meg is betegedett. Súlyos tüdőgondokkal küzdött élete végéig. Édesapját pedig a depresszió terítette le.

Mégsem ez, hanem az életerő tűnt föl a serdülő gyerekeknek. A túlélés minden képességét megtanították neki. Kerülni a piszkot, megmosni a kezünket, kitisztítani a cipőnket – alapkövetelmények voltak, emlékezik, hiszen minden pillanatban leselkedtek rájuk a látható és láthatatlan veszélyek.

Talán védelemből, talán előrelátó megfontoltságból kiskamaszkorában a szülei nyaranta visszaküldték a zempléni családhoz. A pásztorokhoz, Felsőregmecre, ahol vályogházakban éltek a rokonok. Ott ismerte föl, hogy mit hagyott maga mögött. Miskolcon – ahogy egyszerűen fogalmaz – mi proletárok voltunk. Cigányok, magyarok, zsidók. Proletárok – ismétli meg a napjainkban nem használt kifejezést. Nem lumpenelemek – hangsúlyozza –, hanem munkások! Cigány-, magyar-, zsidó-proletárok. A Zemplénben pedig természetes cigányok vártak.

Ott, a zempléni falvakban találkozott először a cigányok és a gádszók közti éles határvonallal.

Még egy meglepetés várta: a család zempléni tagjai szlovácul, vagyis tótul beszéltek – ahogy az mindig természetes volt. Ehhez képest a cigányok nyelven kívüli kulturális közösségben éltek. Pásztorok voltak, házakat tapasztottak, húst füstöltek. Ez volt a cigányok dolga, ami békében tartotta az együttélőket. Vagyis a cigányság mindig a munkamegosztás legalsó szintjén élt, de legalább ré-

sze lehetett annak. Ma már a legutolsó helyről is leszorultunk – néz rám, mint aki keresi önmaga tekintetét.

Mesél a Kádár-rendszer rendőrségéről. A cigány-magyar csendőrperturól. Gyermekkorában gyakran állt a rendőrök előtt, falnak fordulva, mivel a hatóság tehetetlen és béna akcióiban állandóan a cigányfiúkat találta meg. Nem is kerestek másokat. A magyarországi apartheid kőkeményen működött a '70-es években. És ez napjainkban sem enyhült – teszi hozzá némi töprengés után.

Horváth Aladár kilencéves korában kényszerült először falhoz állítva rettegni, csupán, mert cigány.

Visszaidézi, apját miként alázták meg a rendőrök, mert nem engedte, hogy a fiatal cigánylányokat a magyar (a cigányok szóhasználatával: paraszt) stricik rabolják el. A történet ma már semmisség, de akkor majdnem véressé vált. Inkább felejtjük – kéri. Még most is megjelenik az arcán az apja iránti féltés, rettegés.

Megállunk.

Dávid Mária, a dédmama kerül ismét a látóterünkbe. Ő újabb dimenzióját mutatta meg a család identitásának. Neki az egyik nagymamája zsidó volt. Nem véletlenül nézett úgy ki a dédmama, mint egy szép zsidó asszony. Amikor Pestre utazott, forgolódtak utána a férfiak. Csirke Maris volt a beceneve, mivel csirkéket neveltek. Tőle őrszi gyermekora egyik meséjét: a cigányok és a magyarok együtt indultak el az őshazából. De a cigányoknak nem volt lovuk, emiatt gyalogolniuk kellett, és később érkeztek meg. A lovakkal kereskedő oláh cigányokkal szemben ezek a magyar cigányok váltak muzikusokká. A hatéves gyermek ebből arra jutott, valószínű, amiatt lettek barnább magyarok, mivel a hosszú gyaloglás közben kiégette a bőrüket a Nap. Amíg nem kezdett el tudatosan is megismerkedni a cigányság történetével, dédanyja meséjében hitt.

Felnőtt-kamaszkorában kezdte fölfedezni a cigány nyelv gyökereit. Talált olyan cigány csoportokat, akiknek nyelvkincsében hat-hétszáz évvel ezelőtti indiai kifejezésekre bukkant. Ezek a kicsi közösségek őrzik a kárpáti cigánydialektus legarchaikusabb rétegeit. Ekkor határozta el – ahogy mondja –, visszatanulja a cigány nyelvet. És éneklie dalt: „*Na mukh Devla mure phralen / Na mukh te xasalyven / Puter avri lengo jilo / Tyire kamiposa – Ne hagyj, Istenem, a testvéreimet...*”



Számos cigány dalt gyűjtött, fordított lovári nyelvből. Így jutott el arra a szintre, hogy ma már megértik egymást, ha francia, olasz vagy spanyol cigánnyal beszélget. Ugyanakkor tudja, hogy ha egy szatmári cigány találkozna egy délfancia cigánnyal, nem igazán értenék egymás szavát. Valamennyivel könnyebb lenne viszont a kommunikálás, ha egy Németországban élő, úgynevezett sinto cigánnyal kerülnének diskurzusba. Ebből a népcsoportból kerültek ki a német nevű cigányok, mint például a híres gitáros, Schnétberger. Náluk erős a német és holland hatás. Az ő eredeti nyelvét nem értik az oláh cigányok. Ugyanakkor itt élnek közöttünk a teknővájó cigányok, akik beás nyelvükben őrzik a legősibb román nyelvet. Ezt a dialektust már csak ők ismerik. Ebből nőtt ki a mai irodalmi román nyelv.

Visszatérve Magyarországra, tapasztalta, hogy itthon a cigányok nyolcvan százaléka már csak magyarul beszél. És ma már az sem ritka, hogy egy polgárosult cigány inkább angolul, mint cigányul taníttatja a gyermekét.

Ha már szóba került, hogy az ősök között számon tartanak egy zsidó asszonyt is, kikerülhetetlen volt a kérdés: hogyan élnek meg a cigányok, hogy gyakran ugyanolyan páriákként bántak velük, mint a zsidókkal?

Még a szégyenünk sem egyforma – jegyzi meg mosolyogva –, hiszen mi csak elloptuk a feszületből a szöveget, míg a zsidókat sújtja a kereszthalál bűne. De nem akarok viccelődni – folytatja. Nem hasonlítható a két nép sorsa egymáshoz. A zsidók identitását az adja meg, hogy kiválasztott nép. Ráadásul a könyv népe. Őket összetartja a vallásuk, ellentétben a cigányokkal. Emiatt a zsidók identitása erősebb, mint a cigányoké. Hiába tudjuk, hogy Indiából eredtünk neki a világnak, nem hoztuk magunkkal a vallást, szétszakadt a nyelvünk, elveszítettük a múltunkat. Csak a legendák, a mesék, az érzelmek szintjén maradtunk India testvérei. Mostohagyermekai – amiképpen Indira Gandhi jellemezte a világ cigányságát. Bár – jegyzi meg –, Indira Gandhi fogalmazása pontatlan, hiszen nem India gyermekei váltak mostohává, hanem az őshaza lett mostohává velük szemben. Úgy, amiképpen a zsidók a Szentföldre teszik származásuk fészket, a cigányságnak nincs India-tudata. Nekünk nincs Jeruzsálemünk, ahol holnap találkozhatunk. Nekünk – miképpen a dédapámnak –, csak jégvermek jutottak. Nem tudjuk azt mondani – ha kissé cinikus vagyok –, hogy Delhi negyedik kerületéből vándoroltunk el a Nagyfüvaros utcáig. Ez nevetséges is lenne. Sokféle genetikai, kulturantropológiai, történeti kutatás igazolja, hogy Pandzsab környékén negyvenmillió cigány élt valamikor. Tudjuk azt is, hogy onnan elindulva iszonyatosan keveredtünk. Sokféle cigány él a vi-



lágban. Van közöttünk, aki úgy néz ki, mint egy görög félisten, egy spanyol flamencotáncos, egy olasz madonna vagy egy magyar betyár. És valamennyi cigány. Nekünk még annyi sem juthat, mint Sába királynő leszármazottjainak, akiket ugyan nem engedtek be a jeruzsálemi Szent Sír-bazilikába, csupán annak tetejébe, de ott lehetnek. Nekünk se templomunk, se templomtetőnk. Vermekbe szorultunk – ahogy már mondtam.

Vagyis a zsidók identitása, valamint az evvel járó önvédelmi erejük erősebb, mint a cigányoké – néz tovább, és folytatja:

Talán ezzel magyarázható, hogy miközben erőteljesen föléledt napjainkban az antiszemitizmus, a zsidókra nem fogtak fegyvert. Nem szeretném hozzátenni – fogja vissza a hangját –, hogy most még. Két esztendeje viszont Magyarországon megjelent a cigányok elleni pogromhadjárat. Tehát ma a cigányok Európa és azon belül Magyarország páriái – tér vissza a gondolatsor elejére. Olyan mértékű kirekesztettségben, elutasításban, gettósodásban él a cigányok jelentős része, ami megoldhatatlan feladat valamennyi európai állam számára. Ránk száradtak a stigmák. Nem csupán Magyarországon használják a cigánybűnözés fogalmát. Nem csupán itthon kiáltottak ki miket beilleszkedésre képtelen népnek. Nem csupán a magyar bíróságok szigorúbbak a cigányokkal szemben. A faji elnyomás évezredek igénye erősödött föl. Igen, ez igény, és nem csupán indulat – erősíti meg szavát. – A többségi társadalom biztonsága megbomlott. Ilyenkor mindig keresnek egy gyengébb áldozatot, akit célkeresztbe állíthatnak. Európa kulturális megbillenése vezetett ide. Európa nem csupán a reneszánsz, a humanizmus és fölvilágosultság földje, hanem mindennek a kudarca. Európa kultúrájának forrásában erőteljesen kitapintható a rasszizmus. Németországtól Oroszorszáig jó néhány népet kiirtottak. Nem említve az „apróbb” genocídiumokat.

Ismét nagy levegőt vesz, majd óvatosan fölemeli az ujját, figyelmeztetve, hogy valóban komolyan gondolja, nem bántja a katolicizmust, ám hozzáteszi: a római egyháznak létezik egy szélsőséges, náci-barát része, amely kollaborált a jézusi intelmek és tanok megtagadásában, meggyalázásában, megsemmisítésében. Ez éled újjá a szemünk előtt, amikor, például, a Magyar Gárda zászlaját megáldották a papok. Hozzáteszi: egyetlen keresztény egyház sem utasította vissza, nem ítélte el a rasszizmus eme jelképes, ám rendkívül fenyegető gesztusát. Ellenben dodonai nyilatkozatokat adtak ki, miszerint ők nem helyeslik a szegregációt, ám nyelvi és kulturális hagyományaik erkölcsileg igazolják a gárdisták támogatását. Ebben a puhány megalakulásban sajnos a református egyház, azon belül a „Lórántok családja” járt az élen. Ők szítják a halál „erkölcsét” a cigányok ellen. Minden szavukkal a nyílt utcai terrort támogatják. Ez bűncselekmény, amellyel szemben teljesen hatástalannak bizonyult a jogállami berendezkedés. Sőt, azóta úgynevezett keresztény erők besegítették őket a parlamentbe is. Vagyis ma már a jogalkotás szentélyéből bomlasztják a jogállamot, a demokráciát. És ezzel szemben egyetlen szava sincs a regnáló, az úgynevezett kereszténydemokratákkal szövetséges kormánynak. Sőt!

Innen térünk vissza a cigányokhoz. Amíg a romák leszakadt része száz-százötven évvel ezelőtti állapotokban él, törvényszerű, hogy kiszolgáltatottá válnak, és naponta újabb-újabb konfliktusokat teremt a létük. Nem csupán egy óvodában, iskolában, a faluszélen, hanem a politika legfelsőbb szegmenseiben is. Senki nem tudja kezelni ezt a világot, így tehát könnyebb kimondani, hogy a cigányság kezelhetetlen. Mindenki önfelmentést keres. Agresszíven. Hiszen egyszerű hivatkozni arra, hogy senki nem szereti a deviáns embereket, a tulajdona elleni bűnözést. Nem szeretjük, ha szaga van a szegénységnek. Éppen ilyenkor kellene minden egyháznak a legnagyobb szeretettel, a legnagyobb alázattal szólnia. Vagyis nem csupán a köztudat, hanem az állam és az egyházak páriái is vagyunk. Talán az egyetlen – jellemzően új – egyház, a Hit Gyülekezete, ahová bizalommal fordulnak a cigányok. Túl azon, hogy minden más egyháztól eltérően náluk a legvilágosabb a ma embere előtt a zsidó-keresztény kultúra közös gyökere. A történelmi egyházak kasztosodott zártságával szemben azonnal reagálnak a rasszizmusra, a xenofóbiára, a zsidóellenességre. Emiatt a cigányok jelentős része komolyabb védelmet érez náluk. Ezt tovább erősíti, hogy a Hit Gyülekezetében folyamatosan támaszkodnak a közvetlen emberi kapcsolatokra. Ők valóban befogadók. Dogmák szintjén befogadóak a történelmi egyházak is. A gyakorlatban viszont beháborúk,

intrikák kérdőjelezik meg az őszinteségüket. Márpedig a cigányság egyszerű nép, számára az őszinteség, szinte naiv igény. Mondják, mocskos cigány, holott a tisztaság nekünk is lételemünk. Lehet, emiatt vagyunk könnyebben megtéveszthetőek is. De ez sohasem a mi hibánk. Aki viszont visszaél a naivitásunkkal, bűnt követ el.

Ugyancsak a hagyományos, történelmi egyházakkal szembeni bizalmatlanság jele, hogy számos cigány a kiségyházak – a pünkösdisták, az adventisták, szabadkeresztények – gyülekezetiben keres oltalmat, biztonságot.

Innen egyszerű a kérdés: kitől, kiktől keres oltalmat, védelmet a magyarországi cigányság?

Megdöbentő a válasz. Mind a jobboldal, mind a baloldal egyaránt rasszista – mondja teketóriázás nélkül. – Vagyis a politikától nem várnak védelmet. Félelmet annál többet.

Hogy ki vetemedik arra, hogy lőjön vagy lövessen, ki asszisztál ehhez, teljesen mindegy. Ugyanúgy bűnös, aki szítja a tüzet, mint, aki elnézi – érvel indulat nélkül. – Ez nem csupán a cigánygyilkosságok esetében helytálló. Ha például igaz, hogy a televízió Szabadság téri székházának ostrománál a hátsó utcában tétlenül várakoztak a kommandósok, akkor mindenképpen felelős az akkori rendőri és politikai vezetés is. Nem alkalmaztak kőkemény erőszakot a törvény védelmében. Nem értették, nem fogták föl, nem mérték föl, hogy a törvény mindig keményebb, mint aki azt védi. Talán mert bíztak a tömeg demokratikus érzékenységében. Emiatt tehetik meg, hogy napjainkban éppen a rendőri erőszakról, a demokratikus jogok letörésének igazolásáról gyűjtenek vádanyagot. Ez azt igazolja, hogy a jobboldal akkor is és most is a csőcselék mögött állt és áll.

Idekapcsolódnak közös élményeink. Nem csupán Budapesten, hanem Sárospatakon, Szendrőládon, Miskolcon álltunk egymás hátának támaszkodva. Többször éreztük, hogy követnek, figyelnek. Eljött a nap, amikor leplezetlen kamerák rögzítették az arcunkat. És ezek a kamerák egyszer csak a főváros utcáin törtek utat a lázongóknak. Szinte kitaposták az indulat útját.

Figyelmeztetem, hogy mindezt megelőzte az olaszliszkai lincselés, amikor egy ártatlan, tiszavasvári pedagógust a kislányai szeme láttára lincseltek meg, vertek halálra. A főlháborodás országos volt, ami nem csupán a Goj Motorosok fenyegető fölvonulásait tette megérthetővé, hanem végső soron a Jobbik parlamentbe kerülését is elősegítette.

Nem vitatja, csupán annyit tesz, hozzá, hogy Olaszliszkan egy cigány család meggondolatlansága, indulata, örülete tette kiszolgáltatottá a teljes magyarországi cigányságot. Nincs normális cigány, aki ne érezne együtt a meggyilkolt tiszavasvári

tanár családjával. A tetteseknek bűnhődniük kell! – szögezi el.

Abban az időben robbant ki a gyűlölködésre, az erőszakra, a hatalom minden áron való megszerzésére utaló hajlandóság a politikai jobboldalon. Korábban csak azt kérdezték: ki polgár, ki nem polgár, ki magyar, ki nem magyar? Olaszliszka után tették föl a kérdést: ki a nemzet része, és ki nem? Nem az őszödi beszéd az igazi vízválasztó! Hanem a lövések. Gyilkosságok minden országban előfordulnak. Pénzért, szerelemből, családi sérelmekből. Ám amikor egy országban faji alapon likvidálnak, úgy érezhetjük, elfogyott a közösségek ereje. A kiontott vér nem csupán félelmet, hanem hatalmi vágyat is szül. Azt az ideológiai, társadalmi és érzelmi hátteret adó közeget, amely egy ilyen tragédiához vezetett, a mai kormánypárt készítette elő. Tehát a tragédia a kezükre játszott. Ha – amint mondtam –, a vér erősíti a hatalmi vágyat, másik oldalról, természetesen el is bizonytalanítja. Nem volt hová hátrálni. A liberálisok is csődöt mondtak. Bár ehhez ők is hozzájárultak, Olaszliszka nélkül is.

Ne felejtsük, hogy a szocialista-liberális kormány miként bénázta végig a Magyar Gárda megalakulását, masírozását. Totojártak. Széttárták a kezüket. A Fidesz által megszállt ügyészséget, bíróságokat nem tartották a kezükben. Anélkül mondom ezt, hogy a hatalmi ágak függetlenségét ne tartanám fontosnak, ami napjainkban nem jellemző.

Az utcákon mind erősebben jelent meg a szélsőjobboldal tömege. A rendőrség részben kicsúszott a kormány markából. A hatalom lassan, de biztosan porladt semmivé. A negyvenezres rendőri állományból ötezren léptek be a Magyar Gárdába. Vagyis ennyi rendőr vált náciává. Ők – hiába tiltották be azóta a Magyar Gárdát – most is harcra foghatóak. Bármikor készek egy kristályéjszakára. Mindegy ki ellen. Zsidó, cigány, szoci, liberális. Ma mindenki célkeresztben lehet, hiszen nincs ember, akinek ne ismerhetnék a telefonszámát, e-mail és lakáscímét. Mindezt a demokrácia nevében.

Ma más a parancs. Rafináltabb. A legkevésbé sem tudjuk, mikor látnak, hallanak, követnek. Ma a világ ilyen. És ez nem üldözési mánia, hanem tapasztalat – mondja keserűen.

Most én hallgatók mélyet, aztán nekiszögezem a kérdést: a liberálisok miért játszották el a hitelüket? Miért engedték, hogy elvesszen az országból az a viszonylagos biztonság, amikor büntetés, félelem nélkül kimondhattuk a véleményünket? Hol vannak azok az erők, amelyek nem csupán a fegyelmezéstől, a szavak kordában tartásától, de akár a fegyverek fenyegetésétől is megóvnak?

Nehezen vág a válaszbá. Érzi a súlyt.

Nem vitatja: rendkívül sok hibát követtek el a liberális politikusok. Rosszul képviselték az elveket és az ezekben az elvekben bízó embereket.

Példaként említi, hogy a liberális önkormányzatok kényük-kedvük szerint szorították ki, szüntették meg, csapták el a cigány önkormányzatokat. Az állam elnézte ezeket a kirekesztéseket. Mindezt megelőzte a privatizáció és a kárpótlás, amelyből nem részesült a cigányság. 1988–1992 között az utcára került a cigányok hatvan százaléka. Ez rosszabb, mint egy természeti katasztrófa. Ami utóbb folytatódott. A cigányság volt a kísérleti terep, mennyit visel el a teljes populáció. Az alacsonyan képzett magyar lakosság később ugyanezt a tehetetlen kiszolgáltatottságot élte át. Az ország túlnyomó többsége nem a Kossuth tér környékén él. Eszébe sem jut tüntetni, hóbörögni. Akik a Kossuth téren dühöngtek, nem a gyermekükkel törődtek. A szegény embernek, köztük az éhség küszöbén fekvő cigánynak viszont mégiscsak a holnap, a gyermeke sorsa fontos. Ezt a jövőt vették el tőlük.

Pedig liberális gazdaságpolitikát vallott Sós Károly Attilától, Békesi Lászlón keresztül, a korábbi MDF-es államtitkár, mai radikális jobboldali Bogár Lászlóig mindenki. És ezt sikerült úgy beállítani – a liberalizmus jegyében –, hogy szabadságot ad. Ma – sajnos – nyugodtan érvelhet a jobboldal, hogy a liberalizmus csupán a tőkés szabadsága. Innentől viszont csupán egyetlen logikai lépés, hogy ami a tőkés szabadsága, az az emberek vesztesége. A kör bezárul. Jöhet az állami gondoskodás a rohadt tőkésekkel szemben. Visszaérkeztünk a Kádár-rendszerbe, annak minden aljasságával együtt, hiszen önmagunkra szabadítottuk az abszolút többséget.

Így mondatják le a népet, ha tetszik, a nemzetet a szabadságról. Ami egykor a Fidesznek is fontos volt. Ma csak a Fidesz-szabadság élhet.

Ugyanaz a blabla hallható, mint éveken keresztül, hogy ha megerősödik Magyarország gazdasága, folyamatosan visszacsorog a legszegényebbeknek is némi morzsa, talán annál is több. Nemzedékek becsapása után minden szó hiteltelen. Vagyis ebből egy szó sem igaz, amiképp eddig is hazugság volt minden tettük. A legszegényebbek életének megmentésébe kellene befektetni a legtöbbet, hiszen a haszon lefölözéséhez sokkal jobban értenek a gazdagok, akik ráadásul lényegesen kevésbé együttérzők, mint akár egy hajléktalan. Oly sok politikai erő kampányolt már azzal, hogy alulról kell fölépíteni a társadalmat, az országot, hogy végre látni szeretnék, akik erre képesek is. Ami a centrálított hatalom áldásaiból csurog lefelé a leginkább rászoruló mélységébe, félúton elfogy, elapad. Ez vár ránk. Mindegy, hogy a kiszolgáltatott cigány vagy gádzsó. Félek, amekkora volt az eufória a választások után, nagyobb lesz a kiábrándultság, a harag. Csak abban bízom, ne törjön ki „éhséglázadás”, „kamatlázadás”, „nyugdíjlázadás”, amelyet nem a cigányok gerjesztenek majd.

Ma már látható, hogy a közelmúlt történelmének irányítói mennyire felelősek. 2000 elején, tíz évvel a rendszerváltás után bebizonyosodott, hogy a politika – jobb- és baloldali egyaránt – képtelen a legfontosabb gondot, a munkanélküliséget orvosolni. Minden kormány átvágta az országot. Azon belül legjobban a legszegényebbeket, vagyis a cigányokat.

Közben a liberálisok, akikhez szoros kapcsolat fűzte Horváth Aladárt, kulturális maszatolással igyekeztek önmaguk gyengeségét palástolni. Így emlékszik: jöttek a kampányok, „Te is más vagy, én is más vagyok”. Mi, a polgárjogi mozgalomban szembefordultunk ezzel az Amerikából érkezett multikulturális izével. Az elkülönítés újabb muni-cióját és megerősítését fedeztük föl benne. Vallottuk, hogy egyetlen társadalom sem lehet kamuból, szlogenek mögé bújva toleráns. Figyelmeztettünk, hogy az igazi tolerancia azt jelenti, hogy a többség képes együttlélegezni a kisebbséggel. Ugyanakkor harcolni, veszekedni, kiállni, kiszenvedni a sorunkat csak együtt lehet, mivel mindenünk közös. Látszólag együttműködtünk, hiszen a politikai jel-szavak arra biztattak: szegyelje magát, aki rühelli a cigányokat, miközben még a gyermekeiket sem engedték a mi gyermekeink közelébe.

Látom, most nagyon keserű, sőt hozzátesszi, ezek után ő sem engedte, hogy a gyermekei olyan isko-



lába járjanak, ahol piszkálták őket a társai, mivel apjuk cigány politikus.

Vált. Nem akar igazságtalannak tűnni. A magyar liberális politika egyik legnagyobb értékének tartja, hogy beengedte a soraiba a cigányokat. Nem a saját parlamenti mandátumára utal, hanem a te-repre, amit fölkináltak, megteremtettek, védtek, és nem tagadtak meg. És van még különbség a bal-liberális és a jobboldali cigány politikusok között: a jobboldal csupán kihasználta a mellékük csapó-dó romákat, a liberális baloldal vétsége viszont az, hogy nem élt velük, nem fedezte föl az erejüket, a cigányok sorsával való gondoskodás fontosságát.

A rendszerváltás utáni első parlamentben volt képviselő. 1993-ban érezte először, hogy az a szelle-mi nívó, az a minőség, amely vonzóvá tette a liberá-lis pártot, megroggyan. Az SZDSZ elkezdett kacsin-gatni a hatalomra. Elkezdett kopni a történelmileg is különleges kohézió, amely csupán a reformkor világához hasonlítható. Akkor érezte, hogy az egy-szerre világlátó és nemzeti érzékenységű kossuthi hagyományok, amit nemzeti liberalizmusnak neve-zünk, elvesznek.

Végezetül földézzük a legutóbbi választáso-kat. A kampány idején együtt jártuk be Edeleny, Szendrő, Szendrőlád, Perkupa, Szalonna utcáit. Fönt, Borsodban. Ahol a lakosság többsége munka nélküli cigány. Akik elveszítették állásukat a be-zárt bányák, a kazincbarcikai, sajóbábonyi vegyi művek, a miskolci-diósgyőri kohászat lecsökken-tett létszáma miatt. Megszűntek az állami gazda-ságok, a termelő-szövetkezetek. És jött az árvíz. Aki szegény volt, még szegényebb lett. Csak a nyomor maradékait vitte a víz. Hiába hirdette meg onnan, hogy Szatmártól Zaláig, Borsodtól Baranyaig ter-jesszék ki az érdekvédelmet, a szociális gondosko-dás, öngondoskodás, az állami, egyházi, civil világ összefogását. Elbukott.

Miért?

Rá kellett ébrednem, hogy olyan mély a nyomor, hogy nem lehet érvelni – vallja be. Akinek nincs ablak a házán, aki egy héten talán egyszer tud me-leget főzni, aki fél az erdőről fát lopni a megfagyás ellen, aki nem tud a szoptatós feleségére kabátot adni, ha a kicsivel orvoshoz kell szaladni... azok-nak mit mondhatok, hogy higgyenek nekem? Ha nem képzelhet mögém hatalmat, semmi maradok. Most viszont itt van előttük a kérdés, mit képzel-nek a hatalom mögé? Hol van ebben a képben az ő jövőjük? Csak a túlélés ösztöne maradt. Ez a mér-hetetlen kiszolgáltatottság. Mire számíthatnak?

Marad nekik az uzsoramaffia, amely hovato-vább állami szintre növekszik. Finoman cizellált, átláthatatlan rendszer alakult ki. Be kell látnom, az általuk szőtt hálón fölakadtam. Négy rasszista politikusjelölttel álltam szemben. A választók har-minc százaléka cigány. Gondoltam, a gádzsók több-

sége sem fogékony a rasszizmusra. Tévedtem. Rá kellett döbennem, olyan mértékben szilárd a faji, politikai, gazdasági elnyomás, hogy megtanították a cigányokkal, hol találhatják a helyüket ebben az új világban. Az már nem számít, hogy mindez valójában nem szabad választás, hanem megfélemlítés. Sőt! Amiképpen a koncentrációs táborokban a nácik a zsidókat alkalmazták kápóknak, a mai magyar cigányok cigány kápói is megszülettek. Ez már nem etnikai trauma. A hatalomról van szó.

Most éppen tanít. Az Iványi Gábor által vezetett Wessley János Lelkészképző Főiskolán szinte kizárólag cigány hallgatóknak igyekszik átadni az elmúlt hús esztendő tapasztalatait, hogy – miként mondja – okosabban tudják megvédeni emberi és politikai jogaikat, mint ahogyan az ő korosztályának sikerült.

Tanítványai közül bemutat egy, a vörösiszap áradásából kimenekült kolontári lányt.

Mi most nagyjából ott tartunk, ahol Amerika járt az 1960-as években, amikor a feketék nem csupán a Ku-Klux-Klan-nal, hanem az általános előítélettel is meg kellett küzdeniük – rakosgatja útrakész tarisznyáját a főiskola udvarán. – Az amerikai afrikaiak is kimásztak a jégveremből. Ma az Egyesült Államoknak színes bőrű elnöke van. Talán nekünk gyorsabban sikerül.

Szendrei Lőrinc



BARI KÁROLY

Körmenet

Harag miért kószál
szélsuhogásban felejtett fák
alatt, vér-koszorús sebek hűségétől
miért nem fosztja meg magát a világ,
holtak lehelletével fűtjük halálra
napjainkat:
ködöt-ringató temetők csontkapui tetejéről
varjak integetnek éjfékete énekek
foszlányaival, zöld-csipke-koronás
akácok őrjöngéséből csillagok
özönlének; fényt köpnek a gyilkosok
tüske-körmeire, amit pirosra festett a vér,
márványba-álmodott szentek glóriástól
leszédülnek
talapzataikról, oltuk ki lángját
a gyűlöletnek
az öröm ragyogó diadalíve alatt, kések
borzongó agancsaiba kapaszkodó
asszonynak sárga hold ugat
homlokán, gyöngyöket szór a folyók partján
halomra: könnyeit, három holló sír-rí
a felgyújtott erdő fölött,
papok jönnek lángoló hajjal,
szemöldökük: vörös szivárvány, bánatuk
szárnyasan röpdös halálba-hóhérolt
fejek körül, pusztulás piros éjszakája,
kiátkozott lehelleted megfojtja
az örök szerelmet, a félelem borotváin
táncoltatod a lelkeket,
tizenkét vércse száján vonaglik a sikoly,
fekete füst kormozza a Napot,
déliábok kavargásába szabadított
szemek rohadjanak ki belőletek
az értelmetlen ábrándok, sorvadjanak
virágok nyirkos árnyéka alá a gonosz
szívek, misét, mondassatok misét
anyátokért, aki ötven emberrel fekszik le
egy éjszaka, mária-arcú zászlók lobogjatok
az égis süvítve, szél sötét vitorlája
feszül mezők fölé, májusfák fényében
véres torokkal üvöltöm a rettenetes
igét: nekünk kell megváltani magunkat,
álmaink világa EZ A VILÁG. Hej,
ha hasítanánk szíveinket millió szilánkra
és körülbástyáznánk dobogó élet-forgácsokkal
világunkat, puskák csövéből ásító örök
álomra nem hajtanánk fejünk!

Cigányokkal szembeni előítéletesség az iskolában

Egy jó nevű gimnázium történelemtanáraként megdöbbenve tapasztaltam, hogy egyre szaporodnak annak jelei, hogy diákjaink a szülők társadalmi státusza, képzettsége, jellemzően szabadelvű felfogása, illetve iskolánk zsidó gyökerei és multikulturális jelene ellenére sem mentesek a cigányellenességtől. Összeállítottam egy kérdőívet, amit azután hat osztályban, összesen 191 tizenhárom és tizennyolc év közötti diákkal tölttettem ki. Nézzük először magát a kérdőívet, a feltételezett előítélet-mentes kitöltéssel:

| | | igaz | hamis |
|-----|---|------|-------|
| 1. | Személyesen ismerek cigányokat. | | |
| 2. | Engem vagy családtagomat már bántottak cigányok. | | |
| 3. | Vannak előítéleteim a cigányokkal szemben. | | X |
| 4. | Megvetem vagy lenézem vagy utálom a cigányokat. | | X |
| 5. | Zavarna, ha cigány lenne a szomszédunk. | | X |
| 6. | Zavarna, ha lenne cigány osztálytársam. | | X |
| 7. | A cigányok általában hamar abbahagyják az iskolát. | X | |
| 8. | A cigányok butábbak vagy lustábbak, ezért nem tanulnak. | | X |
| 9. | A cigányok közt több a munkanélküli. | X | |
| 10. | A cigányok nem szeretnek dolgozni. | | X |
| 11. | A cigányok közt több a bűnöző. | X | |
| 12. | A cigányok szeretnek lopni és erőszakosak. | | X |

Az első két kérdéssel a személyes érintettséget szerettem volna feltérképezni, hogy ez majd összevethető legyen a válaszokkal. A harmadik és a negyedik kérdés a diákok önbesorolására vonatkozott, aminek alapján három kategóriát állítottam fel: aki magát előítélet-mentesnek vallja (mindkettőre „hamist” ír), aki magát előítéletesnek vallja (a hármásra „igazat”, a négyesre „hamist” ír) és aki kifejezetten ellenséges (a négyesre „igazat” ír). Az ötödik és a hatodik kérdés az elutasítást mérte volna két olyan szituáción keresztül, ami meggyőződésem szerint a gyerekeknek is könnyen átélhető.

A hetedikről a tizenkettedikig a kérdések párokat alkotnak. A párok első tagja (7., 9., 11.) mindig egy tényállítást fogalmaz meg a lehető legdurvább, legkarakteresebb formában. A második tag (8., 10., 12.) pedig mindig egy előítéletes állítás viszonylag finoman megfogalmazva. Ezzel próbáltam elérni, hogy a gyerekek ne elvárt válaszokat adjanak. Összesen tehát öt olyan kérdés volt (5., 6., 8., 10., 12.), amelyeken keresztül az előítéletesség mérhető. Az „igaz” választ tekintettem előítéletesnek.

Az alábbi táblázatban láthatóak a kérdésekre adott válaszok és százalékos arányuk. Néhány kérdésre pár diák nem adott választ, ezért nem mindenhol 100% az „igaz” és „hamis” válaszok összege.

| | | igaz | hamis |
|-----|---|------|-------|
| 1. | Vannak előítéleteim a cigányokkal szemben. | 66% | 34% |
| 2. | Megvetem vagy lenézem vagy utálom a cigányokat. | 19% | 81% |
| 3. | Személyesen ismerek cigányokat. | 69% | 30% |
| 4. | Engem vagy családtagomat már bántottak cigányok. | 41% | 59% |
| 5. | Zavarna, ha cigány lenne a szomszédunk. | 41% | 59% |
| 6. | Zavarna, ha lenne cigány osztálytársam. | 23% | 77% |
| 7. | A cigányok általában hamar abbahagyják az iskolát. | 72% | 25% |
| 8. | A cigányok butábbak vagy lustábbak, ezért nem tanulnak. | 24% | 75% |
| 9. | A cigányok közt több a munkanélküli. | 93% | 7% |
| 10. | A cigányok nem szeretnek dolgozni. | 41% | 57% |
| 11. | A cigányok közt több a bűnöző. | 68% | 31% |
| 12. | A cigányok szeretnek lopni és erőszakosak. | 42% | 57% |

A kiértékelés során a válaszokat többféleképpen csoportosítottam. Az önbevallás alapján (három kategória: előítélet-mentesnek vallja magát, előítéletesnek vallja magát, utálja őket), az ismeretség alapján (két kategória: ismer vagy nem ismer cigányokat), a bevallott konfliktusok alapján (két kategória: volt vagy nem volt konfliktusa cigányokkal), illetve az öt, előítéletességet mérő kérdésre adott válasz alapján. Az egyszerűbb áttekinthetőség érdekében itt három kategóriába soroltam a válaszadókat: valóban előítélet-mentesnek tekintettem azt, aki nem adott egy előítéletes választ sem; enyhén előítéletesnek azt, aki egy-két előítéletes választ adott; és súlyosan előítéletesnek azt, három-

öt előítéletes választ adott. Az alábbi táblázatban a legutolsó szempont, az előítéletességet mérő kérdésekre adott válaszok alapján képződött csoportok láthatók.

| | iskolai átlag | valóban előítéletmentesek (31%) | enyhén előítéletesek (40%) | súlyosan előítéletesek (29%) |
|---------------------------------|---------------|---------------------------------|----------------------------|------------------------------|
| nem előítéletesnek vallja magát | 32% | 52% | 35% | 7% |
| előítéletesnek vallja magát | 49% | 48% | 58% | 36% |
| utálja | 19% | 0% | 7% | 57% |
| ismer | 70% | 77% | 67% | 65% |
| nem ismer | 30% | 23% | 33% | 35% |
| volt konfliktusa | 42% | 33% | 46% | 45% |
| nem volt konfliktusa | 58% | 67% | 54% | 55% |

Bár 191 kérdőív jelentős mennyiség, mégsem gondolom, hogy a minta reprezentatív lenne, nem beszélve arról, hogy a kérdőív összeállítása és kiértékelése is végső soron amatőr munka. Az összegyűlt adatok azonban legalábbis gondolkodásra ösztönöznek néhány kérdésben. A valóban előítéletmentesek között a legnagyobb a cigányokat ismerők aránya (77%), míg az enyhén, ill. a súlyosan előítéletesek körében csak 67 és 65%. Az ismeretség tehát előítéletmentességre hajlamosít. Az enyhén előítéletesek kissé több konfliktusról számolnak be, mint a súlyosan előítéletesek (46 ill. 45%), míg az előítéletmentesek kevesebbről (33%). Az előítélet mögött tehát sokszor valós vagy vélt személyes konfliktus áll, bár az előítéletesség mértékét már nem ez határozza meg.

A gyerekek önképe nagyon torz. Az előítéletmentesek 52, az enyhén előítéletesek 58, míg a súlyosan előítéletesek 57%-a értékeli a valóságnak megfelelően saját magát. Természetesen ez azt is jelenti, hogy az előítéletes emberek jó része nem gondolja annak magát, míg az előítéletmentesek egy része túlzottan szigorú saját magával szemben is. Ezt erősíti meg, hogy az előítéletmentesek sokszor ténykérdéseket (7., 9., 11. kérdések) sem fogadnak el igaznak, mert azok túlzottan hasonlítanak az előítéletes állításokra. Itt nagy a különbség a korosztályok között. Minél fiatalabb egy osztály, annál inkább jellemző rá, hogy az előítéletesek közül sokan, de még néhány súlyosan előítéletes is előítéletmentesnek vallja magát. Ezzel szemben minél idősebb, annál inkább jellemző rá, hogy az

előítéletesek viszonylag reálisan látják magukat, a valóban előítéletmentesek többsége viszont előítéletesnek vallja magát.

Az egyes értékek különböznek a hat osztályban. A sorrendre összességében jellemző, hogy inkább a fiatalabb osztályok előítéletesek. Az optimista magyarázat az, hogy az előítéletesség a korrallal, tapasztalattal csökken, és ebben része van a nevelő munkánknak is. A pesszimista magyarázat viszont az, hogy a fiatalabb korosztály már egy fertőzőtebb külvilágból jön és hozza az előítéletességet, a jövőben tehát annak növekedésével kell számolnunk. De inkább legyünk optimisták. Még egy halvány egyezés mutatható ki: a nemek aránya. Általában előítéletesebb az az osztály, ahova több fiú jár, de az egybeesés nem elég határozott.

Vannak azért jó hírek is. A kérdőív beszédtema lett, minden osztályban visszatértek erre osztályfőnöki órán. A gyerekeket kifejezetten zavarta, hogy előítéletesnek találtattak, egy-két elszigetelt esettől tekintve nem érezték „menőnek” az eredményeket. Több kolléga komoly munkába fogott: az elfogadást erősítő programokat szervezett, feladatokat adott, játékokat játszott a gyerekekkel. Célul tűztük ki, hogy a társadalomismeret tantervbe kifejezetten sok, a másság elfogadására nevelő témakör kerüljön be. Úgy tűnik, hogy ha a tanári kar elfogadja, hogy ez nem kerülendő, kényes téma, hanem nagyon is fontos dolog, akkor a diákokra már az is komolyan hat, ha az általuk azért alapvetően tisztelt felnőtt közösség egységesen sugározza, hogy mi megengedhető, és mi nem. A cigányellenesség nem az.

Boronkai Szabolcs

BARI KÁROLY

Azt hiszitek

Azt hiszitek, hogy csak én
ácsorgok fényért és szeretetért
a város kapuja előtt,
én korbácsolom a ziháló szél
hátát átkaimmal és üvöltöm az égig
kivetettségem siralmait:
tizenhat évem nem elég
arra, hogy befogadjatok,
nem elég arra, hogy fejemről letépjétek
a megaláztatás pókhálóját?

Sokan várjuk a kapukon kívül,
hogy bizalmatok rézkrajcárjaival
megajándékozzatok!

A magyarországi beás nyelv oktatási és nyelvtervezési kérdései

A környező országokban és a világ bármely országában élő cigány közösségek jelenéről sokféle információval rendelkezünk, múltjukról azonban kevés hiteles forrás áll rendelkezésünkre. Ennek fő oka, hogy írásbeliségük kialakulása csupán az elmúlt száz év terméke, írásos nyomokat ők maguk nem hagytak az utókorra.

A Magyarországon élő cigányok becsült száma 400–600 ezer fő, míg hivatalosan (KSH 2001) 190 ezer. Cigánynak lenni az évszázadok során meggyökeresedett különböző előítéletek miatt a társadalom egy része számára alacsony presztízsű dolognak számít. A cigányok többsége a többségi társadalomhoz tartozónak vallja magát, és rendszerint felveszi a befogadó állam nyelvét, illetve környezete vallását, mert csak az országok egy részében tekintik őket nemzetiségnek, mások azonban anyaországgal nem rendelkezők, az etnikai kisebbséghez sorolják magukat. Ez az egyik oka annak, hogy különösen nagy eltérések vannak Magyarországon is, mint mindenütt a világon, a hivatalos népszámlálási és a tudományosan becsült adatok között.

A magyarországi cigány népesség létszámával, nyelvi csoportjaival és anyanyelvi megoszlásával kapcsolatban egyedül a Kemény István és munkatársai által 1971-ben (majd ismételtén 1993-ban és 2003-ban) végzett, cigány népességre irányuló reprezentatív szociológiai vizsgálatok tartalmazzak statisztikai adatokat*. Ezek alapján vált közzismertté a magyarországi cigányság három nyelvi csoportjának arányait megállapító klasszifikáció is. Eszerint a magyarországi cigányok egyik legnagyobb csoportját (71%) a magyarul beszélő romungrók alkotják, (akik magukat magyar cigánynak, zenész vagy muzsikus cigánynak mondják), kétnyelvűek a magyarul és romani nyelven egyaránt beszélő oláh cigányok (21%), valamint a magyarul és az archaikus román nyelven beszélő beás cigányok (8%).

A magyarországi három cigány csoport területi elhelyezkedése is meglehetősen egyenlőtlen. A beás cigányok döntő többsége a dél-dunántúli megyékben lakik (Somogy, Tolna, Zala, Baranya); ebben a régióban arányuk megközelíti a teljes cigány népesség 30 százalékát, a régió két megyéjében, Baranya

és Somogy megyékben pedig a cigányok többségét képezik. Más régiókban beásul beszélő cigányok csak jelentéktelen számban fordulnak elő.

A beás népcsoport az őket legelsőként megemlítő források szerint a több évszázada, kb. a 17. század végén és a 18. század elején vándorolt mai lakhelyére.

Magyarországon ennek a román archaikus nyelvjárásnak – melyet a hazai beások önálló nyelvként tartanak számon – három nyelvjárása (árgyelán, muncsán, ticsán) van. Ezek közül az „árgyelán” a legelterjedtebb, amely egy nyelvújítás előtti bánáti román dialektus, s a román nemzeti nyelvtől csaknem izoláltan őrzi archaikus nyelvjárási jellegét ma is. Az árgyelánok Somogy, Tolna, Zala, Baranya megyékben használják ezt a nyelvi változatot, de él néhány család Veszprém és Vas megyében is.

A Dél-Dunántúlon Alsószentmártonban és környékén az ún. „muncsán” nyelvjárást beszélik, melyben számos szláv (szerb) eredetű szó található, hisz a horvátokkal, szerbekkel egy régióban éltek. Ez a dialektus – hasonlóan a hazánk keleti részén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében – élő harmadik



* A két korábbi vizsgálat adatai két százalékos, a 2003. évi pedig egy százalékos országosan reprezentatív mintán alapulnak, ld. Kemény István–Janky Béla (2003). *A 2003. évi cigány felmérésről. Népesedési, nyelv- használati és nemzetiségi adatok*. Beszélő, (10): 64–76. A mintavétel részleteivel kapcsolatban ld. Kertesi Gábor–Kézdi Gábor (1998), *A cigány népesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. Socio-typo, Budapest*.

nyelvcsoporthoz a „*ticsán*”-hoz, jóval többet merít a mai román nyelvből.

A magyarországi beások elsősorban – a határ közelsége miatt – a Horvátországban Kutinán, Verőcén, Csáktornyan, valamint a Szerbiában Oromhegyesen és a Romániában Temesváron élő beásokkal állnak kapcsolatban. Az e közösségekkel ápoltságok során szerzett nyelvi tapasztalataink azt igazolják, hogy az itt élő beások a magyarországiak által beszélt nyelvjáráshoz hasonló nyelvi változatot beszélnek.

A beás nyelv különböző országokban használt dialektális változatait, valamint kialakulásuk történetét nem ismerjük.

Ugyanígy fonológiai és nyelvtani rendszerük leírása is teljességgel hiányzik ezekben az országokban. E tekintetben a hazánkban élő beások írásbelisége jóval előrehaladottabb minden – a környező országokban élő – beás közösségnél.

*

A továbbiakban a beások legelterjedtebb nyelvjárásnak az „*árgyelán*”-nak – a magyarországi cigányok legkisebb nyelvi közösségének – beszélőjeként csak erről a nyelvről szólok, melynek tervezésében a kezdetektől aktívan részt veszek.

A beások nyelve az 1980-as évekig csak szóbeli változatban élt. A román irodalmi nyelvvel és a román nyelvet beszélők nyelvi közösségével a beások a Dél-Dunántúlon nem érintkeztek, nyelvük a románától elkülönülten fejlődik és változik ma is, az írásbeliség és a román nyelvújítás egész folyamata elkerülte őket. A beás nyelv írásbeliségének valódi kezdete az 1990-es évek elejére tehető, és a világon egyedülálló intézmény, a pécsi Gandhi Gimnázium szervezési munkálataihoz kötődik.

A magyarországi beások nyelvének leírására az 1980-as évek elején legelőször Papp Gyula tett kísérletet pécsi és Pécs környéki gyűjtésére alapozva. Munkássága rendkívül fontos állomás a beás írásbeliség kezdetében, ám ez a leírása mégsem jelentett igazi áttörést a nyelv történetében. Nyelyleírás kísérletét a nyelvközösség tagjai kevésbé érezték magukénak, ezzel is magyarázható, hogy nem honosodott meg, s csak igen szűk körben vált ismertté. [...]

Nem csupán nyelvi, de oktatáspolitikai szempontból is számottevő az 1990-es évek eleje, amikor



is egy maroknyi értelmiségi csoport nekilátott egy cigány nemzetiségi gimnázium – a már említett Gandhi Gimnázium – szervezésének. A munka során vált világossá, hogy a beás nyelv tanításához szükséges minimális feltételek is hiányoznak – hisz a nyelvnek – Papp Gyula kísérlete ellenére – nem alakult ki az írásbelisége, hiányoztak a beás nyelv és kultúra oktatásához szükséges ismerethordozók, iskolai tankönyvek. Ezek megírásához is elengedhetetlenül szükséges volt a beás nyelv írásbeliségének megteremtése. A gimnázium szervezési munkálatai mellett néprajzi kutatómunka is indult, s az Ormánság beások lakta településein népdal- és népmesegyűjtések során beás nyelvi korpuszok gyűjtése kezdődött meg. A főként Kovalcsik Katalin és Orsós Anna nevéhez fűződő néprajzi gyűjtőmunka során előtérbe került a leírás mikéntje. Ekkor vált elkerülhetetlenül szükségessé egy egységes írásmód kidolgozása. A beás nyelv írásbelisége tehát egy írásrendszer kiválasztásával kezdődött. A magyar helyesírás szabályai szerint rögzített első beás gyűjtések népdalok és népmesék voltak, melyek részletes használati utasítást tartalmaznak a közölt szövegek kiejtéséhez. [...]

Az 1994-ben megjelent első kiadványok jelentették a beás nyelv írásbeliségének tényleges kezdetét. Ezeket rövidesen követte a Beás nyelvkönyv, mely elsőként kísérte meg megszerezni az addig csak szóbeliséggel rendelkező beás nyelvet. Napjainkra a nyelvkönyv kiegészült beás–magyar és magyar–beás szótárakkal is, valamint ezt a leírást követve további dalos- és népmesegyűjtmények születtek.

E munkák fontossága vitathatatlan, még akkor is, ha nem a legnagyobb nyelvészeti tudatossággal készültek. A kodifikációs tevékenységről el

kell mondani, hogy többnyire ösztönös volt, ám az elmúlt évtized bizonyította ennek az írásmódnak az időtállóságát, hisz a kezdeti néprajzi köteteket számos hasonló és más nyelvészeti jellegű munka követte. Ez az írásmód nem csupán a beás értelmiség legnagyobb része, de a csak írni-olvasni tudók többsége számára is elfogadhatónak tűnik. Mivel a beások körében eddig semmiféle nyelvművelő tevékenység nem történt, a beás írásbeliség terjedése – 1994-ben csak a Gandhi Gimnázium diákjain keresztül, 1997-től az egyetlen romológia alapszakkal rendelkező pécsi egyetem tanszékén, valamint a tanszék továbbképzéseinek keretében valósul csak meg.

2002 őszétől az MTA Nyelvtudományi Intézet keretein belül működő Cigány Nyelvi Kutatócsoport olyan beás és romani nyelvre vonatkozó leíró nyelvészeti, antropológiai nyelvészeti, szociolingvisztikai és kontaktológiai kutatások folytatását tűzte ki célul, amelyek az eddig kevésbé kutatott beás és romani nyelveknek a sok szempontú leírásával egyszerre jelenthetnek fontos tudományos hozzájárulást a fenti részdiszciplínák eddigi eredményeihez. Így készült el a beás nyelv leíró nyelvtana*, amely leírja a mássalhangzó- és a magánhangzó-váltakozások törvényszerűségeit, a beás ige alakjait és ragozási osztályait, valamint a névszók alakjait, továbbá mondattani ismereteket is tartalmaz.

Jelenleg a beás nyelv nem rendelkezik „hivatalosan kikiáltott” normával, ám a nyelvet már beszélők, de írni még nem tudók, valamint a nyelvtanulók az eddig leírt könyvekhez fordulnak iránymutatásért; sokak számára ezek válnak a „helyes” beszéd és írás törvénykönyveivé. A norma elterjesztésének legfontosabb színtere az oktatás, az iskola, hisz a változások lehetőségének megteremtésében is nyilvánvalóan nagy a szerepe. Bár a cigányság a többi kisebbséghez hasonló jogokkal rendelkezik, joga van az anyanyelvre megőrzésére, illetőleg az anyanyelven történő nevelésben, oktatásban való részvételre, esetükben az anyanyelvi oktatás korlátozása nyilvánul meg az alap-, a közép-, valamint a felsőoktatás szintjén egyaránt. A hazai cigányok körében elenyésző a cigányul vagy beásul tudó tanítók, tanárok száma, nincs cigány és beás nyelvtanárképzés. A cigány nyelvek esetében alapvetően nincsenek meg az anyanyelvi oktatás személyi és tárgyi feltételei. Így tehát a cigány nyelvek jobb esetben az oktatás tárgyai lehetnek csak, eszközei semmiképp. További alárendeltséget jelent, hogy gyakran még az anyanyelvi beszélők is úgy érzik, nyelvük használati értéke csökkent, hisz nincs a szűk informális körökön kí-

vül nincs lehetőség sem a nyelv használatára, sem a nyelv elsajátítására. [...]

Ha Magyarországon az állam és a társadalom minden elvárhatót megtenne a cigány pedagógusok képzése és a cigány nyelvű tananyagok készítésének támogatása terén, akkor is lennének súlyos szakmai, nyelvészeti és nyelvpedagógiai problémák, melyeket csak szakemberek (nyelvszerek, tanárok) oldhatnak meg. [...] Cigányságunk oktatási problémáinak enyhítéséhez óriási szükség van nyelvészeti alapkutatásokra és alkalmazott nyelvpedagógiai kutatásokra. Nyilvánvaló, hogy az ilyen kutatásokat a többségi (magyar) nyelvészek és tanárok segíthetik, de a munka oroszánrészét cigány nyelvészeknek, egyetemi hallgatóknak és tanároknak és kutatóknak kellene elvégezniük.

A beás nyelv esetében is megfigyelhető a nyelvcsere folyamata, ennek mértéke közösségenként más és más. Beás nyelvi közösségeinkben a nyelvvesztés folyamata – eddigi kutatási adataim és megfigyeléseim szerint – azonban nem járt együtt az identitás elvesztésével. E helyzetben a beás kultúra és nyelv megerősödése, presztízsnyerése reményteljes változást hozhat a nyelvvesztés megállításában, sőt akár e folyamat visszafordításában is.

A nyelvcsere ilyen előrehaladott stádiumában lévő nyelvek esetében az iskolai oktatás nagy segítséget jelenhet azzal, hogy az anyanyelv megőrzéséhez, a kultúra ápolásához megfelelő színteret ad, emelve a csoport presztízsét is ezzel. Ennek ellenére megállapítható, hogy a cigány nyelvek esetében alapvetően hiányoznak az anyanyelvi oktatás személyi és tárgyi feltételei. A hazai cigányok jogosan sérelmezik, hogy elenyésző a romani vagy beás nyelven tudó tanítók, tanárok száma, nincs cigány és beás nyelvtanárképzés, és hiányoznak a tankönyvek, szótárak, s más tananyagok. A mai európai elvárások szerint mind a tanárképzés, mind a megfelelő tananyagok készítése állami feladat.

A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlásokban többek között ezt olvashatjuk: *„Az alap- és középfokú kisebbségi nyelvű oktatás megvalósíthatósága nagymértékben attól függ, hogy vannak-e olyan tanárok, akik minden tantárgyukat anyanyelvükön tanulták. Ezért az államoknak – a kisebbségi nyelvű oktatás megfelelő lehetőségeinek biztosítására vonatkozó kötelezettségeikből fakadóan – vállalniuk kell, hogy adekvát körülményeket biztosítsanak a megfelelő tanárképzés, és lehetőséget az ilyen képzésben való részvétel számára.” [...]*

1994-ig sem az általános, sem középiskolákban nem zajlott egy cigány nyelv oktatása sem, sőt e két nyelv egymástól való megkülönböztetése

* Orsós Anna–Kálmán László: Beás nyelvtan. MTA nyelvtudományi Intézet–Tinta Könyvkiadó, 2009.

is gondot okozott. Sajnos ez a mai napig sok helyütt probléma, és olykor egymás dialektusának tekintik a két nyelvet, miközben a beás a latin, a romani pedig az ind nyelvek csoportjába tartozó indoeurópai nyelv.

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának romológia szakán 2000-ben olyan bölcsészek képzése indult meg, akik tanár vagy szociális szakokkal társítva 10 félév során átfogó ismereteket szereznek a romológia területén. E képzés feltétele a magyarországi cigány nyelvek ismerete is. A hallgatók az alapozó tárgyak körében megismerkednek többek között a cigányságra irányuló nyelvészeti kutatások fő irányjaival, illetve a magyarországi cigányság társadalmi és kulturális helyzetének fő jellemzőivel, az európai cigányság helyzetével. Egyéb társadalomtudományi tárgyak is szerepet kapnak az oktatásban: néprajztudomány, jog, demográfia, szociológia, társadalomföldrajz, pszicholingvisztika, szociolingvisztika. [...]

A szociolingvisztikai jellegű terepmunka megtervezése és az adatgyűjtés során a hallgatók pontos képet kapnak a cigány nyelvek állapotáról, a nyelvi közösségek és egyének nyelvhasználati szokásairól, az anyanyelv elsajátításának idejéről, mértékéről. Ezek a mikrokutatások nagymértékben elősegítik a nyelvtervezést, de nem egy esetben tapasztaltuk, hogy a cigány nyelvek fókuszba emelésével egy időben a cigány nyelveket anyanyelvként beszélők közösségében is felértékelődött a nyelv, és különösen fontos és ígéretes, hogy a cigány értelmiség körében egyre jobban erősödik a nyelv visszatanulására irányuló igény, a korábbi asszimilációs, a többségi társadalomba való beolvadási szándék helyett. A magyarországi cigány nyelvek területén a nyelvtanárképzés előkészítése a legaktuálisabb és legfontosabb feladatok egyike. [...]

Pálmainé Orsós Anna

(Az előadás teljes szövege elhangzott 2010. október 8-án Kaposváron az I. Kárpát-medencei Nemzetközi Módszertani Konferencián.)

BARI KÁROLY

Vers

Kiszolgáltatva hitemnek,
haláltalan szavakkal szólok,
ande muro jilo káli jag phabol,
kimondom nektek az éjszakát.

Peregrinák egymás között

A 16. századtól kezdve évszázadokon át diákok sora indult Magyarországról Európa távoli vidékeire – Németországba, a Németalföldre, Angliába –, hogy megtanulják, amit lehet, tapasztalatot szerezzenek, majd új gondolatot és újfajta magatartást hozzanak haza. E mai diákok, akik a magyarországi egyetemi romológusképzésről beszélgettek, nem kevesebb ambícióval és elkötelezettséggel keltek útra, mint eleik, hogy aztán hazatérjenek, itthon tenni-cselekedni azzal a felvértezettséggel, amelyet ott szereztek.

Majnai Virág Eszter a Pécsi Tudományegyetem bölcsészettudományi karának végzős romológia és pedagógia szakos hallgatója, most Erasmus ösztöndíjjal Leicester egyetemét látogatja. Én magam épp az észak-angliai Durham városába tartottam elkezdni felsőfokú szociológiai és antropológiai tanulmányaimat, hogy három év után jól megalapozott tudással és kritikai szemlélettel vághassak majd neki a nehéz feladatnak, amely otthon vár. Régi ismerősként Ferihegyen futottunk össze. A repülőn kiderült: pesti értelmiségi családi háttérrel nemcsak én vélem a cigányság közelében megtalálni a hivatásomat, mostani beszélgetésünk alapját ez a közös pont adta. A trimeszter végi hajtás miatt sajnos nem éltem, hanem online faggattam Majnai Virág Esztert indíttatásáról, a romológia tudományáról és szakmai tapasztalatairól.

*

A romológia a cigánysággal foglalkozó interdiszciplináris tudomány, amely több területet is érint a nyelvészettől a kultúrán át a társadalomtudományokig. Egy romológusnak tanuló fiatal előtt számtalan lehetőség áll, „nagy és nemes feladatok várnak mindenkire, aki ilyen aktuális kérdéssel foglalkozik”. A szakot elvégzők jól ismerik a hazai cigányság társadalmi, politikai, jogi, nyelvi, kulturális, oktatási, demográfiai és munkaerőpiaci helyzetét, és bár nem karrierszakmáról van szó, a fentiek közül bármelyik területen elhelyezkedhetnek. Majnai Virág Eszter azonban megfogalmazott egy még fontosabb feladatot: „a humánpolitikai erőterében való felelősségteljes szerepvállalást – szimbolikus megnyilvánulással, emberi jogi, politikai aktivitással”. Karakterfüggő (is), hogy ki milyen erővel és módszerrel fejezi ki szolidaritását a diszkriminált cigánysággal, de a mai magyar közegben különösen is fontos, hogy minden romológus, szociális

munkás, pedagógus, politikus egyértelművé tegye, a kirekesztés és a megkülönböztetés semmiképpen nem fogadható el.

Szakmai szempontból a PTE egyedülálló intézményt hozott létre azzal, hogy egyetemi szintre emelte a romológia oktatását. Itteni tanárok nevéhez kötődik a beás nyelv leírása, nyelvvizsgaközpont létesítése, inkluzív-integrációs oktatási módszerek magas szintű megalkotása és népszerűsítése. A tanszékhez kapcsolódik egy szakkollégium is (nemcsak romológushallgatók, hanem minden érdeklődő diák részvételével), mely tudományos kutatás mellett az egyetemen kívüli segítő akciókba is bevonja, összefogja a hallgatókat. Tíz éve működik a tanszékkel szoros kapcsolatban álló Faág Baráti Kör Egyesület, amelynek – gyakran az egyetemisták közül kikerülő – önkéntesei állami gondozásból érkező fiatalokat segítenek, elsősorban a tanulásban és az életvezetésben.

A pécsi romológia létrehozásának egyik nem titkolt célja volt az is, hogy a baranyai cigány fiatalok oktatási intézményeinek megkoronázása legyen, így az országos átlaghoz képest felülreprezentált a kisebbségi diákság. Főleg Pécsről vagy a szórványtelepülésekről érkeznek, elég vegyes családi háttérrel. Sokan a nyelvi hagyományokat megőrző közösségekben nőttek fel, mások viszont asszimilálódtak családokból kerültek ide. A legtöbben, ha nem otthon, akkor a gimnáziumban (mely gyakran a Gandhi) középszinten megtanulták valamelyik cigány nyelvet. A tanszék nem cigány hallgatóit sem mind ugyanaz inspirálta. Cigány közösségekkel való szoros kapcsolatuk, a körülményeik, életmódjuk iránti különös érdeklődésük vagy szociális érzékenységük hozta őket ide, ahol rengeteg valódi változást segítő programban vesznek részt. Majsai Virág Eszter elmondása szerint a fiatal romológusok története szinte mind megérne egy-egy interjút, hiszen ebben a szakmában, ha követhető példák akadnak is, nincs jól bejáratott, kipróbált, megszabott életút.

És mi a helyzet riportalanyunkkal? Ő azt mondja, csak az egyetemi jelentkezés idején fedezte fel a romológia-pedagógia kombinálásában rejlő lehetőségeket és a szakpár aktualitását. De ahogy meséli, környezete mindig is sugallta az irányt – lelkészcsaládban nőtt fel, szociális érzékenysége mögött „bibliai evidenciák” is állnak. Most már konkrét elképzelései is vannak az egyetem utáni életről, bár útközben akadtak bizonytalanságok: a művészeti pálya is vonzotta, illetve abban sem volt biztos, ke-

* Majsai Virág Eszter az illusztrátora és az egyik fordítója két beás nyelvű gyermekkönyvnek, amelyet Pálmainé Orsós Anna készített fordítószelemináriumának diákjaival. A *Krák, krák vergyé* (Bújj, bújj, zöld ág...) című mondókáskönyv 2009-ben, a karácsonyi ünnepkör mondókáit, énekeit tartalmazó *In zuá krisjunuluj* (Karácsony napján) című kötet pedig 2010-ben jelent meg CD-melléklettel együtt.

vésbé szóközi alkata mennyire teszi őt kompetens romológussá, hiszen az a verbális konfliktusvállalást az átlagosnál jobban igénylő pálya. A maga útját a pedagógia révén találta meg, melyben a művészeti megközelítést is sikerrel tudja alkalmazni. Több budapesti tanoda meg a pécsi Faág Egyesület mellett táborokban tevékenykedve érlelődtek elképzelései, s két éve egy ózdi nyári héten mélyült el az ismeretsége „kollégáival”, akikkel azóta intenzíven részt vesz a Csigalépcső Projekt munkájában. E program keretében, telepeket és általános iskolákat járva, halmozottan hátrányos helyzetű gyerekeknek szerveznek fejlesztő, közösségépítő programokat, előadásokat, zenei, képzőművészeti, dramatikus módszereket alkalmazva. Minden előadásnak és minden módszernek egyetlen célja az, hogy a gyerekek örömmel tanuljanak, a tanulás váljon saját tapasztalattá, váljon rendszeressé, hiszen az végsőképp biztos sikerélménnyel kecsegtet.

*

Majsai Virág Esztert hallgatva még nyilvánvalóbbnak tűnik számomra, hogy aki a hazai cigányság helyzetén a javukra akar változtatni, annak amit csak lehet, meg kell tanulnia a cigányokról. S ez mégsem csupán szakmai-tudományos kihívás vagy a keresztény felebaráti szeretet kérdése. Komolyan kell vennünk: a mai magyar társadalomban alig akad súlyosabb probléma a cigányság helyzeténél. És ez nem csupán az ő számukra egzisztenciális kérdés. Az a mi számunkra is.

Lőrincz Borbála

BARI KÁROLY

Szívpiros vers

Az én szívem piros labda,
jön az öröm, égis dobja:
felhő-halacska nagy tóig,
hóval lepelt kék hálóig.
Az én szívem piros madár,
a szerelem ágára száll:
szirom-körmű ágacsára,
onnan ragyog a világra.
Az én szívem piros puli,
piros vérem terelgeti
piros vérem szép gulyáját,
réz-nap fújja rézdudáját.
Az én szívem piros alkony,
piros fátlyat szó a fákon,
piros fátlyat szövö, varrja,
elmúlásom eltakarja.

Csigalépcsőtörténet

2009 augusztusában egy cigány gyermekeknek rendezett nyári táborban vettünk részt segítő önkéntesként: Koltai Katalin (gitár-művész, zenetanár), Majsai Virág Eszter (pedagógus, romológus), Varga Pál (mérnök), Radó Nancy (gyógypedagógia szakos hallgató), Hámori Éva (keramikusművész), Papp Sára és Molnár Tímea (egyetemi hallgatók). Az ott átélt tapasztalatok, valamint a cigány családokkal és különösen a gyermekekkel kötött személyes ismeretség hatására döntöttünk a Csigalépcső Projekt elkezdése mellett. 2009 szeptembere és 2010 májusa között heti rendszerességgel utaztunk Budapestről Ózdra, hogy a helyi társadalmi csoportokkal, intézményekkel, különösen is az iskolával együttműködve végezzünk társadalmi munkát.

A program során húsz-huszonöt 7 és 16 év közötti gyermek látogatta rendszeresen foglalkozásainkat. Az volt a célunk, hogy a gyermekek pozitív művészeti élményeket éljenek át, ugyanakkor ezek az alkalmak a nevelést, fejlesztést és közösségépítést is szolgálták. Fontosnak tartottuk, hogy olyan művészeti nyelvet használjunk, amely szociálisan és kulturálisan közel áll a gyermekekhez, s hogy személyes kapcsolatot alakítsunk ki velük. Az erős empátia, türelem és elfogadás kinyilvánítását nemcsak pedagógiai módszereinkben tartottuk lényegesnek, de a projekt névválasztásával is erre akartunk utalni. A csigalépcső elválaszthatatlanul egymáshoz kötődő fokok egyre táguló koncentrikus köröket alkotnak, amelyeknek középpontja nem más, mint a gyermekek adottságnak tekinthető kulturális és

szociális belső világa. A foglalkozások felépítésében ezt tekintettük alapnak, amelyre építközöttünk, az első lépcsőfoknak, amelyről továbbléphettünk, és új információt, tudást csempészhettünk be lassan, de mélyebb átélést lehetővé téve.

A gyermekek megismerésekor hamar nyilvánvalóvá vált nagyfokú muzikalitásuk, kapcsolatunk kezdetén erre támaszkodtunk. Tiszteletben tartottuk a gyerekek határozott elképzelését a zenei stílussal kapcsolatban. Első lépcsőfokként az örömteli, közös zenélést tettük rendszeressé a roma dal-kincsen keresztül. Az, hogy megtanultuk a kiválasztott dalokat, nemcsak a gyerekek irántunk való bizalmát erősítette, de megkönnyítette más dal-kincshez tartozó énekek elfogadtatását is. A program első hónapjaiban kizárólag éneklésből és zenei játékokból álló foglalkozásokat tartottunk, melyek az önfelelt muzsikálás mellett a koncentráció és a zenei készségfejlesztés célját is szolgálták.

Körülbelül egy hónappal később új elemet emeltünk be a foglalkozásokba, melyet a gyerekek kezdetben csodálkozással, később nagy lelkesedéssel fogadtak: a drámajátékot. Egy zenés mesejáték közös létrehozását és bemutatását tűztük ki célul, amelynek cselekményét a gyerekek által gyakran átélt, alapvetően pozitív élethelyzetek alkották. A *Boga és Moga Hétesbe érkezik* két csodalány földi utazásáról, otthonkereséséről szólt. Útjuk során megismerkednek a cigánytelepen élő gyerekekkel, akikkel aztán együtt is maradnak énekelve, táncolva. Mivel Boga és Moga az előadás során a gyerekek életének egy-két mindennapos útvonalát, szituációját járja végig, a résztvevők ösztönösen és örömmel mozogtak a jelenetekben.

A gyerekek élvezték, hogy saját magukat – már szerepet, de mégis a jól ismert karaktert – játszották, hogy odaképzelték a mesejáték helyszíneit az osztályterembe; a játék lényegét megértették és

interiorizálták. Sok gyereknek ez volt az első találkozása a szerep fogalmával is. Mivel szociális helyzetük, illetve ebből eredő tanulási hátrányaik miatt súlyos önértékelési zavarai vannak, a szerep általi „kilépési lehetőség” láthatóan mindannyiukat vonzotta. A sok örömet tartogató folyamatos munka nemcsak fejlesztette a gyerekeket, de a rendszeres próbák és az egymásra utaltság felelősséget is ruházott a résztvevőkre, nevelő funkcióval bírt. A mesejátékot decemberben Ózdon, januárban pedig Budapesten mutattuk be, a gyerekek önképének az előadás sikere is jót tett.

A drámafoglalkozások után jóval nehezebb lépcsőfok következett, melyet „tanulószobának” neveztünk. Ekkor a koncentráció általános fejlesztése mel-



lett specifikusan az olvasásra és az írásra helyeztük a hangsúlyt. A koncentráció hiánya mellett elsősorban a gyerekek negatív önképe, állandó belső frusztrációja jelentette a legnagyobb nehézséget a munkában. A kudartól való folyamatos félelmük miatt ügyelnünk kellett, ne állítsuk őket direkt feladatok elé, így a fejlesztő gyakorlatokat játékos formába öntöttük, illetve a készülő előadás próbába csempésztük. Első „tanulósobás” foglalkozásainkat családi környezetben tartottuk, ebben a stádiumban sokat jelentett a gyerekeknek a védett léghő és a szülői támogatás is.

A program vége felé jött a hirtelen ötlet, hogy kedvenc közös dalaink szövegein gyakoroljuk az olvasást. A feladatot többek között olyan gyerekekkel végeztettük el, akik bár a betűket különálló jelként felismerték, szavakat nem tudtak belőlük kiolvasni. Ezen a ponton nehéz volt velük túllépni, mert lassú betűzés helyett folyamatosan találgatni próbálták a leírt szavakat. A foglalkozásokon a vezető munkatárs a dalt énekelve mutatta ujjával a próbálkozó gyerekeknek, hogy hol tart a szövegben, biztatva, hogy ő is énekelje. A dal sikeres „végigolvasása” után a látszólag „olvasni nem tudó” gyerekek is probléma nélkül kirakták több, sorokra szétvágott, ismert dal szövegét is!

A második félévben egy új mesejátékra való felkészülést, ezen keresztül a színházzal való ismerkedést és a „tanulósoba” fejlesztését tűztük ki célul, illetve terveztünk egy későbbi budapesti operalátogatást is. Az első előadáshoz hasonlóan most is fontos volt, hogyan ismerik meg a gyerekek a szereplőket, cselekményt, tudnak-e kötődni a történethez. A Boga és Moga esetében, mivel az jelentette az első találkozást a szerep- és drámajáték fogalmával, még „kívülről” hoztuk be a szereplőket, első alkalommal a gyerekek által készített gesztenyebábukkal játszottuk el a mesét. Az első félév sikeres előadásai után nagyobb lélegzetű produkciót terveztünk, mely nem önazonos karakterek eljátszásában is több otthonosságot igényelt.

Az első hetekben kis csoportokban kezdték el írni a gyerekek a történetet; hagytuk őket vitatkozni, majd szavazással döntöttünk a cselekményt illetően. Azt tapasztaltuk, hogy elsősorban szociális helyzetükből adódó konkrét problémák, nehézségek foglalkoztatták őket. A csoportok végül elő is adták a megírt meséket. Ezek a kezdeti gyakorlatok vezették be az új előadás próbáit, mely a Szerelmi bájjal librettóján alapult. Ugyan a bonyolult történetet nem minden gyerek látta át teljes egészében, a szerepjáték fogalmát megértették, már nem volt szükség bábozásra. Ebbe az időszakba illeszkedett operaházi kirándulásunk is, amely nagy élményt jelentett a gyerekeknek és az őket kísérő néhány szülőnek. Az előadást együtt alakítottuk, együtt írtuk a dalok szövegét, de sajnos az ezt követő kény-

szerű búcsú miatt új előadásunkat már nem tudtuk befejezni.

A jövőben a csapatban dolgozó munkatársak részint külön, részint együtt, de mindenképp folytatni szeretnék a munkát akár új projektet indítva, akár más programokhoz – Sajókaza, Bag, Monor – csatlakozva. Célunk továbbra is az, hogy a művészeti élmények erejét, örömét felhasználva cigány származású általános iskolás gyermekeket segítsünk az integrációban, tanulmányokban, személyiségfejlődésben és általában a boldogulásban.

Koltai Katalin

BARI KÁROLY

Szókés

Az éjszaka örökké-vetetlen ágyában
csillagok henteregnek, görbe hátú baglyok
árnyéka mocorog a sötétség termeiben,
fűzfák szomorú seregei vánszorognak a patakhöz;
megállnak a partján, zöld hajukat kibontja
a szél, iszonyú csönd tekeredik nyakukra:
nyáréjszakák csöndje, fájdalmas földjéről
indultam álmok országhatárain túlra,
napégette mezők száraz levegője karmolja
tüdőmet, nyár van, este, fekszem a réten,
bokrok mellkasában madárszívek dobognak
hangtalanul, ki tudja hol, ki tudja hol
vagytok ismerős arcok, messze jöttem töletek,
rétekkal takaródzom, bogáncs-koronás
rétekkal, tücskök kiáltozását hallgatom;
ideülnek fejem fölé, körmeikkel sírt kaparnak:
el akarják temetni az éjszakát.

A Hét Hárs mostani számát Péli Tamás (1948–1994) és Szentandrassy István grafikai illusztrálják. Mester és tanítvány képei.

Péli anyai ágon híres cigány zenészcsaládból származott, Szentandrassy Észak-Magyarország falusi környezetéből indult. Péli Tamás iskolateremtő művész volt: az amszterdami Állami Képzőművészeti Akadémiáról hazatérve tudatosan törekedett arra, hogy olyan cigány képzőművészetet teremtsen, amelyet egymáshoz kapcsolódó művésznemzedékek láncolata jellemez. Ő indította az irodalomra is érzékeny Szentandrassyt, hogy fejlessze grafikai tudását, s a festészet mellett kötelezte el magát.

Kivételes rajzkészség jellemzi a cigány képzőművészet reneszánszos vonulatának e két kiváló képviselőjét.

„Valakik pedig befogadák őt hatalmat ada azoknak...”

Sikrázó, havas kora reggeli táj alig letakarított útjain szalad velem az autó az ország legszegényebb megyéiben. Esélyt teremtő iskoláinkat látogatom. Ezekre a helyekre gyűjtöttük össze azt a mintegy kétezer óvodás- és iskoláskorú gyermeket, fiatalt, akiket a jól működő vidéki szegregáció a pusztuló településeken felejtett. Jánd, Gemze, Gyüre, Márokpapi, Bereksdaróc, Abaújkér és a hozzájuk kapcsolódó még kisebb, még eldugottabb 30-40 kisközség diákjai álmodnak elviselhetőbb holnapot, boldogabb felnőttkort.

A hátsó ülésen utazom, térdemen a Bibliám az asztal. Azon a meg-megdöccenő notesz, abba kapkodó betűkkel írom ezt a megkésett néhány sort, mert megígértem legkedvesebb barátomnak, Lacinak, hogy összeállítok valamit lapja, a Hét Hárs ünnepi számába. A barátság szent, és a szeretetet akkor is gyakorolni kell, ha muszáj.

Arra gondoltam, nem fogok szólni az iskolai szegregációról, annak innen és onnan egyaránt félremagyarázott és mögöttes szándékoktól terhelt voltáról. Helyette pálcikavonalakkal felvázolok néhány sorsot, olyanokét, akikkel szeretnék majd lélekben együtt ünnepelni, megvallva most és karácsony vigíliáján is, hogy tehetetlenebb vagyok, mint a betlehem-i pásztorok, akik – lévén maguk is szegény emberek – ajándékot ugyan nem vittek a jászolbölcsőhöz, de örök időkre szóló reményt és örömmüzenetet közvetítettek. Képes volnék-e hasonlóra csak halványan is?

Kati húsz éves már, szociális gondozó lesz, eredményei kitűnőek. Intézetben nőtt fel, ahogy hat kisebb testvére is, mert szülei meghaltak. Karácsonyra készülve most két újabb árnyék vetül a lelkére. Az egyik kistestvérét külföldi nevelőszülőknél adják, neki pedig csomót találtak a mellében. Arra a kérdésre, hogy mit szeretne karácsonyra, azt válaszolja: családot. Ennek hiányában azonban a nevelőtanár viszi majd orvoshoz, a karácsonyt pedig a kórházban vagy iskolánk valamelyik fűthető zugában tölti.

Klári három testvérével jár iskolánkba, a tanidő alatt a kollégiumban laknak. Otthon akkora a szegénység, hogy nem jut tüzelőre. Valamelyik nap, hogy egy kis meleget csináljanak, nyári ruháik egy részét égették el. Szeptemberben, amikor megkezdük a tanévet, nem volt pénzük arra, hogy az iskolánktól mintegy hatvan kilométerre lévő településről beutazzanak. De kétségbe estek a gondolattól, hogy nem jut nekik kollégiumi hely és ellátás, és nem folytathatják tanulmányaikat. Gyalog indultak el mind a négyen.

Zsuzsa kamasz korában kicsit megtévedt, és most egyedül neveli kisfiát. A hozzá hasonló fiata-

lok kedvéért hoztuk létre a családi napközit, ahol ma tíz kisgyereket nevelünk, némelyikükhöz a tanítási órák szünetében jön ki az édesanyja, hogy megszoftassa, aztán visszaül az iskolapadba. Zsuzsának a családi pótlékon kívül semmi jövedelme nincs. Étkezésüket a családi napközi biztosítja. Nagy kérdés, hogy péntek délutántól hétfő délelőttig mit esznek otthon. A (kis)lányanya szülei rég elváltak, segítségükre soha nem számíthatott. A közelükben szegény, megkeseredett és indulatokkal terhelt emberek is élnek, ezért Zsuzsa a hideg kis házféleségben mindig valami védelmi eszközzel a párnája alatt alszik el.

Róbert fodrász lesz. Tehetséges és szorgalmas fiú, mindig is arról álmodott, hogy frizurákat készít majd. Karácsonyra azt az ajándékot szánta nagy családjában mindenkinek, férfinak és nőnek egyaránt, hogy rendbe teszi a haját. Édesapja nagyon büszke volt rá. Róbert alkalmi munkáiból némi pénzt is összegyűjtögetett, ebből vásárolta meg a minimális kelléket és festéket, és készült a szent karácsony előtti nagy akcióra. Édesapja most váratlanul meghalt, édesanyja idegösszeroppanással kórházba került. Próbáljuk tartani benne a lelket, hogy ne adja fel, és változatlanul lássa mindenki hajában a közönséges halandó által észre nem vehető koronát.





Daniella szintén fodrásztanuló, és bár még kis-korú, szenteste ő is kisbabát ringat majd. Testvére, Dalma nálunk végzett szintén, falusi vendéglátó szakon. Neki ikrei vannak. Az idei kora téli árvíz a szó szoros értelmében kimosta őket a házukból. Amikor a polgármester segítségéért könyörögtek, ő azt javasolta, ha a lakásban túl magasra ér a víz, álljanak fel egy-egy székre. Az iskola dolgozói siettek segítségükre, de az árvíz mindent magával ragadott. Karácsonyra, úgy tűnik, valahogy rendeződött volna a sorsuk, átmenetileg a víz is visszavonult kissé, de Dalma nem bírta tovább a terheket, kilátástalannak látva a közelgő téli nélkülözést felakasztotta magát. Most Daniella neveli a nővére ikreit is. Mindketten kiváló eredménnyel végeztek iskolánkban.

Ülök Márokpapiban az előrehozott karácsonyi ünnepségen. Csaknem mindenki túlkoros, valamennyien szakmunkástanulók különböző szakmákban. Ők festették ki a folyosót is, ahol most az ünnepség zajlik, s mert nem tudjuk fűteni a tornatermet, abban a furcsa helyzetben vagyunk, hogy a diákok nagyobbik része nem látja a szereplők némelyikét, hiszen a „színpad” a folyosó kanyarulatában áll. Csak mi, „díszvendégek” élvezhetjük a teljes látványt. A Betlehem egy tanári asztal, melyre szénát hintettek. Alatta a maguk készíttete jászol és a kisdedet bámuló bamba négy lábúak. Klaudia, aki most Máriát alakítja halványlila, hosszú műkörmökkel, talpig érő, testhez simuló barna bársonyruhában térdelve, hibátlanul tárja elének a hajdani júdeai kis szűz magyarázkodását arról, hogyan is foganta gyermekét, akit talán nem akart, csak engedelmesen kész volt elfogadni azt örökkévaló Isten iránti tiszteletből és alázatból. József – a valóságban is így hívják – zömök, fekete legény, aki az építőipar egy másik területén lesz szakember: burkolónak tanul. Kétségeesetten jár körbe a színpaddá átalakított folyosókanyarulatban, széttárt

karral kérdezi, mit is kezdjen most ő ezzel a helyzettel, hiszen míg otthonától távol munkát keresett, arra kellett visszatérnie, hogy nem tudja, kitől is van párja gyermeke.

Aztán összeáll a Tűzvirág Együttes. Művészeti tanárunk maga is állami gondozásban felnőtt cigány férfi, valahonnan a közelből származott el, és lett pedagógus. De nem felejtette el, honnan jött, és hová tartozik. Ő írta a *Tűzvirág* dalt, amelyben talán több a lelkesedés és az ösztönös költszet, mint amit a finnyás irodalmi ízlés hajlandó művészetnek tekinteni, de bennünket magával ragad:

„...Együtt kezdtük el, mert elhittük,
hogy van kiút, / Rajtunk áll, hogy
azok leszünk-e, / Akiké válhatunk. / Tudjuk, hosszú még az út, / És mindig mindenért küzdeni kell!
/ De együtt győzhetünk, mert van hitünk, / És sosem adjuk fel...”

Iványi Gábor

BARI KÁROLY

Az ítélet napján

Megfagy kürtök torkában
a rikoltás, a félelem ingeiben
verejtékezünk, ellopjuk arcunkat
tükreinkből, hogy fekete csákós
bűneink ne találjanak ránk,
betömetett szájak fúldokló
rettenete fölmerül szivárványok
csúcsán: megbicsaklott hitűek
álmaiban, csattan az ostor,
rajtunk, akik hét vármegyét
égettünk porrá virtusból,
fejünkre emeltük sugarastól
a Napot, hasbarúgdosott anyáink
ölét parázssal perzseltük,
csattan az ostor, bicskával
megvérzett ujjak szorulnak
nyakunkra, a foszló-csillag-szemű
koponyák is fölmagasodnak bűneinkbe
a fák gyökerei közül, ahová elástuk,
igazak szigorú szavai dulakodnak
halálunkért: ha mertünk bírák lenni,
vádoltak padjáról se szokjünk meg
gyáván, szavak győzelme lesz
koporsószögünk, kürtök torkából
részízű rikoltás dördül!

Nem tudok szabadulni a cigányaimtól

Egy gyülekezeti kirándulás volt az első igazi találkozásunk. Volt akkor nálunk egy tanárnő, akinek különösen is fontos volt a cigányok sorsa. Arra kért, hogy vigyünk el magunkkal három-négy gyereket közülük. A csoport magyar tagjai, javarészt hagyományos, jó evangélikusok, akik ott értesültek erről, egész úton szorongatták a táskájukat. Nekem is kínos volt némileg, úgy éreztem, hogy becsaptam őket. Ugyanakkor feszített a büszkeség, végre tudhattam néhány cigányt a gyülekezetemben, ami nem kis trófea a lelkészársadalomban.

A gyerekeknek nagyobb élmény volt ez, mint gondoltam. Évek múlva is gyakran felidéztek. Bizalmuk alapjává vált az, hogy ott vállaltam ezt, nem tudták, hogy valójában nem sok közöm volt az egészhez.

A faluban általában erőteljes cigánygyűlölet élt. Ha a bibliaórán bárhogy is előkerült a téma, biztosítva volt az intenzív vita. Addig, amíg viszonylag engedelmesen fogadták mindazt, amit keresztyén-ségről szerettem volna mondani nekik, a cigányokra vonatkozó szeretet ellen következetesen tiltakoztak. Nem tagadom, én is kemény voltam ebben, például az irgalmas samaritánus példázatát mindig roma-samaritánussal meséltem nekik. Mivel a parókián gyakran megfordultak cigányok, főleg kéregetni, sokan szóvá is tették ezt. Szerintük, ahová a kéregetők bemennek, oda majd be is törnek egy idő után. Én azzal próbáltam védekezni, hogy az irgalmasság parancsát személyválogatás nélkül kell megélni, de közben tudtam, nekik van igazuk.

Egy éjjel három felé zörgették meg az ablakot. A kocsmában nagy verekedés volt. A magyarok és a cigányok összeverekedtek. A magyarok valószínűleg erősebbnek bizonyultak, mert a három roma, aki bezörgetett hozzám, menekült.

– Tudjuk, hogy maga megvéd minket, ide meg nem mernek bejönni azok.

Cigányokat rejtegettem magyar üldözőik elől. A bizalmuk megtisztelő volt.

Aztán temettem az azóta elhíresült, körzetemhez tartozó Tatárszentgyörgyön. Azért jöttek hozzám, mert senki más nem vállalta a szertartást. A temetésen mintegy kétszázan voltak, letelepedve a fűre, kis csoportokban. Magyarok rajtam kívül csak a sírásók, ők meglehetősen idegesen szerették volna minél hamarabb befejezni az egészet. Érdekes érzés volt kisebbségben lenni.

Az idők során kezdtek kényelmetlenül belakni az életemet, jobban, mint szerettem volna. Köztük, érdekes módon, éppen azok, akik annak idején velünk voltak a kiránduláson. Persze már mindegyikük felnőtt. Többé-kevésbé bűnözők lettek. Muszó

egyszer a börtönből üzent, hogy szeretne egy Bibliát. Nem nagyon hittem, hogy ez ilyen romantikusra fordul. Másnap aztán eljött az anyja, hogy vigyek a Biblia mellé néhány karton cigarettát és valamennyi pénzt is. Ügyes volt: a családtagokon kívül tényleg csak a lelkészeket engedték be, nekik meg már nem volt pénzüik vonatra. Azért elmentem, be-szélgettünk, jó volt.

Néhányszor megpróbáltak eladni nekem ezt-azt. Olykor meg azzal leptek meg, hogy hatalmas köteg bankjegyet húztak elő hirtelen, aztán néhány napra rá azzal állítottak be, hogy csak annyi pénz kell nekik, hogy Pestre utazhassanak, mert ott a villamoson lehet zsebtolvajként szerezni valamennyit. Ilyenkor mindig próbálták megértetni velem, hogy ez még mindig jobb, mintha itt törnének be valahová. Én megértettem, és a bűnrészesség lelkiismeret-furdalásával adtam nekik vonatjegyre. Aztán kiderült, hogy lányokat futtatnak. Különösen Nyüzge ment bele az üzletbe, hiába volt minden szó. Ijesztő pillanat volt, amikor elmondta, hogy meg tudja védeni magát, és megmutatta, hogy tudja úgy előrántani a kését döfésre, hogy én mozdulni sem tudok. A penge pár centivel a testem mellett állt meg. Közben ő is érezte, hogy megy lefelé a lejtőn.

Néha sírva beszélt minderről, de láttam, hogy csak színészkedik. Később kábítószerezni kezdett, és egy ilyen alkalommal betört hozzám. Ez volt az a pont, amikor a családomnak is elege lett. Nem okozott túl nagy kárt, összetörte a tévét, a gitáromat már nem tudta kihozni az ablakon, mert rajtakaptuk. Volt egy kis hangoskodás, de máig sem tudom, hogy érkeztek meg váratlanul a rendőrök. Nagyon kemények voltak velem, hiába mondtam, hogy hagyjuk az egészet. Megverték, megalázták. Aztán a bíróságon láttam újra, kide-



rült, hogy még vagy tíz helyre betört ugyanúgy. A bíró nagyon csodálkozott, amikor elmondtam, hogy mi alapján barátságban vagyunk. A felolvasott vádirat része volt, hogy gyerekkorukban elvittem őket arra az utazásra. Ezt csak ő mondhatta el. Hiába hangoztattam, hogy nem akarok ügyet, a többi gaztette elég volt ahhoz, hogy hosszú időre leültessek.

Jánossal nagyobb szerencsém volt. Ő elhatározta, hogy normális életet él. Szereztem neki valami munkát, dolgozott is, de hiába. Nagyon szegények voltak, sok gyerek, ő küzdött egyedül. Gyakran voltam náluk. Az épület, amelyben éltek, ablaktalan, ajtó nélküli vályogház, szőnyegekkel fedték be a kijáratot. Mocskos udvar, tele mindenféle törött dolgokkal, néhány alutáplált tyúk. Amikor megérkeztem, a családtagok mind összefutottak, tamásbácsiztak lelkesen. Aztán Jánost is kidobták a munkahelyéről. Ez értette meg velem azt a logikát, hogy miközben mindenki azzal vádolja őket, hogy nem dolgoznak, aközben minden munkaadó elsőként a magyart alkalmazza, aztán a cigányt, és elsőnek a cigányt rúgják ki, aztán a magyart. Mindig kevesebbet kerestek, semmilyen jog nem illette őket. Egy darabig adtam még neki enni, ha eljött. Aztán elköltöztem. Tudta, hogy megyek, már nagyon elkeseredett életet élt addigra.

Ahogy visszaidézem azokat az eseményeket, eszembe jut sok vidám és sok sötét történet. Nem csupán cigány szavakat tanítottak nekem, hanem azt is, hogy egy olyan házba, ahol kikapcsolták az áramot, hogy kell bevinni egy másik házból egy vezetéken át. Sokszor csaptak be, miközben elmondták, hogy csak én vagyok, aki segít rajtuk. Ez valami furcsa kapcsolat volt. Én nyögtem a segítségnyomórúságos kényszerét, ők vissza is éltek vele rendszeren. Miközben éreztem, hogy valóban tiszteltek, szerettek némileg, aközben János gyakran elmondta, hogy mi azért két külön világban élünk, és hogy a különállás nem léphető át.

Sokat beszélgettünk vallásról is. Szellemekről, papokról, álmokról és halálról.

Aztán valóban elkerültem. Olykor eszembe jut, mi lehet velük, de egyben érzem azt a felszabadultságot, hogy már nem kell foglalkoznom a problémáikkal, és főleg nem vágnak meg naponta. Amikor itt, Pesten szóba került, hogy akár egy cigánygyülekezetben is lehetne tenni ezt-azt, ismerve ennek sokrétű terhét, kikerültem: csinálja az, aki ért hozzá, mert én soha nem értettem, és nem is fogok érteni. Fülemben csengtek János szavai a különállásról. Minden jól alakult. Vannak ugyan a gyülekezetekben cigányok, de konszolidáltak, semmi baj nincs velük. A helyi koldusellátást megoldja a nálunk nagyobb katolikus gyülekezet, engem nem háborgatnak.

„Én lelkem,.... pihenj, egyél, igyál, vigadozzál!”

Idén szeptemberben aztán behívott annak az óvodának az igazgatónője, ahol tanítok néhány éve, hogy van nekik egy külső területi cigány óvodájuk, nem tartanék-e ott foglalkozásokat. Nem csak az evangélikusoknak, hanem mindenkinek. Így állunk most. Kedd reggelente megyek a Kén utcába. Amikor megérkezem, összefutnak mind, tamásbácsiznak lelkesen.

Koczor Tamás

BARI KÁROLY

Kihúlnak arcomon

Fuldokló folyók, árnyék-uszályos erdők
sóhajai kihúlnak arcomon, fekete gyertyákkal
elindulni kelet felé, havasok fenyőit
felgyújtani, virágzó cseresznyefák
ragyogásából

kihullott lányok: ölelem emlékeim szobrait,
földig-érő fényességet bűneim talpa alá,
hajnalok szürke zsákjaiból piros követ
lopok, vakablakok párkányaira
hazudott madarak sikoltását
szél viszi el, jöhetne már a férfi,
aki tényleg megváltja ezt a világot,
repülnek a levegőben halottak összekulcsolt
kezeiből kitépett zsebkendők,
fuldokló folyók, árnyék-uszályos erdők
sóhajai kihúlnak arcomon.



1971. április 8-án ült össze az I. Roma Világkongresszus, ennek emlékére az ENSZ április 8-át a cigányok világnapjává és a cigány kultúra napjává nyilvánította. A cigányság hivatalos zászlót kapott, ezen kék-zöld alapon az ind hagyomány világkeréjére emlékeztető piros sugaras kerék helyezkedik el.

A fenti képen az 1970-80-as években az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban (VII. kerület, Király utca 27.) készült ún. cigányjelvény képe látható, amelyet a hagyomány szerint Lengyel Menyhért író tervezett. A két centiméter átmérőjű, kör alakú jelvényen fehér, kör alakú mezőből piros rózsza nyúlik ki zöld levelekkel. A fehér mezőt sugarasan arany vonalak (küllők) tagolják.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Karavándorok

Bakay Péter lelkész, aki korábban a Békéscsabai Evangélikus Gimnázium hittantanára volt, majd egy esztendő Gyimesben töltött, 2005-ben került Sárszentlőrincre Karl Jánosné Csepregi Erzsébet lelkész meghívására. Az evangélikus egyházközség alapítványa által már korábban elindított cigánymisszió lelkészeként családokat látogat, segítőköt nevel ki, gyerekeket oktat és táboroztat.

Élt egyszer egy nép. Úgy hívták, sumburó. Nem kevesebbet állítottak magukról, minthogy ők a világ kezdete, a mag, amelyből más népek fakadtak, sokasodtak a Földön. Szépségüket a csillagok fényének köszönhatték, erejüket a Nap erejének tulajdonították.

Az már igaz, hogy lélegzetelállítóan szépek voltak, sudár termetűek, csillogó ébenfekete hajúak, varázslatos barna tekintetűek.*

Így kezdődik Szécsi Magda *Pogány tűz* című szépséges eredetmeséje. Nem nehéz rájönnünk, a cigányság vágyott nagysága, elnyomatottságát, félreállítottságát ellensúlyozó vágyott dicsősége, vágyott jelentőségének hangsúlyozása áll mögötte. De ha őszinték vagyunk, minden népet meglepődettséggel töltene el egy ilyen múlt (nincs is hiány hasonló eredetmondákból) – legalábbis a történet ezen pontjáig. A későbbiekben kiderül, hogyan vesztették el a sumburók eredeti helyüket, befolyásukat a népek között, és vették fel a roma nevet. Ettől kezdve ország és hatalom nélkül, amijük megmaradt, azzal szerencsét próbálva indulnak nem túl jól élni, csak túlélni. Táncukkal, dalaikkal, kézműves mesterségeikkel lelnek rá új szerepükre a népek között, és miközben elindulnak az örök vándorútra, lecövekelik magukat legnagyobb kincsük, a szabadság mellé.

Mert hát mi a valóság? Ennek a fajta szabadságnak nagy az ára: A cigányság még ma is – látványosan – úton van. Egy évezrede biztosan. A ló vontatta szekereket felváltották a sok lóerős lakókocsik, ahol pedig megpróbálták letelepíteni őket, legtöbb esetben csak testben sikerült. Igaz, minden nép úton van, mindnek megvan a maga története, a cigányságé visszamenőleg valahogy mégis homályba veszőbb, a jövőt tekintve pedig bizonytalanabb bármely európai népénél. A zöld kék cigányzászlón álltában is forog a piros kerék...

Közösségre és egyesekre is igaz: „Azért vagyunk a világban, hogy valahol otthon legyünk benne”. Az

* A *sumburó* cigány szó, jelentése: mag. A mese megjelent Szécsi Magda *Pogány tűz* című kötetében a *Ab Ovo* Kiadónál 2000-ben.

otthonatlan/hajléktalan nem csak az utcákat járja/lakja be (hacsak nem úzik tovább), nem csupán a végtelen és sokszor céltalan utak a barátai, kő a vánkosa és az ég a sátora – lelkében is otthonatlan. Átmeneti, nemcsak időben, de sorsában is. Legfeljebb homályosan tudja, honnan jött, és nem sejtí, mi felé tart, nem tudja, honnan, hova „menjen át”. Miért és min menjen át, ha úgíy átmeneti? Átlépjén-e a természeti népek laza, eseményorientált életgyakorlatából az őt körülvevő kultúra időorientált fesszes, teljesítményre épülő világába – mert hát erre az ellentétre vezethető vissza a feszültségek zöme. Átmenjen-e a tanulatlanságból az értelmiségi létbe, átlépjén-e a „civilizáltak” valós és szimbolikus küszöbét? Az otthonatlanság népre kivetítve hontalanság. A hon nélküli népet veri az eső, tépi a vihar, marja a farkas, és rúgja a másik nép. Az otthonatlannak sem maga, sem a köz előtt nincs méltósága, nincs maradása, csak az összebújás marad a hasonlókkal, avagy a megszokott közegből kitörés után a szinte kötelező magány, vagy a felhalmozódott és fel nem dolgozott indulathegyek következtében a kitörésszerű – a köz előtt érthetetlen, indokolatlannak tűnő – nagyot ütés a bárhová, bármikor, bármire/bárkire, mert az „egész világ ellenségünk”.



Mindannyian kisebbség vagyunk,

de nem őszinték, és nem mélyen népünkre, magunkra/magunkba nézők! Úgy kellene ezt az adottságot elmondanunk naponta, mint a sömát a vallásos zsidóságnak. De nemcsak nekünk, magyaroknak (akik közül millióian élnek kisebbségi létben aljas módon meghúzott határainkon túl és szétszórva a nagyvilágban, még jó, ha diaszpóralétben), hanem a világ minden nemzetének. És nemcsak a nemzeteknek, de minden egyes embernek tudatosítania kellene magában kicsiségét, kisebbségi létét. Nincs kicsi és nagy nép, van lélekszámban többség és kisebbség, de a többség is kisebbség más néphez viszonyítva. Egy nép nagyságát nem a mennyiségen kell mérni, a minőség eldöntése pedig szubjektivitáson alapul, és koncentrációs táborokba torkolló tévutakra vezet. Minden nép érték, kincs, bármelyik eltűnése elszegényedés, bármelyik lenézése

tragédia, az ember csődje. Isten a nagy, aki épp a kicsiket választja ki, a kicsiket karolja fel... Azokat választotta ki az Isten, akik a világ szemében nem előkelők, sőt lenézettek: és a semmiket, hogy semmikké tegye a valamiket (1Kor 1,28).

Mindannyian egyenlők vagyunk.

Nem úgy, ahogy a nagy francia forradalomban végül eltorzult az egyenlőség eszméje (aki kilóg a sorból – mivel szegényke szerencsétlenségére magasabb az elvártnál –, annál segít a guillotine), nem is úgy, ahogy minden utópisztikus elképzelés erőszakkal próbálja megoldani az egyenlőség kérdését – legutóbb a kommunizmus a képbe nem férő arisztokrácia, kulákság, klérus, értelmiség stb. kárára. Az egyenlőség egyedül szemlélet és vállalás alapján működhet, és akkor lesz látható és látványos a csoda, ha ezek mellé odatársul a kölcsönöség is. Sőt megkockáztatható a „mindenki egyenlő, de vannak egyenlőbbek” orwelli groteszk nem pejoratív, hanem építő lehetősége, megvalósulása: ez a hozzáállás túlnő az ószövetségi „szeresd felebarátodat, mint magadat”, pontosabban: „...aki olyan, mint te vagy” bölcsességén, és megérkezik a jézusi szeretetből „életét adja barátaiért” gondolatáig. Erről az ugródeszkáról el lehet jutni a szinte már abszurditásnak tűnő „alázattal különbnek tartásotok magatoknál egymást” mondatig. Ahogy egyenlők vagyunk Isten előtt, úgy kell egyenlőnek lennünk egymás előtt, például abban, hogy egymás könyörületére szorulunk. És hát nemcsak egyenlők, sőt lényeg szerint azonosak vagyunk, hanem Krisztusban – de egyedül csak benne – egyek is: „...mert levetkőztétek a régi embert cselekedeteivel együtt, és felöltöttétek az új embert, aki Teremtőjének képére állandóan megújul, hogy egyre jobban megismerje őt. Itt már nincs többé görög és zsidó, körülmetéltség és körülmetéletlenség, barbár és szkíta, szolga és szabad, hanem minden és mindenkiben Krisztus” (Kol 3,9b–11).

Mindannyian vándorok vagyunk.

Vándorolunk térben (hegyen-völgyön) és időben (egyenletesen, biztosan, előre, feltartóztathatatlanul), eszmétől-eszméig (filozófia), hittől-hitig (vallások), világképtől-világképig (tudomány), hatalomtól-hatalomig (politika), stílus(irányzat)tól-stílus(irányzat)ig (művészet), gazdasági rendszerektől, történelmi korszakoktól, ideáloktól, nőtől/férfitől, íztől, virágtól a hozzájuk tartozó „-igek”-ig. Mert itt a földön csak vándorolunk. A saját ország, a föld, a ház csalóka kapaszkodók. Biztonságot sugallnak, de az egyedüli valós megközelítés, a múlandóság szempontjából szalmaszálak csupán. A földi vándorléléhez viszont hozzátartozna ez a szalmaszál. De milyen szörnyűséges is, ha még ez sem jut! És meg kellene tudni érteni azokat, akik még

be sem csaphatják magukat ezzel a szalmaszállal... Mily boldog ember az, aki így rendezheti be életét: „Tudjuk pedig, hogy ha földi sátorunk összeomlik, van Istentől készített hajlékunk, nem kézzel csinált, hanem örökkévaló mennyei házunk” (Ef 6,5). „Mert nincsen itt maradandó városunk, hanem az eljövendőt keressük” (Zsid 13,14).

Jézus volt a nagy otthontalan/hajléktalan, aki a sajátjába jött, de az nem fogadta be, aki – és ezt lehet szolidaritásvállalásként is méltatni, de nyers valóságában gyalázat – egy istállóban dugta ki fejét anyja méhéből erre a világra, akit már a csecsemőkorában menekíteni kellett a feje fölött megjelenő kardok elől, aki úgy határozta meg helyét, hogy nincs hova hajtania fejét, aki kiszögezéséig vándor volt, és hazaérkezése ahhoz a pillanathoz köthető, amikor az „elvégeztetett” felkiáltás után fejét holtan a mellére ejtette. Jézus mindezt méltósággal tette, mert tudta, honnan jön, és hova megy. Nem szalmaszállba kapaszkodva járta földi vándorlását, hanem Isten kezébe kapaszkodva. Önazonosságának biztos tudata nem fölé emelte az embernek, hanem önként szállhatott alá. Isten mindent rendező keze minden földi vándorhoz mindenkor közel, és számára nyitva van. Ezeket a pilléreként életünk felépítéséhez, megtartásához, célba juttatásához tőle tanulhatjuk, kaphatjuk.

A cigány néptől, a cigány sorstól pedig – többek között – ezt a hármasságot: mindannyian kisebbség vagyunk, mindannyian egyenlők vagyunk, mindannyian vándorok vagyunk. Nagy lecke az emberré válás vándorútján. Ugyanakkor ezzel a lelkiülettel emeljük őket a Szécsi Magda szép eredetmeséjében megregélt, sosem volt, sosem lesz magaslatoknál is jóval magasabbra, mert nem tőlünk van ez, hanem a *Feljebbvalótól*.

Bakay Péter

BARI KÁROLY

Téli este

Vonítanak a szél kutyái,
fehér puszták gerincét a fagy
őrült fogai harapdálják,
száraz ág heveredik a hóba,
csattognak mellén súlyos
buzogány-csapásai hegyek
hideg sóhajtásainak,
jaj, a zöld lobogású fenyők
is zúzmara-szakállat növesztettek!
Jégvirágok csikorgó éjszakája:
talpig tündöklő fehérben,
erdők kerítései alatt szarvasok sírnak,
borzongó agancsaikon virraszt a hold.

Cím nélkül, címezve

Tudják, nem egyszerű dolog olyasmiről írni, aminek a keresztények számára természetesnek, valahogy ösztönszerűnek kellene lennie: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.”

Tele van a világirodalom alkotói válságról szóló ömlengésekkel, tehát – ha megengedik – ettől most eltekintek, de azért szeretném, ha hinnének nekem, és valamit megértenének abból, mennyire meglepett és feldühített Donáth László megkeresése. Olvasta egyik írásomat, és megkért, produkáljak valamit a Hét Hárs karácsonyi számába, mondván: most kell üzeni az embereknek, most kell megtenni mindent azért, hogy ne legyen késő, és – ahogy Tamás Gáspár Miklós nem régiben egy interjúban fogalmazott – „Európának ne kelljen újra szégyellnie magát”.

Mindig azt hiszem, hogy jogom van akkor megszólalni, amikor akarok, és hogy erre nem kötelezhet senki, ahogy meg sem tilthatja senki. Dühös lettem a kéréstől, mert úgy gondolom, fiatalként, történésztanoncként, emberként nem terhelhet többletfelelősség, nem kellhet egy egész népért beszélnem, ám mégis dönthetek úgy, hogy ezt mégis vállalom.

De mint tudjuk, „a hit pedig a remélt dolgokban való bizalom, és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés” (Zsid 11,1). Ezért aztán én hiába hiszem ezt, a látható, pontosabban a mások látta és láttatta dolgokra reagálnom kell.

Az utóbbi időben többször is alkalmam volt egyházi emberekkel, akár csoportokkal is érintkezni, hallhattam véleményüket, történeteiket „cigánykérdésről”, cigányokról. Legtöbbször egyfajta paternalista, tanárkodó jelleget figyeltem meg, de hála Istennek, akadtak kivételek.

Az egyház mint intézmény máig is ezt az atyáskodó attitűdöt testesíti meg, és a kivételeknek – akik minden esetben egyéneket jelentenek – keményen kell harcolniuk. Majdnem azt írtam, hogy utolsó mohikánokként, de aztán eszembe jutott, hogy egy ilyenfajta egzotikus billog birtoklása a cigányság talán egyetlen – finoman szólva, nem túl nagy profitot jelentő – előjoga.

Én nem akarom az egyházat tanítani, nem vagyok „nagy megmondó”. Annyit szeretnék *csak* kérni, hogy szakítsanak a több évszázados hagyományra, próbáljanak meg türelmesen folyamatokban gondolkodni, ne akarják önmaguk létjogosultságának alátámasztására felhasználni a cigányságot. Istenre és az egyházra e nélkül is mindig szükség volt és szükség lesz.

Legyenek servi servorum Dei. Felekezettől függetlenül.

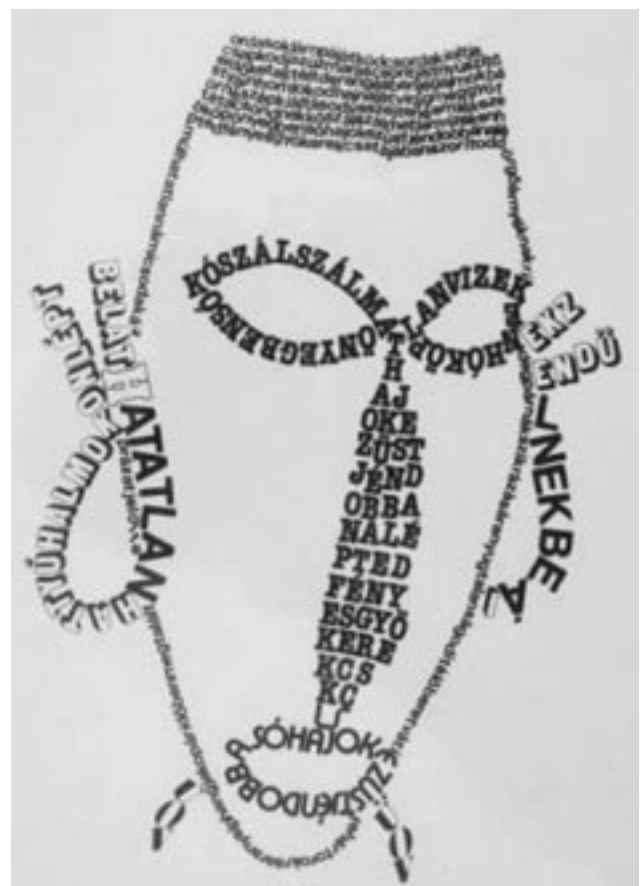
A cigányság nem csak ma Magyarország legkitaszítottabb, legkiszolgáltatottabb csoportja. Akkor is az volt, amikor még nem övezte ekkora nyilvánosság, és amikor még az egyházak sem kíséreltek meg szervezett módon tenni valamit a cigányok, – de tovább gondolva ez azt jelenti – az egész ország érdekében. A cigányok nem érzik jól magukat attól, hogy ennyire divatosak. A magam részéről végzetes hibának tartom, ha külön cigánytemplomokat építenek, ha külön cigányoknak szóló prédikációkat tartanak. Csak akkor tudom ezt elfogadni, ha ez egy olyan folyamat része, amely aztán a gyülekezet cigány és nem cigány tagjainak egymáshoz térését eredményezi.

Következetes maradok. Nem akarok tanácsokat osztogatni, ezért befejezem. Egy újabb bibliai üzenettel kívánok minden olvasónak áldott karácsonyt. Nekem ez szól leginkább a cigányokról: „Tudjuk, hogy a megpróbáltatás munkálja ki az állhatatosságot, az állhatatosság a kipróbáltságot, a kipróbáltság a reménységet” (Róm 5,3–4).

Orsós Júlia

BARI KÁROLY

Képvrs



Az antiszemitizmus néhány pszichológiai és pszichoanalitikus szempontja

Az *antiszemitizmus lélektana* összefoglaló címmel hangzottak előadások 2010. június 10-én a békásmegyeri templomban, amelyet műhelyvita követte. Az előadók – Pfitzner Rudolf pszichológus, pszichoanalitikus és Marsovszky Magdolna, kultúra-, antiszemitizmus- és anticiganizmus-kutató munkássága elsősorban Németországhoz fűződik, kettős kötődésük azonban – hiszen életüket két város, München és Budapest között osztják meg – érzékeny teszi őket a magyarországi jelenségekre is.

Általános megfogalmazásban az antiszemitizmus generalizált zsidóellenesség. Az antiszemita mindent, ami zsidó, vagy amit annak vél, negatívan él meg, és (gondolatban, szóban, cselekedetben) agresszívan reagál rájuk. Beszélünk egyének és csoportok antiszemitizmusáról és azok kölcsönhatásáról. Szociálpszichológiai és pszichoanalitikus szempontból agresszív, negatív előítéletekről van szó, és azok kihatásairól az észlelésre, gondolkodásra, magatartásra. Az antiszemitizmus sokszor egy olyan csoport (vallási, nemzeti, társadalmi) ideológiája is, amelyik a bizonytalan egyén identitásának segítőeszköze.

Az előítéleteknek – eltérően a korrigálható előzetes ítéletektől – fő jellegzetességük, hogy alig befolyásolhatók, irracionálisak, emocionálisan színezett, általános érvényűnek és igaznak tartott ítéletek személyekről, csoportokról, vallási közösségekről, ideológiákról, de a tudomány és művészet megnyilvánulásairól is, valódi megalapozás nélkül. Albert Einstein mondja: „Mily szomorú kor, amelyikben könnyebb egy atomot, mint egy előítéletet szétzúzni” (Google: Zitate download.de). A társadalomtudományokban „sztereotípiá”-król beszélünk. Ezek leegyszerűsített, általánosított sematikus redukció tapasztalatoknak, véleményeknek vagy elképzeléseknek önmagunkról (autosztereotípiá) vagy másokról (heterosztereotípiá), nem megalapozott, merev és érzelmileg telített előítéletek. Bibó István 1948-ban megjelent kitérő tanulmányában (Bibó, 1986) az antiszemitizmusról még az antiszemita egyén zsidókkal való negatív tapasztalatainak általánosítására alapozza az előítéletet. Azóta – a holokauszt óta – tudjuk, hogy ilyen tapasztalatokra nincs is szükség; antiszemitizmus ott is megtalálható, ahol zsidók nem, vagy csak kis számban léteznek a soa után, tehát létezik „antiszemitizmus zsidók nélkül” (Lendvai, 1972) is. A mélyen a tudattalanban gyökerező előítéletek

és sztereotípiák előfeltételei a kisebbségek diszkriminációjának, az ellenségképek keletkezésének, az idegengyűlöletnek és az antiszemitizmusnak. Létezik „antiszemitizmus antiszemita nélkül” is (Marin, 2000); tudatosan nem antiszemita egyének és intézmények (például írók, filmrendezők, sajtó, „keresztény” egyesületek) akaratlanul tudattalanná vált sztereotípiák befolyása alá kerülnek, amelyek befolyásolják frazeológiájukat, alkotásukat, cselekedeteiket. Gondoljunk meg például, hogy Magyarországon a zsidótörvények óta a „keresztény” jelző elsősorban „nemzsidót”, a zsidók kizárását jelenti.

Érdeklődéssel olvastam báró Eötvös József 1840-ben írt, *A zsidók emancipációja* című tanulmányát, amely a Budapesti Szemle hasábjain jelent meg. Ebben Eötvös egy sereg, az akkori közvéleményben elterjedt, a zsidókkal kapcsolatos előítéletet leplez le, tudományosan megvizsgálja és megcáfolja azokat. Mély humanizmustól áthatott írása nagyon megragadott, de meg is döbbsentett, hogy az akkori előítéletek (a zsidók romlottsága, fukarsága, pénzhétsége, a nemzettől idegen volta, vallásuk összeegyeztethetlensége a kereszténységgel stb.) talán egy kicsit más színnel és más szavakkal kifejezve, ma is megtalálhatók a magyar közvéleményben. Egyik fő motívuma ezeknek az előítéleteknek a zsidók állítólagos romlottsága, erkölcsileg szennyes volta. Az agresszív, nyílt antiszemitizmus elképzelése szerint a zsidók fizikailag is piszkosak, a velük való érintkezéstől bepiszkolódik az ember. Innen már a következő lépés a dehumanizáció, miszerint a zsidók már nem is emberek, hanem kártékony férgek, mint azt a náci propaganda szuggerálta, és ami a zsidók meggyilkolását szalonképpé tette. A keresztény középkor gótikus templomain (pl. Wittenberg, Regensburg stb.) máig megőrkített „zsidó disznó” („Judensau”) szobra is állatias asszociációkat kelt a zsidókkal kapcsolatban.

Mi a funkciója az előítéleteknek, mi a „hasznuk”, és hogyan keletkeznek? Ennek a témakörnek óriási irodalma van, itt csak néhány, főleg pszichoanalitikus szempontot szeretnék megemlíteni, amelyek talán részben választ adnak a kérdésekre.

Az előítéleteknek általában két alapfeladat jut (Mitscherlich, 1967): 1. A felmentés és 2. a tájékozódás funkciója. A felmentésnek óriási szerepe van a lelki háztartásban. Az idegen, az ismeretlen félelmet kelt, már a hét-nyolc hónapos csecsemőnél jelentkezik az idegentől való félelem, a xenofóbia, az idegen kerülésének igénye. Saját lelki életünk jelentős része is ismeretlen, idegen, tudattalan

– tudatos személyiségünk, önideálunk számára elfogadhatatlan –, ezért elfojtott. Mivel az elfojtás fenntartása lelki energiát vesz igénybe, további elhárító-mechanizmusokra van szükség. Freud szerint a racionizálás elhárító-mechanizmusa játszik itt nagy szerepet: értelmes magyarázatokat keresünk elgondolásainkhoz vagy cselekedeteinkhez, amelyek a valóságban ösztönös igényeinkből indulnak ki (düh, irigység, gyűlölet stb.). Ezeket a tudatunk számára nem elfogadható ösztönigényeket, indulatokat vetítjük ki egy másik elhárítómechanizmus, a projekció segítségével a másik emberre vagy csoportra, „bűnbakot” keresve és találva. A másik, a bűnbak lesz a primitív, a rosszindulatú, a szennyes, a gonosz, akitől félnünk kell, aki veszélyeztet bennünket, a jókat. Ez a bűnbak-pszichológia nemcsak az egyének életében jelentős, hanem a csoportban, a társadalomban is nagy szerepet játszik a kollektív elfojtás fenntartására. Minél inkább meg van győződve egy csoport vagy társadalom a saját igazáról, jóságáról, annál nagyobb szüksége van a bűnbakmechanizmusra. Az indulatok ilyen elhárítása csökkenti félelmünket. A félelem mellett talán még jelentősebb tényező a tudattalan vagy alig tudatos bűnérzés az említett ösztönigények, illetve indulatok miatt. Minél nagyobb a belső nyomás a félelmek és bűnérzések részéről, annál inkább keresünk magunknak bűnbakot, aki-re kivetíthetjük lelkünk saját elfogadhatatlan részeit – amelyeket a másokban elítélhetünk –, és aki ellen harcolhatunk.

Erich Neumann, C. G. Jung talán legtehetségebb tanítványa *Tiefen-psychologie und neue Ethik (Mélypszichológia és új etika)* című, 1948-ban írt, de ma is aktuális könyvében kultúránk legnagyobb és

legveszedelmesebb nehézségének írja le a jó és a rossz közötti hasítás jelenségét. A régi etika ideálja a szent, a nemes és a jó. Ha ezeket meg akarjuk valósítani, akkor azt, ami ennek az ideálnak nem felel meg, tagadnunk kell. Személyiségünk részeit, amelyek ezeknek az etikai értékeknek ellentmondanak, el kell nyomnunk. Az elfojtás segítségével sikerül őket kiűzni tudatunkból, tudattalanná válnak, száműzetnek a jungi „árnyék”-ba. Így személyiségünk kettéhasad. A régi etika normáihoz való alkalmazkodás, ami jó lelkiismerettel jár, hozzá létre a „personát”, az álarcot (amely az antik színészek maszkiájáról kapta a nevét). Két pszichikai szisztéma kerül így egymással szembe: az árnyék és a persona. Ez a kettéosztottság dualizmushoz vezet: a külső valóság is megoszlik a fény és a sötétség, a tiszta és a szennyes, a jó és a rossz, végül is Isten és a sátán között. Keresztények, de zsidók is azt hiszik, hogy ők tudják, mi a jó, és azt igyekeznek követni, de közben elnyomják, letagadják, nem akarják észrevenni a rosszat, a sötétet, a jungi „árnyékot” önmagukban, így azt kivetítik a másokra, aki ezáltal a gonosz, a sötét, a tisztátalan, az elítélendő hordozójává válik. A történelem, a monoteista vallások története is tele van projekciókkal, amelyek szociális, politikai, gazdasági bizonytalanságok idején különösen felerősödnek és erőszakos méreteket öltenek, pogromokig, a soáig vezetnek.

Minél dogmatikusabb a csoport, a társadalom etikája, és minél erősebb az egyén lelkiismerete, annál radikálisabb lesz árnyoldalunk elfojtása. De az árnyék a tudattalantól itt is a tudat felé törekszik. A harc a „rossz” ellen örökké folyik. A saját tudattalan, idegennek megélt részeinket kivetítjük, projiciáljuk a bűnbakra, az ellenségre. A régi etikának szüksége van az ellenségképre, a bűnbakra, amelyet az idegenben, a kisebbségekben, a másokban találunk meg. Az árnyék projekciójában saját belső ellenségünket vetítjük ki másokra, és harcolunk ellen.

Neumann szerint ezek az egyénben és a kollektivumban lejátszódó folyamatok a végső okai a háborúknak, a pogromoknak, visszatekintve pedig az inkvizíciónak, a boszorkányüldözésnek, az antiszemitizmusnak és minden más szörnyűségnek. Ezért Neumann az önmagunkban létező rossz elfogadását javasolja, mint az új etika alapját, mert csak így tudjuk a bennünk létező rosszat ellenőrizni, enyhíteni, és mások iránt toleránsak lenni.

A bűnbakprojekció hátterében gyakran traumatikus élményeket találhatunk. Itt nagy szerepük van a kollektív traumáknak (Wirth, 2006), amelyek egy csoportot vagy egy egész társadalmat érintenek (Virág Teréz társadalmi traumákat ír le). Ilyenek a holokauszt, az elvesztett háború, Trianon, a terror a diktatúrában, 2001. szeptember 11. Amerikában stb. Wirth ezt írja: „A trauma élmény, amelyik olyan intenzitású, hogy túllép a lelki feldolgozás





lehetőségein. A traumát extrém félelem – gyakran halálfélelem, rémület, ájultság – és teljes tehetetlenség érzése kíséri. Ez a centrális én-funkciók összeomlásához és az egész személyiség alapvető megrendüléséhez vezet. Ha ez egyúttal az emberek nagy csoportjával történik, akkor „kollektív traumáról beszélünk” (Wirth, 2006: 98) Ezt Wirth a New York-i World Trade Center lerombolására vonatkoztatja, de ugyanúgy érvényes a soa történéseire és azok mindmáig, későbbi generációkra is kiható következményeire. Itt említem meg Trianon máig ható, többgenerációs társadalmi traumáját is, amely – feldolgozatlansága következtében – a mai magyar társadalom patológiájában meggyőződés szerint nagy szerepet játszik.

A kollektív trauma az érintett csoport és tagjai identitását is megrendíti. Mint minden traumánál, igyekszünk elfelejteni, elfojtani, hasítani, hogy megszabaduljunk a szörnyű félelemtől és identitásvesztéstől. De az így elhárított trauma az egyénben és a kollektívumban sem hatástalan, romboló energiája egyéni patológiák mellett projekatív, kivetítő mechanizmusokat is mozgósít. Üldözöttnek érezzük magunkat az ellenség, az idegen által – ennek az elmúlt évezredek folyamán megtalált prototípusa a zsidó –, aki minden rossznak az oka, aki üldöz bennünket, aki ellen harcolnunk kell. Ez a reakció paranoid méreteket is ölthet.

Az idegengyűlölet, a rasszizmus és az antiszemitizmus keletkezését Arno Gruen *Der Fremde in uns (Az idegen önmagunkban)* című könyvében a pszichoanalitikus fejlődés- és szociálpszichológia segítségével mint a kultúránkban uralkodó szocializáció negatív következményét írja le. Szerinte kultúránkban a gyermeki lét mélyreható elnyomása és elutasítása dominál. A gyermek elutasítva érzi magát, ha nem felel meg a felnőtt elvárá-

sainak. Gyermeknek lenni azt jelenti: konfliktusban lenni a felnőttekkel. A gyermek azonban nem érezheti magát áldozatnak, mert egyúttal az a mítosz van érvényben, hogy a felnőtt részéről minden szeretetből történik, a gyermek javára. Így a gyermek saját észleléseit, érzelmeit, impulzusait, saját áldozat-élményét kénytelen elnyomni, mint idegent megtagadni, elutasítani és elfojtani, a tudattalanba üzni. Ezek visszatérése a tudatba a legnagyobb veszélyt jelenti, ezért küzdeni kell ellenük. Így saját fájdalmainkat, áldozat-élményünket kivetítjük, magunkon kívül keresünk és találunk áldozatokat, akik ellen harcolunk (idegenek, kisebbségek, másként gondolkodók, vélt ellenségek, zsidók stb.).

Az előítéletek, a leírt folyamatok elősegítik a tájékozódást is a világban. Különösen a csoportokhoz való tartozás érzése, azok értékrendszere ad biztonságot, orientációs lehetőséget az egyén számára, és erősíti az identitás, azonosság érzését is. Tudjuk, hogy a saját csoport (in-group), mint a család, a vallási, az etnikai közösség stb. annál egységesebb s annál inkább biztonságot nyújtó, minél inkább elhatárolja magát az idegen csoporttól (out-group), minél inkább kivetíti a csoporton belüli konfliktusokat, feszültségeket egy másik csoportra, amelyben megtalálja a konfliktusok okait, a bűnbakot, amely ellen küzdeni tud, amelyet üldöz, mert az az érzése, hogy a másik csoport üldözi az ő csoportját. Különösen alkalmasak a bűnbakszerepre a kisebbségek, amelyeknek nincs nagyobb hatalmi potenciálja, amelyek jól megkülönböztethetőek a bőr színe, idegennek megélt szokásaik, vallásuk vagy egyéb jellegzetességük alapján, ahol sokszor éppen egy kis különbözőség oldja ki a projekció mechanizmusát.

Vannak egyének, akik különösen hajlamosak előítéletekre. Adorno és mások a II. világháború után, a náci rémtettek háttérének kutatása folyamán leírták az „autoriter személyiség” (1950) körképét. Általában szigorúan nevelt, gyenge énnel, de szigorú felettes-énnel rendelkező emberekről van itt szó, akik konfliktusaikat kivetítik és agressziójukat másokon reagálják le. Vannak tehetséges, karizmatikus egyéniségek is, akik az elbizonytalanodás zavaros időszakában „vezér”-szerepeket vesznek át, illetve csoportjuk rájuk vetített kívánságainak szóvivői lesznek. A csoport azonosítja magát ezekkel a vezéregyéniségekkel, átveszi ideológiájukat, és megerősíti őket „elhivatottságukban”. A vallási vagy nemzeti csoportokban általában nagy az önidealizálás igénye. De minél inkább idealizáljuk önmagunkat, saját csoportunkat és vezérünket,

annál inkább elhatároljuk magunkat a másiktól; annál inkább pillantjuk meg a szálkát a másik szemében, míg a saját szemünkben a gerendát sem vesszük észre. Lore Walb német rádiós szerkesztő könyve, az *Ich, die Alte – ich, die Junge (Én, az öreg – én, a fiatal)* jó példa arra, mennyire hallgatunk a vezérekre, az autoritásokra, kritika nélkül azonosulva az általuk képviselt nézetekkel, ellenségképekkel, projekciókkal. Az idős hölgy negyven év után elolvasta 1933 és 1945 között írt naplóját, és megdöbbenet egykori vakságán: mennyire hitt a Führerben és a németek igazságában, s nem vette észre, mi történik körülötte; milyen apokaliptikus szörnyűségek indultak ki az idealizált személyekből és ideológiából. Pszichoanalitikus segítséget kellett igénybe vennie, hogy stabilizálni tudja megrendült azonosságát.

Ezek a folyamatok potenciálisan bármikor megisméltódhatnak. S hogy milyen nehéz a holokauszttal borzalmaiból építő konzekvenciákat levonni, arra számos példa van korunkban is, gondoljunk csak Boszniára, Koszovóra, a kelet-európai újraéledt nacionalizmusok értelmesebben nem magyarázható irracionális megnyilvánulásaira. Sokszor szinte pszichotikus méreteket ölt a valóság félreismerése, félreértelmezése, az elbizonytalanított tömegek manipulációja, a paranoid hangulatok és reakciók eszkalációja: üldözök, mert üldözve érzem magam. Egyébként a nacionalizmus és az antiszemitizmus közös gyökereire több szerző, például Bohleber (1992) is utal.

*

Antijudaizmussal már az ókorban találkozunk: a monoteizmus provokatívan hat a hellén és római világban. A római megszállók újra és újra üldözik a lázadó zsidókat, ami végül is Kr. u. 70-ben a templom lerombolásához vezet. Kr. u. 38-ban a hellén metropoliszban, Alexandriában pogromra kerül sor. Az első évszázadokban a római birodalomban a zsidókat részben tolerálják, de időnként fellángol a zsidóellenesség. A kereszténységet megelőző antijudaizmus azonban nem annyira átfogó és intenzív, mint az azt követő keresztény antijudaizmus.

Már az Újszövetségi Szentírás sem mentes antijudaista tendenciáktól. Az egyházatyák aztán – különösen, miután Nagy Konstantin császár a kereszténységet államvallássá nyilvánítja, a hellenizmus befolyása alatt – megvetik a középkori keresztény antijudaizmus alapjait. A pszichoanalitikus Hermann Beland (2009) elemzi Augustinus írását: *A zsidók ellen*. Ebben az egyházatyá, aki a keresztény teológiára és gondolkodásra mind a mai napig nagy hatással van, a zsidókat rosszindulatúaknak, gonoszoknak, vadaknak és kegyetleneknek nevezi.

Beland szerint ezek projektív kijelentések, amelyek Augustinus saját beállítottságát és szándékait tükrözik: ezek rosszindulatúak, vadak és kegyetlenek. Az elsők között vádolja a zsidókat Jézus meggyilkolásával. Augustinus nyomában a következő majdnem kétezer év keresztényei negatív indulatokat és bűneiket a zsidókra vetítik ki. *A zsidókról és hazugságairól* című, 1543-ban megjelent írásában Luther sem marad el az egyházatyák mögött.

A legtöbb szerző megkülönbözteti a modern, rasszista alapokra építő antiszemitizmust az antijudaizmustól, amely a keresztény–zsidó ellentétek és előítéletek következménye. Az antiszemitizmus fogalma a XIX. század produktuma (Wilhelm Marr, 1879). Pszichológiai szempontból azonban nincs nagy különbség a kettő között, mindkettő mögött ugyanazok a pszichológiai mechanizmusok állnak.

Hermann Beland (1992) egyik tanulmányában nyolc alapvető írást referál az antiszemitizmus pszichoanalitikus elméleteiről (Freud 1938; Fenichel 1946; Simmel 1946; Loewenstein 1952; Grunberger 1962 és 2000; Rosenfeld 1984; Chasseguet-Smirgel 1988, valamint Ostow 1986). Grunberger mellett még egy magyar pszichoanalitikus klasszikust említhetünk meg, aki foglalkozott az antiszemitizmus kérdésével: Hermann Imre első idevonatkozó írása 1945-ben jelent meg. Itt röviden néhány kiragadott pszichoanalitikus elméleti megfontolást szeretnék ismertetni a témával, elsősorban a keresztény antijudaizmussal kapcsolatban, ha az antijudaizmust és a rasszista alapokon álló antiszemitizmust pszichológiailag nem választhatjuk is szét, hisz a kétezer év alatt kialakult sztereotípiák lényegükben a modern antiszemitizmusban is megtalálhatók.

Az antiszemitizmus pszichonálitikus elméleteit két csoportra oszthatjuk: az egyik az Ödipuszkomplexusból indul ki, a másik az újabb narcizmuselméletekből.

Freud (1938) véleménye szerint a zsidók elleni vád: „Meggyilkoltátok Istenünket” – az ödipális helyzetből adódó apagyilkos indulatok áttolása és projekciója a zsidókra. Ezt további motívumok színezik: a testvérek közötti rivalizálás (a zsidók Isten kiválasztott népe!) és az irigység. A zsidók és keresztények kapcsolata a történelem folyamán erősen ambivalens: az anya és fiú (keresztény) válása leváltani, helyettesíteni akarja az Atyaistenbe vetett (zsidó) hitet.

Loewenstein (1992) arra a meglepő következtetésre jut, hogy az antijudaizmus mögött tudattalan lázadás húzódik meg Krisztus ellen. Utal a felettes én problematikájára: „Az antijudaizmus ezek szerint gyakran rejtett antikrisztianizmus, lázadás a keresztény felettes én hatalma és a keresztény morál ellen. Így a zsidógyűlölet alapja tulajdon-

képpen egyfajta eltolódás és átvétítés, amely mögött egy tudattalan Krisztus elleni lázadás rejlik” (Loewenstein 1992: 1099). Tiltott, a tudat számára elfogadhatatlan libidinózus kívánságokat – „amelyek véres, piszkos, félelemkeltő, gyilkos jellegűek” (uo.: 1100) – projiciál a keresztény a zsidókra, akiket mint aljas, kicsapongó, antiszociális, zabolátlan nemi életű lényeket tekint. Érdekes, hogy ezt a gondolatmenetet megtaláljuk Barankovics Istvánnak, a háború utáni Demokrata Néppárt vezetőjének az emigrációban megfogalmazott írásában: *Az antiszemitizmus okairól* (Hungarian Quarterly, Vol. V., No.1–2., April–June, 1965). Barankovics így ír: „Legmélyebb okát tekintve, az antiszemitizmus a Jézustól való félelem és az ellene irányuló tudattalan lázadás és gyűlölet kifejeződése. A keresztény lélek e radikális betegségének góca az a rejtett gyűlölet, amelyet a keresztények saját vallásuk iránt éreznek, valamint az a tudatalatti vágy, amellyel e gyűlölet miatti felelősségre vonás elől menekülnek. A betegség tünetei a zsidóság, Jézus népének kigúnyolása, megvetése, gyűlölete és üldöztetése”.

A keresztény középkor három fő vádjá – mint tudjuk – a zsidók ellen: 1. Krisztus meggyilkolása, 2. a szent ostya meggyalázása és 3. a rituális gyilkosság. Az elsővel már foglalkoztunk röviden. A keresztény gyermekeken végrehajtott rituális gyilkosság előítéletének bonyolult dinamikájából csak egy szempontot említek itt meg: a pszichoanalízis számára nem ismeretlen a saját gyermek elleni gyilkossági impulzus. Ennek projektív elhárítása az impulzus kivetítése a zsidókra.

A szentostya meggyalázása, a kutak megmérgezése a zsidók részéről – mint a pestis és kolerajár-

ványok okozója – már túlvezet az ödipális modellen. Nem ismeretlen számunkra a vád, hogy a zsidók megfertőzik ateista, keresztény- és nemzetellenes gondolatokkal a médiákat, hogy a zsidókkal való kapcsolat, szerelmi kapcsolat is megmérgezi, megrontja a keresztény társat, hogy a zsidók láthatatlan hatalomként mindenütt – a gazdasági, kulturális és politikai életben – negatívan befolyásolják a többiek életét, stb. Ezt a – sokszor szinte pszichotikus méretet öltő – paranoid jelenséget, amelyre gyakran a másik oldal, a zsidók is paranoidan reagálnak, a pszichoanalízis a korai tárgykapcsolatok elméletével kísérli megmagyarázni. Bohleber (1992) szerint a nacionalizmus, de az antiszemitizmus pszichodinamikájában is a haza, a nemzet túlzott idealizálása, az azzal való összeolvadás vágya fejeződik ki, amelyben az anyával való kisgyermekkorai összeolvadás illúziója teljesül. Ez a korai kapcsolat még nem ambivalens; az anyával való illuzórikus, onnipotens, nárcisztikus duálunió, átvezetve a saját csoportra, a nemzetre, a homogenitás, az egység illúzióját is táplálja. Ezt az ambivalenciamentes kapcsolatot idealizáljuk: a nemzet szeretetének tisztasága a legfőbb érték, és maga a nemzet a legfőbb jó. „Az idealizálás másrészt a ‚rossz’ lehasításához és az ellenségre való projekciójához vezet. [...] Minél inkább idealizáljuk saját nemzetünket, annál inkább úgy érezzük, hogy kívülről fenyegetnek bennünket. Ezt a praeambivalens, regresszív összeolvasztó ‚szerves’ közösséget keresi a nacionalista, ugyanúgy mint az antiszemita. Számára az idegen és főleg a zsidó ‚gyökértelen idegen test’, nacionalizmus és antiszemitizmus így testvérek” (Bohleber 1992: 704).

A probléma még egy megközelítést szeretném megemlíteni, amely főként a self-pszichológiára támaszkodik. Martin Wangh-ot idézem: „Minél primitívebb egy ember pszichológiailag vagy betegség folytán, annál inkább használja énje a projekció mechanizmusát, hogy szervezetét a belső szétesés nyomásától megszabadítsa. Ilyen szétesés lehet az elhatalmasodó félelem következménye, a szeretet elvesztésétől való félelemé, a kasztrációtól való rettegése [gondoljunk a zsidók „idegen” szokására, a körülmetélésre! – a szerző megjegyzése], vagy az önbecsülés elvesztésétől való félelemé. Egy másik félelem tárgya az azonosság elvesztése. [...] Circulus vitiosus





keletkezik: minél többet projiciálunk, annál inkább gyengül identitásunk érzése, mert közben selfünk rezdülései idegenekké válnak; és minél inkább elvesz azonossági biztonságunk, annál erősebb a próbálkozás, külső csoportokat eredetileg saját jellemvonásokkal megterhelni, általuk meghatározni a self határait, egy selfét, amely egyre kevésbé ismeri önmagát, és egyre kevesebbet tud saját érzelmeiről és vágyairól” (Wangh 1992: 1155).

Az identitás biztonsága vagy annak elbizonytalanodása tehát szintén egyik jelentős tényező az előítéletek pszichoanalízisében. Társadalmunkban az elidegenedés veszélye egyre nagyobb; mind kevesebb a Riesman-i „belülről irányított” és mind több a „kívülről irányított”, könnyen manipulálható, identitásában bizonytalan ember.

Nem tartozik feladataim közé, hogy az egyház mint testület szerepét az antijudaizmussal és annak a történelem folyamán káros következményeivel kapcsolatban megítéljem. A Vatikán és a nyugat-európai egyházak a 2. vatikáni zsinat óta igyekeznek túllépni a majdnem kétezer éves előítéleteken, s korrigálni antijudaizmusukat.

Csak „árnyékunk” tudatossá tétele és elfogadása, a jelen és a múlt hibáival való őszinte szembenézés, a rossz projekciójának visszavétele képes előítéleteink megkérdőjelezésére és feladására. Ez nem könnyű feladat: az önmagunkról alkotott illúziók feladása „gyázmunkával” jár, amint azt A. és M. Mitscherlich írták *Die Unfähigkeit zu trauern* (A bizalomra való képtelenség) című munkájukban 1967-ben, a közelmúltjára reflektálni nem akaró német társadalomról.

Pfitzner Rudolf

Irodalom:

Adorno, T.W. u.a. (1950): The authoritarian personality
Barankovics, István (1965): Az antiszemitizmus okairól.
– Hungarian Quarterly, Vol.V., Nr.1–2, April-June 1965
Beland, Hermann (1992): Psychoanalytische Antisemitismustheorien im Vergleich. In: Bohleber,

Werner/John S. Kafka (Hrsg.), (1992): Antisemitismus. – Aisthesis Verlag, Bielefeld
Beland, Hermann (2009): Kollektive Trauer – Wer oder was befreit ein Kollektiv zu seiner Trauer? Annäherung an die Trauer des Selbstverlustes über den Vergleich mit Freuds Empirie und Theoriegeschichte des Trauerns. In Wellendorf, Franz/Wesle Thomas (Hrsg.) (2009) – Über die (Un)Möglichkeit zu trauern. – Klett-Cotta, Stuttgart
Bibó, István (1948): Zsidókérdés Magyarországon 1944 után In: Válogatott tanulmányok 1945–1949, 621–797. o. – Magvető Könyvkiadó, 1986, Budapest
Bohleber, Werner (1992): Nationalismus, Fremdenhass und Antisemitismus. In: Psyche 46: 689–709
Chasseguet-Smirgel, Jeannine (1988): Die archaische Matrix des Ödipus-komplexes. In: Chasseguet-Smirgel, J. (1988): Zwei Bäume im Garten. (S.88–111). Verlag Internationale Psychoanalyse, München–Wien
Eötvös, József (1840): A zsidók emancipációja. – Magvető, Budapest (1981)
Fenichel, Otto (1946): Elemente einer psychoanalytischen Theorie des Antisemitismus. In: Simmel, Ernst (Hrsg.) (1946), deutsche Ausgabe 1993: Antisemitismus. – Fischer Wissenschaft, Frankfurt/Main
Freud, Sigmund (1938): Der Mann Moses und die monotheistische Religion. Ges. Werke, Bd. XVI, S. 101–246. Fischer, Frankfurt/Main
Gruen, Arno (2000): Der Fremde in uns. – Klett-Cotta, Stuttgart
Grunberger, Béla (1962): Der Antisemit gegenüber dem Ödipuskomplex. In: Narziss und Anubis: Die Psychoanalyse jenseits der Triebtheorie (S. 1–13). – Verlag Internationale Psychoanalyse, München/Wien (1988)
Grunberger, Béla – Pierre Dessuant (2000): Narzissmus, Christentum, Antisemitismus. – Klett-Cotta, Stuttgart
Hermann, Imre (1946): Az antiszemitizmus lélektana. – Bibliotheca, Budapest – Reprint 1990, Cserépfalvi; Budapest
Lendvai, Paul (1972): Antisemitismus ohne Juden. Entwicklungen und Tendenzen in Osteuropa. – Europa, Wien
Loewenstein, Rudolf, N.(1952): Psychoanalyse des Antisemitismus. – Suhrkamp, Frankfurt/M (1967)
Loewenstein, Rudolf, N.(1992): Die Psychodynamik des Antijudaismus in historischer Perspektive. – Psyche 46: 1095-1121
Marin, Bernd (2000): Antisemitismus ohne Antisemiten. Autoritäre Vorurteile und Feinbilder. – Europäisches Zentrum Wien, Campus Verlag, Frankfurt/New York
Mitscherlich, Alexander und Margarete (1967): Die Unfähigkeit zu Trauern. – Piper, München
Neumann, Erich (1948): Tiefenpsychologie und neue Ethik. – Fischer, Frankfurt/M. (1993)
Riesman, David (1961): A magányos tömeg. - Polgár Kiadó, Budapest (1996)
Rosenfeld, H. (1984): Nazissmus und Aggression. In: Die psychoanalytische Haltung (S. 375-391). Verlag Internationale Psychoanalyse, München/Wien (1988)
Simmel, Ernst (1946): Antisemitismus und Massenpsychopathologie. In: Simmel, E. (Hrsg.): Antisemitismus.- Fischer-Wissenschaft, Frankfurt/M. (1993)
Walb, Lore (1998): Ich, die Alte – ich, die Junge. – Aufbau Taschenbuch Verlag, Berlin

Wangh, Martin (1962): Psychoanalytische Betrachtungen zur Dynamik und Genese des Vorurteils, des Antisemitismus und des Nazismus. In: Psyche 46: 1152-1176 (1992)

Wirth, Hans-Jürgen (2006): Narzissmus und Paranoia in der Politik. In: Rotraut De Clerc (Hrsg.): Trauma und Paranoia. Individuelle und kollektive Angst im politischen Kontext. – Psychosozial-Verlag, Giessen, 2006

BARI KÁROLY

A némaság könyve

Meghalsz, meghalsz, szemgödredben
szökött fegyencek húzódnak majd meg
éjszakánként: harmat-bakancsos bogarak,
a lombok ugatásától visszhangzó fogolytáborból
menekülők, piros barakkok borotvált fejű
lakóinak: tulipánkelyhek remegő
porzószálainak
sorsából kitörők, halálról mormol
az eső ezüst szekrényében rejtőzködő kert is,
fekete
szárnyaikat forgószelek köszörűkövein élesítő
varjakról,
a bányamély tükrökből pillantások
csákányaival
kibontott ős hajszálakról, temetőkről, hajnali
cédrusfák között rikoltozó hattyúlebegésű
ködről,
nincs nap, nincs hold, halál patái kopognak
mögötted
ragyogva, megfeszítetel, isten tekintetével
átszögelt
tenyereidből kicsordul majd a sorsod, meghalsz –
kopott cigánykártyák jóslatait
ismételgetem suttogva, földre terített
fejkendőkön: gyűrött rózsamezőkön
fölsorakoztatott katonák kémjelentéseit,
torkom bunkeréből cigarettafüst-pokrócba
burkolódzott szavak lopakodnak elő, a fogak
gyöngy-oszlopaira kifeszített nyál csillogó
drótakadályán átmásznak, emlékek távcsövén
figyelik
a tenger végtelenbe vezető kék mozgólépcsőjén
sunnyogó aranypatkányt: a Napot, hallgatóznak,
idomított jelképek csaholnak
a beszélgetések bércein, akár a véredek.

Antiszemizmus Magyarországon, avagy hogyan csaphat át egy ideológia erőszakba?

Mi is az antiszemizmus?

Arra a kérdésre, hogy mi az antiszemizmus, sokan gondolkodás nélkül rávágják: zsidóellenesség. Ha azonban olyan definíciókat olvasunk, miszerint az antiszemizmus „kulturális kód” (Volkov 2000), „világnézet” (Holz 2001), „evilági metafizika” (Kiss 2004) vagy „univerzálissá növelt projektív identifikáció” (Csabai–Erős 2000), akkor rögtön világossá válik, hogy itt komplex jelenségről van szó. Annak ellenére, hogy az antiszemizmus kifejezés – mint a 19. században a doktrina képviselői által tudatosan vállalt önmegjelölés – önmagában sem problémamentes, a kutatásokban az utóbbi időben konszenzus alakult ki használatáról. E szerint azok a jelenségek, amelyeknek szellemi-strukturális dimenziójában már észlelhető az antiszemizmus, csak akkor fedhetők fel, ha az antiszemizmust nem affirmatív értelemben „zsidóellenességként”, hanem mint antropológiai fogalmat értelmezzük. Mit jelent ez pontosan?

A felvilágosodás előtti antijudaizmusban a valóság volt a meghatározó tényező. Mivel a zsidók vallási hovatartozása ruházatukat és habitusukat is meghatározta, így nagyjából a felvilágosodásig ténylegesen is felismerhetőek voltak a társadalomban. A felvilágosodás eszmeiségében előretörő mélyreható szekularizáció, Herder és a nyelvtudományok jelentősége, valamint a romantika organizmuselméletéhez kapcsolódó, a népről és a népi karakterről kialakult elképzelések megteremtették a modern antiszemizmus egyik előfeltételét. Annak ellenére, hogy az antiszemizmus mint fogalom csak sokkal később jelent meg, már ekkor megkülönböztethető volt az antijudaizmustól, mégpedig az antropológia által. Nem a vallás volt többé a meghatározó, hanem a vélten eltérő népi karakter. A felvilágosodás univerzalizmusa és a ráció joga által megnyílt az út a zsidók számára is a keresztény társadalomba való integráció felé, azonban a kialakuló zsidó emancipációra és polgári egyenjogúsági törekvésekre az antijudaizmusnak az antropológia irányába történő eltolódása volt a válasz. Ez azt jelentette, hogy mivel a liberalizmus az általános emancipáció előretörésével kedvező utat biztosított a zsidók asszimilációjához, ezért ők külsőleg többé már nem vagy csak nehezebben voltak beazonosíthatók a zsidó közösséghez tartozóként.

Az antijudaizmus évszázados tradíciója nélkül nehezen lehetne elképzelni a modern antiszemitizmust. A megszokott sztereotípiákat az antiszemitizmus minden további nélkül átvehette, ezeket azonban többé nem a teológiával, hanem az antropológiával magyarázta (Dunk 1999).

Az antijudaizmus antiszemitizmussá váló antropológiai eltolódásának volt egy további jelentősége is: azok a sztereotípiák, amelyekkel korábban egy bizonyos, identifikálható csoportot jelöltek meg, önállósodtak, s immár olyan emberekre és csoportokra is vonatkoztathatóak lettek, akiknek vagy amelyeknek a zsidó valláshoz semmi közük sem volt.

A németországi antiszemitizmus-kutatásban ezért ma már konszenzusos központi tétel, hogy az antiszemitizmus oka sem a zsidó vallásban, sem a zsidók tényleges viselkedésében nem keresendő, s hogy az antiszemitizmus semmilyen okozati összefüggésben nem áll valóságos zsidókkal, vagyis azokkal az emberekkel, akiknek konkrétan zsidó identitásuk van, s akiket szaknyelven (csúnyán) úgy is szoktak nevezni, hogy „empirikus zsidók”. Az antiszemitizmus-kutatás középpontjában tehát nem az úgynevezett empirikus zsidók állnak, hanem csakis és kizárólag az antiszemita ember zsidóképe, vagyis az a fantazmagória, melyet az antiszemita mint „zsidót” megalkot magában.

A németországi antiszemitizmus-kutatásról

A németországi antiszemitizmus-kutatás erősen támaszkodik a Frankfurter Iskola teóriájára, mely nagy mértékben hozzájárult az empirikus szociális kutatás módszertani változásához.

A Frankfurter Iskola 1924-től működött, a 30-as években a kutatók a német nemzeti szocializmus elől az USA-ba menekültek, majd a II. világháború utáni remigrációjuk után a fiatal Német Szövetségi Köztársaságban különösen jó szakértőknek bizonyultak a „demokrácia betanításában”, tehát abban a kérdésben, hogy mi is a demokrácia, ugyanis az empirikus szociálkutatás a demokrácia diszciplinájaként működött. Vannak, akik úgy tekintenek a Frankfurter Iskolára, mint Németország intellektuális bázisának megteremtőjére. Két fő kutatója Adorno és Horkheimer volt. Az ő kutatásaik eredményeként jött létre az az alaptétel, miszerint az antiszemitizmussal kapcsolatos szociálpszichológiai elemzések lényege az a kép, melyet az antiszemita a zsidóról elképzel. Ez messzemenőleg különbözik a realitástól, s független maguktól a zsidóktól. Ez a kép nem más, mint fantazma (vö. Horkheimer–Adorno 2004).

A Frankfurter Iskola remigrációja utáni első nagy kutatásból kiderült, hogy a németek többsége elhá-

rítja magától a nemzeti szocializmushoz kapcsolódó felelősséget. Ezért kérdőívek segítségével vizsgálták a társadalom azon pszichológiai technikáit, melyek segítségével a társadalom hárítani igyekszik magától a holokausztban elkövetett tetteiért a felelősséget, s ezzel a társadalmat önreflexióra, vagyis szembenézésre készítetik. E vizsgálatok módszertani alapjait Erich Fromm teremtette meg (Fromm 1993). A Frankfurter Iskola szociálpszichológiai kutatási eredményeiből ugyanakkor a többi tudományos diszciplína is profitált – és profitál a mai napig. Ugyanis annak idején a maga módján mindegyik tudományszak hozzájárult a holokauszt előkészítéséhez. Manapság pedig még mindig, folyamatosan látszik Németországban az a fajta igyekezet, ahogyan az egyes tudományágakat azáltal demokratizálják, hogy a holokauszt előtti és alatti felelősségüket felfedik. Egy 2007-ben megtartott antiszemitizmus-konferencián például az egyik előadás témája kapcsán heves vita alakult ki arról, miként járul hozzá, illetve hozzájárul-e manapság a germanisztika az antiszemitizmus újraélesztéséhez, szóhasználatával, irodalmi ajánlásokkal stb. (Oechsner 2007). Mindez tehát – ellentétben a gyakori magyarországi téves feltételezéssel – nem valamiféle társadalmi méretű önostorozás, hanem a demokrácia elmélyítése, szilárdítása a tudomány szintjén (is).

A Frankfurter Iskola kutatásai nagymértékben hozzájárultak ahhoz a folyamathoz, melyet ma azzal a tökéletlen szóval jellemezünk, hogy „múltfeldolgozás”. Tökéletlen, mert befejezettként értelmez egy folyamatot; ezért inkább azt a kifejezést használják, hogy „dolgozás a múlton”, amely a folyamat befejezetlenségre utal. Nagy mértékben ez alkotja a németországi antiszemitizmus-kutatás alapját, mely az antiszemitizmust mint ideológiát definiálja, s melynek központjában nem a már említett úgynevezett empirikus zsidók állnak, hanem a „zsidó” mint fantazmagória. Ezt szokták „zsidók nélküli antiszemitizmus”-nak nevezni. A pszichikai projekciónak ezt a folyamatát hallhattuk Pfitzner Rudolf előadásában, amikor bemutatta a Jung-tanítványát Erich Naumann gondolatmenetét.

Mi az antiszemitizmus Magyarországon?

A német történész Thomas Haury (2002: 159) nyomán a magyarországi antiszemitizmus esetében „strukturális antiszemitizmusról” is beszélhetünk, ami azt jelenti, hogy antiszemita gondolkodási struktúrákról van szó, melyeknek nem az a lényege, hogy ki a zsidó, és ki nem az, hanem hogy milyen konkrét csoportokat tekint a többségi társadalom az ellenségének. Ugyanezek a struktúrák alkalmazhatóak más, „rendszeren” vagy „normán” kívülinek tekintett csoportokkal, például a romákkal



vagy homoszexuálisokkal szemben is (vö. Karády 2000: 345).

Éppen ezért Magyarországon sem mindig zsidók ellen – sőt kevésbé ellenük – irányul az antiszemitizmus, inkább mindazok ellen, akik a „haza” és a „vérrel áztatott szülőföld” mítoszával (Blut- und Bodenmythos) ellentétben határozzák meg magukat, vagyis akikről e mítosz szószólói azt feltételezik, hogy nem eléggé elkötelezettek a Blut- und Bodenmythos iránt.

Mielőtt erre bővebben kitérnénk, ésszerű felsorolni, mely pontok szerint osztályozza a neves berlini antiszemitizmus-kutató, Wolfgang Benz 2004-ben megjelent könyvében az antiszemitizmust. Szerinte az antijudaizmus-antiszemitizmus problémakörben négy különböző megjelenési formát lehet megkülönböztetni: (1) a keresztény antijudaizmust, (2) az áltudományos antropológiai és biológiztikus érvrendszer segítségével felépített rasszista antiszemitizmust, amely a 19. században keletkezett és a holokausztban végződött, (3) a másodlagos, holokauszt utáni antiszemitizmust, amely az újabb generációk nevében mindenféle bűnösség, illetve büntudat visszautasításából táplálkozik és melyet az úgynevezett tettes-áldozati viszony relációjának a megfordítása motivál, valamint (4) az anticionista antiszemitizmust, amely elsősorban a posztkommunista országokra volt jellemző az államszocializmus ideje alatt (Benz 2004: 19kk.). Ez utolsó pontot (Thomas Haury meghatározása nyomán) „baloldali antiszemitizmus”-nak is szokták nevezni, mely antiimperialista és antikapitalista, s a fasizmust – Dimitrov után – a „finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemeinek nyílt

terrorista diktatúrája”-ként definiálja. Evvel kiemeli a fasizmust az általános érvényű kulturális problémakörből, és keletkezését monopolkapitalista hatalmi harccá redukálja.

Végül az előbb említett pontokhoz ötödikként hozzá lehet még fűzni a „zsidó mint a harmadik” teóriáját (Holz 2005: 30kk.), mely azt jelenti, hogy a „zsidó”, vagyis a „kollektív zsidó” – mint harmadik – ott van minden ellentét mögött, és akarattal szítja azokat, hogy ő jöjjön ki közülük győztesként. A világot bábként, hátulról irányítja, minden vita, ellentét mögött őt kell keresni. A „zsidó mint a harmadik” teóriáját „antiszemita hídként” is lehet jellemezni, ami azt jelenti, hogy eredetileg ellenséges csoportok az antiszemitizmusban találják meg közös identitásukat, és fognak össze: a közös ellenség, a „harmadik” legyőzése érdekében félreteszik saját ellentéteiket. A metafizikai ellenséggé felmagasztosított „zsidó” ugyanis lehetővé teszi, hogy egymással konkuráló, ellentétes politikai beállítottságú körök, gazdagok, szegények stb. összefogjanak. Az antiszemitizmus olyan identitásképző ideológia, amely országokon belül, de nemcsak ott, hanem azokon kívül, sőt egész régiókon átívelve is képes különböző erők összefogására s az egység megteremtésére. Ezért épülhetnek ki manapság egyre intenzívebben a kapcsolatok az európai antiszemiták és a számukra ideológiailag tulajdonképpen alacsonyabb rendű iszlám országok antiszemitái között. Ezért hívta volna meg Vona Gábor Ahmadinedzsad iráni elnököt, hogy figyelne meg a parlamenti választásokat, ezért hord Morvai Krisztina némelykor palesztin sálát, ezért látjuk az Echo TV-ben rendszeresen a magyarországi palesztin kisebbség képviselőjét, s ezért hívják HAMASZ-nak az ifj. Hegedűs Lóránt vezette Hazafias Magyarok Szövetségét.

Az antiszemitizmus megjelenési formáinak felsorolt pontjai közül Magyarországon mindegyik virulens, sőt ezek hatványozzák is egymást; ezért figyelhető meg, hogy egyre növekedik, s előrejelzések szerint nagy a veszélye, hogy erőszakhullámba fordul át.

Kik a vélhető erőszak célpontjai, és mi az antiszemitizmus fő hajtóereje?

A németországi antiszemitizmus-kutatásra jellemző, hogy nem zárkózik elefántcsonttoronyba, hanem igyekszik kutatási eredményeit átültetni a mindennapokba, tehát pragmatizálni. Az antiszemitizmus-kutatás az erőszak kutatás alapját is képezi, melyben arra kérdeznék rá az antiszemitizmus-teória segítségével, hogy kik is azok a célcsoportok, amelyek ellen az erőszak irányul, illetve irányulni fog. Joggal merül fel a kérdés, hogyan lehet meghatározni e támadások célcsoportjait, ha egyszer – mint említettem – az antiszemitizmus az antiszemiták

képzeletének a szüleménye, s a kirekesztés kevésbé a konkrét, vagyis empirikus zsidók ellen irányul, mint inkább a népnemzet ellenségei ellen.

Hogy a nemsokára felsorolandó példákat jobban meg lehessen érteni, be kell vezetni még egy kategóriát, illetve visszatérni az előbb említett „vérrel áztatott szülőföld” mítoszára, amely nem más, mint etnonacionalista, vagyis magyarul „népnemzeti”, „népi”, németül „völkisch” gondolkodás, illetve nemzetkonceptió. Klaus Holz kutatásai szerint a modern antiszemitizmus olyan ideológia, mely az etnonacionalizmus nélkül nem is érthető meg igazán. Ott, ahol az etnonacionalizmus bizonyos szociális csoportoknak, amelyek – joggal vagy alaptalanul – bizonytalanságot éreznek, belső tartást biztosít, és pseudo-vallásos funkciót tölt be. Az erős és homogén nemzet eszméje biztonságot és előrehaladást ígér, kedvező táptalajra talál az antiszemitizmus, és olyan formában jelenik meg, mint ha annak antagonistái a vélt „nemzeti egység”-et veszélyeztetnék. Ezek az érvelési minták nemcsak Németországban jelentek meg a II. világháború előtt, hanem Európában Auschwitz után is visszatérnek. Általános vonásuk, hogy az egyik oldalon a „nemzet” antagonistái (a zsidó ellenségkép) mint tettesek, a másik oldalon a „nemzet” mint „áldozat” jelenik meg, aminek következtében tehát a „nemzet” saját legitim önvédelmét hangsúlyozza.

Olyan államokban, melyek társadalmi átalakulásokon, illetve valamilyen krízisen mennek keresztül, általában megindul egy önetnizálási folyamat, amelynek hangadói szerint a nemzet összetartozása származáson, vér szerinti kötődésen alapul. Ennek automatizmusához tartozik, hogy a „nemzeti identitás” egyre „magasabb szintet” ér el, tehát az „etnikai nemzet”, vagyis az etnikai értelemben felfogott nemzet lassanként felmagasztosítja és felsőbbrendűnek ítéli meg magát (kulturális felsőbbrendűség). Az etnizálás azért is veszélyes, mert idővel faji elképzeléshez vezet. Az etnikai alapú konstrukciók a faji alapú konstrukciók részeként foghatók fel. Mindez megfigyelhető Magyarországon is, több fórumon észlelhető, hogy a régebbi „etnikai nemzet” elképzelést, vagyis a „magyarság mint etnikum” felfogást lassan felváltja a „magyarság mint faj” felfogás.

Erre utal például Pörzse Sándor 2009. november végéig sugárzott műsorában (Echo TV) rendszeresen visszatérő idézet: „E száz maszlagtól részegült világon bennem, hitvallóan egy érzés sajog: Magyar vagyok, a fajomat imádom, és nem leszek más, inkább meghalok”. Pörzse Sándor *Magyar ének* című verséből idéz, mely ugyan 1919-ben született, de ma idézésével aktualizálja, s beilleszti a műsor kontextusába.

Az antiszemitizmus tehát a többségi etnonacionalista társadalomhoz, vagyis a többségi magyar

társadalom etnonacionalista részéhez kötődik, számukra az etnonacionalizmus a belső tartás és identitás szilárdításához ad segítséget.

Mint az etnikai gondolkodási struktúrák kiváló specialistája, a göttingeni antiszemitizmus-kutató Samuel Salzborn (2005) kimutatta, a völkisch-népnemzeti gondolkodásban a kultúra nem individuális identitásfolyamatot, hanem kritikátlan kulturális örökséget jelent (például kulturális, vallási szokások, tradíciók, himnuszok, emlékművek, kultikus cselekedetek vagy tiszteletet adó ceremóniák ápolását), tehát statikus szisztéma-rendszert, melyben az egyes népnemzeti csoportok cselekedetei, aktivitásai és azok „organikusan” kifejlődött „szellemi öröksége” nyilvánul meg. Ez a gondolkodásmód feltételezi, hogy a különböző kultúrák egymás mellett mint zárt, körülhatárolható, etnikailag homogén szigetek helyezkednek el. Ragaszkodik a nemzeti különbségekhez, és saját kultúrája alatt önnön népnemzeti sajátosságait érti. A folklorizmusban pótkultúrát gyárt, mert a paraszti világban véli felfedezni az „autenticitást”, a „természetességet”, az „eredetit” és a „tisztaságot”.

Miközben azonban népnemzetének sajátosságait hangsúlyozza, másoktól (szükségszerűen) el kell határolódnia, ezért a szegregációt segíti elő, s megosztja a társadalmat. A saját kultúráját mindig magasabbrendűnek ítéli meg (ez a már említett kulturális felsőbbrendűség), ezért a többi kultúrát – mint „idegenszerű beszivárgást” – elutasítja. Ahhoz, hogy a saját népnemzetének vélt „tisztá” és



„egységesen körülhatárolható” (zárt) kultúráját megtarthassa, minden érdekellentétet igyekszik elhárítani magától. Ezért állnak a kisebbségek vagy a vélt „mások” állandó homogenizálási nyomás alatt.

Zárt kultúra alatt a társadalom etnikai, völkisch-népnemzeti bezáródását értjük, amely tehát azt feltételezi, hogy létezik „tisztá” és „egységesen körülhatárolható” kultúra. Az a feltételezés, illetve az arra való törekvés, hogy a különböző kultúrák egymás mellett mint zárt, körülhatárolható, etnikailag homogén szigetek helyezkedjenek el, a zárt kultúrák egymásmellettségére való törekvést jelenti. Ezt etnopluralizmusnak nevezzük, amit úgy kell elképzelni, mint egymás mellett elhelyezkedő gömböket. Ezek automatizmusához tartozik, hogy egy idő után egymáshoz ütköznek, tehát az etnopluralizmusra való törekvés automatikusan összeütközéshez, illetve erőszakhoz vezet. Ez az „összeütközés” figyelhető meg Szlovákia és Magyarország között: két zárt kultúra törekszik a saját „tisztaságának” megőrzésére.

Az etnonacionalizmus, a völkisch-népnemzeti gondolkodás, illetve a népi nemzet megvalósítására irányuló törekvés az országon belül is automatikusan összeütközéshez, konfliktusokhoz és végső esetben erőszakhoz vezet, mivel mindig vannak érdekellentétek egy társadalomban. Ezért vélik úgy a völkisch-népnemzeti gondolkodók, hogy védekezniük kell, s ezért jön létre ennyi védegyelet, önvédelmi egyesület vagy önvédő sereg, melyek óriási erőket összpontosítanak „civil” munkájukra. E „nemzetmentő” (kultúra- és magyarságféltő) gondolkodásmód automatizmusához tartozik, hogy egy idő után átfordul erőszakba, s a saját, belső logikájának a végpontját az etnikai tisztogatás jelenti, melyben a vélt homogén kultúrát akarja megtisztítani az „idegen elemektől”.

A mai magyarországi nemzetvédő csoportok mindegyike a morális értékvákuum, a posztmodern tetszőlegesség ellen és egyfajta nemzeti újjászületésért küzd, és cselekedeteit morális forradalomként fogja fel. A magyarságot akarják megmenteni, s ezt szükség esetén erőszakkal.

Az etnonacionalista (völkisch-népnemzeti) nemzetkonceptió nem demokratikus, ugyanis a nép alatt olyan organikus közösséget feltételez, amely közös származáson alapul, és amelyet a többi, természetesnek vélt közösségtől kulturális és szellemi, leggyakrabban nyelvi sajátosságok, valamint egy megfelelő közösségi tudat különböztet meg. Az etnonacionalista közösség olyan csoport, melynek kohéziós ereje morális tradíciókon nyugszik, és melyben a csoportidentitás határozza meg az egyén identitását. Ez a modell antagonisztikus ellentéte az ún. „társadalom”-felfogásnak. A nép mint „társadalom” koncepciója az egyenrangú individuumok

egymásmellettségét hangsúlyozza, amely szerint a társadalmat a szociális érintkezések hálózata kapcsolja össze.

Az etnonacionalista, vagyis völkisch-népnemzeti gondolkodás tehát homogenitásra, kulturális hegemoniára törekszik, s ezáltal automatizálja a kirekesztést. Ez azonban nemcsak az antiszemitizmusban nyilvánul meg, hanem az anticiganizmusban és a homofóbiában is; az antiszemitizmus nem jár egyedül, és a romagyilkosságok is erre a legitimnek hitt, nemzeti önvédelmi stratégiára vezethetők vissza, amelynek ideája: a nemzet „megtisztulási folyamata” a „szennyes” elemektől. Mivel a népnemzeti gondolkodás a népesség tisztaságát idealizálja és a „tisztá népi magot”, az „ősnépiséget”, az „ősvalást” keresi, azért ezen az úton minden idegenként megélt elemet „szennyezetséggé” fog fel, melytől meg akarja tisztítani a társadalmat.

Az antiszemitizmus, az anticiganizmus és a homofóbia oka, gyökere azonos. Különbösg legfeljebb annak alapján tehető köztük, hogy milyenek az egyes ellenségkép-konstrukciók, amelyeket az etnonacionalizmus hegemoniális struktúrái „gyártanak”, és hogy végső soron kik, mely csoportok válnak a támadások kontrét célpontjaivá.

Fontos tehát még egyszer kiemelni, hogy az antiszemitizmusban a nemzet, illetve népnemzet rendszeresen saját önvédelmét hangsúlyozza, melyhez egy idő után az ellenséget sem kell megnevezni, mert az adott kulturális kontextusban mindenki számára világos, mit jelent a legitimnek vélt önvédelem.

Ennek a legitimnek vélt önvédelemnek az egyik jelképe az árpádsávos zászló, melyet a 2006-os ostrom alkalmával lobogtattak a „felszabadító forradalmárok” a MTV-székház balkonján. Hogy ennek a támadásnak egyértelműen antiszemita konnotációja volt, bizonyítják azok a szövegek, amelyeket az interneten lehet felfedezni, és amelyek arról tanúskodnak, hogy a „hazafiaknak” azért volt kötelességük a televízió és a szovjet emlékmű elleni akcióban részt venniük, hogy a „goj egységet” szimbolizálják. Az árpádsávos zászló itt szimbolikusan azt üzeni, hogy a MTV-székház „népnemzetileg felszabadított terület” (németül: national befreite Zone, ami azonban egyben „zsidótlanított terület”-et is jelent). A szövegekben szintén felfedezhető az idézet, miszerint: „A Magyar Televízió a globalizációs nemzetpusztító erők főhadiszállása”, és nem véletlen, hogy a tömeg, amely „1956-ban az akkori kornak megfelelően a fő hazugságyár, a rádió ellen vonult, 2006-ban a magyar televíziót” támadta meg.

Egyaránt jó példát szolgáltatnak a keresztény antijudaizmusra, az áltudományos antropológiai és biológisztikus érvrendszer segítségével felépített rasszista antiszemitizmusra és az anticionista an-

tiszemitzmusra is azok a beszédek, melyek 2007. október 22-én a Szabadság téri Hazatérés-templom előtt hangzottak el: „A baloldali ideológia gondolatait a zsidóság teremtette meg. [...] A baloldali internacionális ideológia a szétszórt zsidóság természetes, organikus nacionalizmusa irtózatossá imperializmusának legfőbb szellemi eszköze...” – mondta egy fiatal színész Szabó Dezső 1935-ben írt szövegét idézve és aktualizálva.

Az utóbbi években minden hasonló demonstrációnál megfigyelhető volt, hogy a tömeg az antijudaista, anticionista gondolkodást összekapcsolta a kormánnyal, és a „Gyurcsány, takarodj!” szlogent skandálta. Gyurcsány évek óta az „ügyeletes zsidó” szerepét tölti be, ennek megfelelően gyakran zsidóként jelenik meg szélsőjobb honlapokon. Az a tény, hogy gyakran Hitlerként is ábrázolják, az antiszemita logika szerint úgy lehetséges, hogy az anticionizmuson keresztül – mely Izraelt teszi felelőssé a „palesztin holokausztért” – a fasizmussal azonosítják. Az olyan kifejezések, mint a „palesztinokon végrehajtott holokauszt”, vagy a „palesztinok genocídiuma” – ezt tükrözik. Ez a gondolkodás tehát lehetővé teszi a „zsidók” azonosítását a fasisztákkal, s ebből származhatnak olyan megjelölések, melyekben a kormányt fasiszta kormánynak nevezik, vagy amelyek az egészségügyi reformkísérletet a „magyarság genocídiuma”-ként emlegették. Hasonló konnotációjú, ha a Gyurcsány- és a Bajnai-kormány tagjait a Hitlerjugend mintájára Káderjugendnek nevezik, s ezzel implicit szintén párhuzamot vonnak e kormányok és Hitler között.

Az antiszemitzmus „kollektív zsidó” ellenségképe olyan sztereotípiákban jelenik meg, mint például a („zsidó”) liberalizmus, a („zsidó”) bolsevik kommunizmus, a („zsidó”) kapitalizmus, a („zsidó”) szociáldemokrácia, a („zsidó”) liberálbolsevik média, a („zsidó”) urbánus életvitel vagy a („zsidó”) bűnös, dekadens, liberális nagyváros, a („zsidó”) hedonista Nyugat-Európa, a („zsidó”) kizsákmányoló bankrendszer stb. Olyan személyek vagy intézmények, akik vagy amelyek ezeknek (és hasonló) sztereotípiáknak megfelelnek, a mai magyar társadalom projekciós célpontjaiként konkrét támadásoknak vannak kitéve. Ezért különösen veszélyeztetett a liberális intellektuális réteg, a szociálliberális politikusok, a balliberális újságírók és a balliberális médiák. Felettébb nagy szerepet játszik Magyarországon a „zsidó bolsevizmus” mítosza, ezért hangsúlyozzák a „nemzeti oldalon”, hogy a szocialista párt a „bolsevik kommunisták” utódpártja.

Mivel a népnemzeti gondolkodásnak megfelelően minden, ami nem népnemzeti, az zsidó, ezért lehet maga a demokratikusan választott kormány, sőt az Európai Unió is antiszemita sztereotípiák. A mai magyarországi antiszemitzmusban gyakran

zsidónak számít a liberalizmus, a bolsevista kommunizmus (itt a „zsidó kommunizmus” mítosza mint antiszemita sztereotípiák jelenik meg), a zsidó kapitalizmus, de a globalizmus és a globalizáció is „tervszerűen végrehajtott nemzet-megsemmisítéssel” azonos, mely tradíciókat, értékeket semmisítene meg. Maga a globalizmus is gyakran antiszemita kód: „A globalizmus az cionizmus fedőneve” olvashattuk egy szélsőjobb honlapon. Sokan azt feltételezik, hogy a szociálliberális kormányt is idegen kezek irányították, tehát idegen uralom alatt állt. Ha Bogár László közgazdász mint a „globális tőkestruktúrák legjobb hazai képviselőiről” beszél a volt kormányról, akkor az „elzsidósított kormány”, illetve a „Zionist Occupied Government” (ZOG) antiszemita sztereotípiájára játszik rá. Ugyanerre példa, ha egy politikus a parlamentet a Kossuth téri zsinagógának nevezi, amelyet ki kellene füstölni.

Nagyon elterjedt Magyarországon (és a többi volt szocialista országban) a másodlagos, holokauszt utáni antiszemitzmus, amely az újabb generációk nevében mindenféle bűnösség, illetve büntudat visszautasításából táplálkozik, és melyet az úgynevezett tettes-áldozati viszony relációjának a megfordítása motivál. A tettes-áldozat reláció megfordítása az antiszemita logika tipikus jelensége. E szerint a nemzet protagonistái, az úgynevezett „hős patrióták” végső soron a „zsidó tettesek” áldozatai, ezért az „áldozatok” önvédelme jogos és szükséges.

Erőszakra utaló jelek

A társadalom radikalizálódása az utóbbi években egyre fokozódik. Az antiszemitzmus erőszakba történő átfordulása vagy az arra való utalás arra hivatott, hogy a „nemzetet” megszabadítsa a „kártévőktől”. Itt megjelenik egyrészt a nemzetfogalom biologizálása, amely az „organikus nemzet” konstrukciójára vezethető vissza (Herder 1772, Fichte évszám nélkül). Ebből a koncepcióból fejlődött ki idővel a nemzet és az emberi test közötti párhuzamvonás (például ha azt mondják, „csonka Magyarország olyan, mint egy emberi test, melynek levágták kezét, lábát”). A nemzetfogalom biologizálásának következménye egyrészt a „nemzet” fajként való értelmezése, másrészt a „dehumanizálás” jelensége is, mely szintén jellemző az antiszemitzmusra, s melyben egy embert vagy egy embertípust féregként, kártevőként, élősködőként emlegetnek (ilyen például a „csótány-Gyurcsány” kifejezés, a kormány kártevőként való ábrázolása, vagy ha az Echo TV-ben rendszeresen kiirtandó patkányokkal egy gondolatmenetben hozzák szóba Kertész Imrét, Esterházy Pétert, Spiró Györgyöt vagy a már elhunyt Eörsi Istvánt). Az állatmetafora az antiszemita agitáció gyakori eszköze, és – az erőszakutalás szerint – a közvetlen erőszak előkészítését célozza

a kivetítéssel. Hasonlóan a közelgő erőszakra utal, ha azt halljuk, hogy a „kártékony kormányt el kell pusztítani” (Bíró Ildikó, a Polgári körök vezetője mondta ezt egy tüntetésen.).

A nemzet szakralizálása és az áldozati mítosz jelensége

Az erőszakra utaló jelek közül az utolsó két pont egyike az, amit úgy nevezünk, hogy a „nemzet szakralizálása” (irodalom). Itt tulajdonképpen a nemzet veszi át isten szerepét. Ezt tükrözte Hegedűs Lóránt református püspök egyik gondolatmenete is a 2008-as gárdaavatáson, amikor arról értekezett a megjelent gárdistáknak és a közönségnek: hogyan lesz az „istenszeretetből nemzetszeretet”. Ebben a felfogásban a nemzet tulajdonképpen szakrális térré változik, melynek tisztaságát, úgymond, meg kell védeni a szennyezettségtől. Ilyen úgynevezett „nemzetoltárok” felállítását – amikor is mentálisan előrevetítik, sőt előkészítik a „nemzet megtisztítását” – egyre gyakrabban látunk Magyarországon.

Ez a konnotáció a keresztényi tradícióból ered, s ezért különösen veszélyessé teszi ezt az ideológiát, hiszen az általa vízionált helyzetértékelés alapján előfordulhat, hogy néhányan szent kötelességüknek érezzék, hogy „vérüket” áldozzák a „nemzetért” az „identitás nélküli idegenek”, a „bolsevista kommunisták”, a „liberálisok”, a „multikulti”, a „globalizáció” stb. ellen. Ezt a mentalitást fejezik ki az úgynevezett népnemzeti ceremóniák, népnemzeti oltárok.

A áldozati mítosz (tehát, hogy mi vagyunk az áldozatok, leggyakrabban az idegen hatalmak áldozatai) az antiszemitizmus egyik legfontosabb mozgatórugója, amely végül is az önreflexiós emlékezet hártásából táplálkozik: ez az ideológia menekül mindenféle büntudattól, és mindenféle bűnösséget „másokra”, az „idegenekre”, illetve helyetteseiként a „zsidókra” hárt. Tipikus jelensége az áldozati mítosznak az, hogy az etnikai értelemben felfogott „magyar nép”, vagyis a „magyarság” mint szenvedő közösség jelenik meg, s ugyanakkor a „magyarság szenvedéstörténetét” párhuzamba állítják a zsidóság szenvedéstörténetével, vagyis a holokauszttal. Nem ritkán fedezünk fel ikonográfiai párhuzamot is, ilyen például az úgynevezett vonatmotívum a Terror Házában, mely a Gulágra vonatkozik, de egyértelműen a holokauszt vonatmotívumát idézi. Nincs itt másról szó, mint az úgynevezett tettes-áldozati reláció megfordításáról, amelyet az antiszemitizmus tipikus megjelenési formájaként tart számon az antiszemitizmus-kutatás.

Az áldozati mítoszsal azonban egyfajta extrém nárcizmus is együtt jár, amely állandó félreértésekhez vezet a társadalomban: a nárcisztikus ember

szinte minden tárgyilagos hírt saját, megélt valóságára fordít le, s önnön áldozati szerepének megfelelő tartalommal tölt meg.

2007 óta megfigyelhető a mobilizálás, a felhívás az erőszakra az úgynevezett nemzeti médiában. 2009 elején például a következőket mondta Bogár László közgazdász a Hír TV-ben: Ennek a szituációnak „nincsen evolutív megoldása, [...] csak revolútív megoldása. [...] Azért nincs békés, demokratikus és alkotmányos megoldása ennek a helyzetnek, mert ami békének látszik, az egy ellenünk viselt háború hamis foglalata, tehát hogy valójában háborút viselnek ellenünk. [...] Ha úgy tetszik, tudatos népirtás zajlik, csak olyan eszközökkel, amelyeket nem lehet leleplezni, tehát nincs béke, hanem háborút viselnek a magyarság ellen és ezért nem lehet békés megoldás. [...] Nem lehet demokratikus, mert amit demokráciának álcáznak, az tulajdonképpen a globális hatalom gazdasági diktatúrája cinikus, gátlástalan, kollaboráns helyi oligarchiák által üzemeltetve. Ez sajnos, amit alkotmánynak hívunk, melynek ezer év óta az lenne a feladata, és a Szent Korona alkotmánya ezt meg is tudta cselekedni, hogy védje meg és gyarapítsa a magyar nemzetet, ez az alkotmány, amely sajnos 89-ben folytonosságot vállalt a 49-es alkotmánnyal, ne legyen semmi kétségünk afelől, hogy a jakobinus, a bolsevik meg a neoliberais globálnyk az ugyanannak a pusztító történelmi erőnek a különböző megnyilvánulása,



tehát ilyen értelemben semmi lényegi különbség nincs az 1949-es hamis alkotmány és az 1989-es, 90-es hamis alkotmány között, és ez nemcsak hogy nem védi meg [...] és nem gyarapítja a magyar nemzettestet, hanem szélesre tárja a kifosztás kapuit” (Hír TV, 2009. jan. 16., péntek 8 óra).

Ha tehát Magyarországon a „bolsevikok mai követői” és a liberálisok, valamint a „zsidók” egymás színonímáivá válnak, miközben a „nemzeti oldal” kommunikációjában az az érzés jelenik meg, mint ha „élet-halál” harcról lenne szó, akkor ténylegesen véres harc várható, melyben az ellenségkép tisztán körvonalazható. Német tudományos kifejezéssel ezt „Nullsummenkonflikte”-nek hívják, mely magyarra talán úgy fordítható, hogy „végső megsemmisítésre törekvő konfliktus”, melyben előrevetíthető, hogy különlegesen agresszív és erőszakos kimenetelre lesz.

Amitől Bogár László és vele hasonlóan sokan mások álmodnak, az a „nemzet újjászületése”, vagyis egy „völkisch-népnemzeti forradalom”, amely azonban nem jelent mást, mint nyílt erőszakot.

Marsovszky Magdolna

Irodalom:

- Benz, Wolfgang (2004): Was ist Antisemitismus? C.H. Beck, München.
- Csabai Márta–Erős Ferenc (2000), Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei. Józsefvárosi Könyvtár, Budapest.
- Dunk, Hermann von der (1999): Antisemitismus zur Zeit der Reichsgründung. Unterschiede und Gemeinsamkeiten: ein Inventar, in: Die Konstruktion der Nation gegen die Juden, hrsg. von Peter Alter, Claus-Ekkehard Bärsch, Peter Berghoff, Wilhelm Fink, München, 65–91.
- Fichte, Johann Gottlieb (évszám nélkül), Reden an die deutsche Nation. Hafis-Lesebücherei. Fikentscher Verlag, Leipzig.
- Fromm, Erich (1993): Die Furcht vor der Freiheit
- Hauray, Thomas (2002): Antisemitismus von links. Kommunistische Ideologie, Nationalismus und Antizionismus in der frühen DDR, Hamburg.
- Herder, Johann Gottfried (1772), Abhandlung über den Ursprung der Sprache, in: Sturm und Drang. Kritische Schriften (1972), válogatta Erich Loewenthal, Verlag Lambert Schneider, Heidelberg, 399–506.
- Holz, Klaus (2001): Nationaler Antisemitismus. Wissenssoziologie einer Weltanschauung, Hamburger Edition, Hamburg.
- Holz, Klaus (2005): Die Gegenwart des Antisemitismus. Islamische, demokratische und antizionistische Judenfeindschaft, Hamburger Edition, Hamburg (Die Figur des Dritten).
- Horkheimer, Max–Adorno, Theodor W. (2004): Dielaktik der Aufklärung. Philosophische Fragmente, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/M., 177–217 (Elemente des Antisemitismus. Grenzen der Aufklärung).
- Karády Viktor (2000): Zsidóság Európában a modern korban. Társadalomtörténeti vázlat. Új Mandátum, Budapest.
- Kiss Endre: Antisemitizmus mint metafizika, in: <http://www.pointinternet.pds.hu/kissendre/judaisztika/2004112911205167600000660.html> (29.11.2004).

- Oechsner, Florian (2007): Antisemitismus und Literatur (Antisemitizmus és irodalom), előadás, Die 8. interdisziplinäre, internationale Graduiertenkonferenz „Ethik und/oder Gerechtigkeit nach der Postmoderne” wird am 23–25. November 2007 an der Friedrich-Alexander-Universität Erlangen–Nürnberg
- Pfützner, Rudolf (2008): Az idegen önmagunkban (Pszihoanalitikus megfontolások), in: Pannonhalmi Szemle (XVI) 1, Bencés kiadó, Pannonhalma, 86–94.
- Salzborn, Samuel: Ethnisierung der Politik. Theorie und Geschichte der Volksgruppenpolitik in Europa. Frankfurt–New York: Campus 2005.
- Volkov, Shulamit (2000): Antisemitismus als kultureller Code, C.H. Beck, München (eredeti cím: Jüdisches Leben und Antisemitismus, C.H. Beck, München, 1990).

MEZŐ FERENC

Félálom

Nyálkás őszi felhő nyújtózik
a város felett a kétség
mint rég lejárt ébresztőóra gombját
kedvesed melegen szunnyadó mellét
hűlt helyén kitapogatnád

híreket mond a rádió
hajnal van éjfél vagy délután
e béke oly sötét rideg lett
lerúgná rossz álmát vacogva
izzad az alvó

elkövéredett medve
csábítón epedve
ifjú kigyófejűek fülébe sziszeg
bakancspuffanástól hangos a liget
zsidónégercigányvagy!
elgáncsol egy gyökér
sárral kevert vér
szárad a szádon

mint aki már odaát rájön
hogy ugyanott
felriadva fájós lábad
megmasszírozod
csak izomgörcs nem lövedék
csak öntudat nem menedék
e végső
nyelveden keserű lepedék
még nyelni?! de
köpni se késő!

Bulányi György és a kereszténység

Bulányi György, alias Gyurka bácsi, a Bokor közösség 2010 júniusában, 91 éves korában elhunyt alapítója Jézus tanítványának mondta magát, s ekként nem háritotta el magától a kommunista jelzõt sem, annak ellenére, hogy a magát e néven nevezõ rendszer a kisközösségek szervezéséért („államellenes összeesküvésért”) életfogytiglani börtönre ítélte. Ő 2005 decemberében a Magyar Képzõmûvészeti Egyetemen mégis beszélgetést folytatott Tamás Gáspár Miklóssal „a kommunizmusról mint nem átkos eszmérõl”. Ezen a – videóra is rögzített – dispután a globális megoldásokat hiába keresõ, s ezért aggodalmaskodó TGM-mel szemben õ mindvégig biztos volt a maga igazában: abban, hogy az élet- és vagyonszövetség (mindegy, hogy „Isten országának” nevezzük, vagy „kommunizmusnak”) megvalósítható – ám „csak kicsiben”.

Botránykó volt Bulányi a kommunista állam szemében, és botránykó volt az azzal kollaboráló egyház szemében is, amely 1982-ben eltiltotta õt a magyar katolikus templomokban való misézéstõl. Ezt a fajta büntetést a kánonjog nem ismeri, így joggal feltételezhette Bulányi, hogy a trón és az oltár szoros szövetsége mûködött itt; vagyis az eltiltásról az állam döntött, és az egyház hajtotta végre.

Hosszú életének utolsó éveiben már nemcsak az államhatalmat és az egyházat, de saját híveit, a Bokor-tagokat is alaposan megbotrányozta Bulányi. „Radikalizálódtam” – ismerte el két évvel ezelõtt, pappá szentelésének 65. évfordulóján, az „Érted Vagyok” címû bulányista lapnak. Ebben az interjúban beszélt arról is, hogy tulajdonképpen hat és fél milliárd Jézusra volna szükség – hat és fél milliárd olyan emberre, akik – akárcsak „a pályát módosító názáreti faipari munkás” – szeretik az ellenségeiket, azokkal is jól tesznek, akik velük rosszat, s akik, ha két köntösük van, az egyiket odaadják annak, akinek egy sincs. Ehhez nincsen szükség sem államra, sem egyházra – csak apró civil közösségekre, „bokrokra” – az erdõvé növekedés ambíciója nélkül.

Bulányi e bokrokban, kisközösségekben az egy tallér társadalmát remélte megvalósítani. Úgy okoskodott: ha a Föld összes vagyonát, illetve jövedelmét elosztanánk a földlakók számával, azt a képzeletbeli egy tallért kapnánk meg, amennyi egy emberre jutna a Földön. Ez lenne szerinte a létminimum, egyszersmind azonban a létmaximum is. Vagyis, ha valaki magának két dénárt akar, az egyiket, bizony, mástól kell elvennie. Ezért aztán inkább ne is akarjon kettõt. Legyen mindenki Jézus – gondolta az öreg Bulányi György.

Ám a radikalizálódott öreg pap nem ezzel botrányozta meg a híveit, hanem azzal, hogy „rossz társaságba”, jobboldali radikálisok közé keveredett. Halála után a legnagyobb nyilvánosságot azzal kapta, hogy az Országgyûlés plénuma elõtt mintegy hat percen át Novák Elõd, a Jobbik képviselõje méltatta munkásságát. Nem a pacifista és kommunista Bulányiról emlékezett meg, hanem az öreg Bulányiról, aki egy prédikációjában azt állította: az Ószövetség nem Isten ígéje. Bulányi ezt úgy értette, hogy Jézus a szeretet Istenét hirdette, nem pedig az Ószövetség haragvó Istenét – a jobbikos képviselõ viszont azt emelte ki beszédében, hogy Bulányi szakított „a zsidók Istenével”.

A jobbosok életének utolsó fél évtizedében tûzték a zászlajukra Bulányi nevét. Egy 2006-os prédikációja a Koinónia és a Kapu címû folyóiratok után – néhol „Mind tolvajok és rablók”, máshol „Az Ószövetség nem az Isten ígéje” címen – az egész szélsõjobboldali sajtót bejárta, a Magyar Mércétõl a kuruc.infõig és tovább. Ebben a bibliai kánonból az Ószövetséget teljesen mellõzni kívánó Markiõn második századi színõpei eretnek kései utódjának mondta magát a piarista pap, amivel rögvest beolta magát az antiszemita jobboldal szívébe, a zsidóellenes sajtómegnyilvánulásokat monitorozó antiszemitizmus.hu oldal pedig annak rendje és módja szerint meg is állapította, hogy a Bulányi által képviselt nézetrendszer a premodern és a posztmodern antiszemitizmus – vagyis a keresztény antijudaizmus és az Izrael-ellenesség – elegye. A szélsõjobb örvendezik, hogy Bulányi elvetette a zsidók Istenét, az ismeretlen „Markiõn csoport” pedig úgy tesz, mintha egy követ fújna Bulányival. Ám ha ketten mondják ugyanazt, az még nem ugyanaz.

Nemcsak szándékaiban, még tartalmában sem. Markiõn egyházatya, akire az öreg Bulányi hivatkozott, volt az elsõ, aki – még a második században – kísérletet tett a keresztény kánon összeállítására. Markiõn kánonja egy alaposan átszerkesztett Lukács-evangéliumot és tíz Pál apostolnak tulajdonított levelet tartalmazott. Adolf von Harnack, aki monográfiát is szentelt Markiõnnek, bõ száz éve írt Dogmatörténetében azt írta róla, hogy „az egyházatyák (Rhodon, Tertullianus, Órigenész) nem értették meg õt, és a leghevesebben harcoltak ellene, mint a legrosszabb eretnek ellen”. Harnack Markiõn érdemének mondja, hogy „a vele folytatott vitában fejlõdött ki a korai katolikus egyházi tanítás, és domborodott ki határozottabban az újszövetségi kánon”.

Markiõn és – az öreg – Bulányi között nagy különbség, hogy az ókori egyházatya elvetette az Ószövetséget, de a keblére ölelte Pál apostolt. Az öreg Bulányi viszont csak azt mondta: különbséget tesz az Ószövetség haragvó Istene és az erõszakmentes Jézus szeretet-Istene között (a maga részérõl az utóbbiban hisz), és nem szívesen mondja gyilkos-

ságokról beszámoló ószövetségi idézetek után, hogy „ez az Isten igéje”.

Ráadásul Bulányinak nemcsak az Ószövetséggel gyűlt meg a baja, hanem az Újszövetség nagyobbik részét jegyző Pál apostollal is. „Merre ne menjek? – Hogyan lett a tarzusi Saulból Szent Pál?” című 2008-as vitairatában Jézus nevében szakít a pálfordulása után továbbra is a haragvó Istenben hívő apostollal, aki szerint hitünk által igazulunk meg, s nem azért, mert jót cselekszünk. (Pedig Bulányi szerint azért.) Az istentiszteleteken Bulányi az evangéliumok Jézus szavait idéző részei mellett az ószövetségi olvasmányok és Pál apostol levelei helyett inkább Szabó Lőrincről, Szókratészről, Hamvas Béláról vett volna be a maga kánonjába olyan mondatokat, amelyeket akár Jézus is mondhatott volna.

Vajon ha valaki elveti az Ószövetséget és Pál apostolt, szabadon szűkíti és bővíti a kánont – joggal nevezheti-e magát továbbra is kereszténynek? Jézus-követőnek talán joggal, Krisztus-hívőnek talán nem. Bulányi szeretett provokálni, nem is mindent gondolt szó szerint, s az sem biztos, hogy érdemes a szavakon lovagolni.

A fogalmakat értelmezni viszont annál fontosabb lehet. Bizonyára bőven lesznek még viták, Bulányi provokációinak hatására is, a kereszténység mibenlétéről. Ha a kereszténység – krisztianizmus – az abban való hitet jelenti, hogy Jézus a Krisztus – a Messiás –, az ariánusok, unitáriusok például kiesnek a kereszténységből. Ha azonban azok volnának a keresztények, akik Jézus tanítását és gyakorlatát követik, aki Péterrel visszadugatta a hüvelyébe a kardot, s aki a „szemet szemért, fogat fogért” elv helyébe a „szeresd ellenségedet” felszólítást tette, az egyházak többsége esne ki a kereszténységből, különösen azok, amelyek összefonódnak az államhatalommal. Az, hogy Bulányi halála után a Bokormozgalom merre halad majd tovább, kik lesznek a vezetői, egyben marad-e, mind megválaszolatlan kérdés. De az talán állítható, hogy Bulányi követői az egyházak tanításaival szemben is követői maradnak Bulányinak, aki az egyházak tanításaival szemben is követője maradt a názáreti Jézusnak – még ha karácsonykor Betlehemben ünneplik is a születésnapját.

Gerlóczy Ferenc

BARI KÁROLY

Csönd

Zúzvara-agyaras kavics vagyok,
az vagyok már én, az vagyok.
Lakatlan piros avarban gázol,
szökik a szép fény. Hallgatok.

Tőkei Ferenc hiánya

Aligha csodálkozhatunk azon, ha a magát a nemzeti identitás és kultúra kizárólagos illetékesének tekintő jobboldal-szélsőjobboldal megbélyegzi, megrágalmazza és kirekeszti a magyar művelődés és szellemi élet számos demokratikus érzületű, a humanista patriotizmus ihletettségében alkotó, gyakran balra tájékozódó nagy egyéniségét. (Bár a valódi, értékőrző történelmi konzervativizmustól idegen az efféle agresszív magatartás!) Újabban és egyre sűrűbben Károlyi Mihályt, Jászi Oszkárt, Szabó Ervint, Kunfi Zsigmondot s – mások mellett – Lukács Györgyöt veszi célba ez a kampány. Ha finomabb módszerekkel is, de ugyanígy bánnak el Bibó István, Kéthly Anna, Donáth Ferenc, Illyés Gyula, Kosáry Domokos, Mézszöly Miklós, Fejtő Ferenc, sőt Szekfű Gyula életművével is: meghamisítják őket, letagadva, eltorzítva igazi karakterüket, ezen belül az emancipáció, a tágran értett szocialista értékrendhez és távlatokhoz fűződő viszonyukat. Az azonban *több mint bűn: hiba*, ha a magát szabadelvűnek, demokratikusnak, baloldalinak tekintő szellemi nyilvánosság feledkezik meg saját elődeiről, értékbazisáról; ha különböző taktikai különbségek miatt, túlhevítetten ideológiai-politikai vagy történelmi-személyi okokból szegényíti, klikkesíti, sőt esetenként gettósítja a progresszív kulturális emlékezetet. Mintha ennek a trendnek esne áldozatául Tőkei Ferenc emléke és munkássága is.

Egy életmű eleveenségét természetesen nem lehet s nem szabad évfordulókhoz kötni, mindazonáltal szimptomatikus, hogy a magyar tudományos-kulturális élet, a Magyar Tudományos Akadémia, a napi- és hetilapok nem emlékeztek meg arról: *80 évvel ezelőtt, 1930. október 3-án született, és 10 évvel ezelőtt, 2000 augusztusában hunyt el* a nemzetközi hírű akadémikus. Jómagam – bárcsak tévednék – csupán egyetlen igényes vállalkozásról tudok ezekkel az „alkalmakkal” kapcsolatban: az ELTE Konfuciusz Intézete és az MTA Szociológiai Kutatóintézete által 2010 októberében rendezett szakmai konferenciáról. Pedig Tőkei munkássága korántsem csak emlékezésre méltó történelmi monumentum: nagyon is eleven, sőt provokatívan időszerű szellemi, tudományos és kulturális kihívás, különösen abban a riasztó tünetekkel és távlatokkal terhes világtörténelmi, illetve hazai pillanatban, amelyet 2010 hozott el. Tőkei azért sem tűnik igazán szalonképesnek, azért *sincs benne a mainstream diskurzusban*, mert a rendszerváltás után, drámai tépelődések közepette is marxista baloldalinak vallotta magát, és szisztematikusan újraolvasta, újrainterpretálta és elének tárta Marx, Engels szövegeit

a világgazdaságról, a „globalizációról”, a társadalmi rendszerekről.

Egyik utolsó munkája volt az a cikksorozat, amelyet kedvenc folyóirata, az örökségét szenvedélyesen őrző *Eszmélet* közölt 1992 és 1997 között *Üzenetek a XIX. századból* címmel. Igen, Tőkei kezdetől fogva teoretikusi és állampolgári kritikával illette a világrendszer-változást, a kelet-közép-európai rekapitalizáló fordulatot. Ám nem a megbukott államszocializmus nosztalgikus visszasírása s még kevésbé a konzervatív-balos vagy a jobboldali radikális, nacionalista populizmus felől tette ezt, hanem az *emberi emancipáció történelmi szükségletei és humánus távlatai, a demokratikus szocializmus* igénye felől. S ez „szokatlan”, „kellemetlen” írástudói pozíció volt s maradt a hazai nyilvánosság nagy része szemében – máig is. Hadd idézzem csak egyetlen konklúzióját: „Az államszocializmust »végső soron« nem a saját tökéletlensége, nem vezetőinek árulása, nem az antikommunista politika, nem is a tudatos »agyonfegyverkezés«, még kevésbé az ellenzéki társaságok vágyakozása döntötte meg, hanem a multinacionális nagytőke, amelynek szabadabb mozgásához a világpiac további bővítésére volt szüksége, s amely mozgásnak adekvát formája most a polgári (Lukács György híres szavával: a formális) demokrácia lett. Minden más csak kísérőjelenség.”

Tőkei Ferenc ébresztése – felfogásom szerint – természetesen nem kanonizálását jelentené, mint ahogy a historizáló és bűnbakképző demagógia által kikezdett progresszív nemzeti tradíció említett személyiségeivel kapcsolatban sem valamiféle apológiát reklamálok. Ellenkezőleg: a Tőkei egyes műveivel, tételeivel folytatandó komoly, akár polemikus diskurzus nagyon is méltó hagyománytisztelet, de ehhez elengedhetetlen, hogy *olvassuk újra*, netalán ismerjük meg első olvasatban terjedelmes írásos életművét, és hogy tudományos kutatási eredményei, kérdései váljanak a közbeszéd szerves részévé. Messze vagyunk még ettől, pedig az elmúlt években – elsősorban Lendvai L. Ferenc és Kósa Gábor szívós munkája jóvoltából – megjelent *kilenc kötetes életműsorozata*. Az egész sorozatnak mintegy kicsinyített tükre, Tőkei szinte minden műfajából és tematikai érdeklődéséből ízelítőt nyújtó darabja a 2007-ben napvilágot látott *Tanulmányok, cikkek, interjúk* című VIII. kötet (Magiszter Társadalomtudományi Alapítvány–Kossuth Kiadó). A magyar tudományosság kiemelkedő, nemzetközi rangúvá emelkedett fejezeteit dokumentálja s teszi hozzáférhetővé ez a kilenc kötet, miközben az idősebb olvasó (köztük e sorok írója) féltve őrzi a szerző műveinek az 1950-es évek vége óta megjelent eredeti kiadásait, folyóiratcikkeit, újságvivágatait, köztük felkavaró igazságokat szemünkbe vágó, bátor interjúit is.

Tőkeit a világ tudományossága elsősorban *sinológusként* ismeri, a *kínai költészet, filozófia és esztétika* briliáns műfordítójaként, elemzőjeként és tanulságai „aktualizálójaként”. Szinte felmerhetetlenül gazdag az életműnek ez az övezete. Mindemellett tény: Tőkei igazán akkor robbant be a nemzetközi és hazai nyilvánosságba, amikor Karl Marx szövegeinek analízisére építve rekonstruálta és kidolgozta az *ázsiai termelési módra* vonatkozó elméletet, majd ennek nyomán gyökeresen „újraírta” a *társadalmi formációknak* a „marxista-leninista” címkéjű dogmatikus leegyszerűsítésekkel ellátott *történetét*. Vajon hogyan illesztené be saját Kína-teóriájába a roppant erővel és ellentmondásos társadalmi-politikai struktúrával modernizálódó mai Kínát? Erre sajnos már nincs válasz, bár kikövetkeztethető lenne Tőkei munkáinak szoros olvasatából. Mint ahogy az is kiolvasható volt s maradt belőlük, hogy ez a teória éles – olykor persze csak látens – kritikája volt s lett a megmerevedő, rendies „fejlett” államszocializmusok gyakorlatának és ideologikus legitimációjának, analóg módon Lukács György *Der junge Hegel*-ének antisztalinista rendszerkritikai konnotációjával.

A bőség zavarával küszködve számtalan ma is példaszerű, innovatív szellemiségű Tőkei-opus időződik föl bennem. Nagyon izgalmas és időszerű például a *nemzeti kérdés* eredeti marxi és XX. századi vonatkozásairól kifejtett – alig ismert, szinte sohasem idézett – felfogása (az *Egyén és közösség* című



tanulmányban 1972–1973-ból). Ehhez személyes emlékem is fűződik: olvasójaként, illetve a *Látóhatár* című egykor volt folyóirat szerkesztőjeként harcolnom kellett utánközléséért – szerencsére sikerrel. Tőkei Marx-kutató volt, de nem a citatológiából élt, mint a mindenkori propagandisták többsége: ő valóban igyekezett megérteni, rendszerszerűen rekonstruálni a nagy tudós gondolatait és felmutatni korszerű érvényüket. S nem csupán az övét, de Engelsét, Lukács Györgyét és – bizony – Leninét is. Igen, fölösleges elsápadni: elkerülve a *hagiográfia és a kriminalizálás alternatívájának* csapdáját, Tőkei egyebek mellett éppen a *kultúrával, a kulturális forradalommal kapcsolatos lenini felfogást* rekonstruálta meggyőzően, szembesítve azt a szektás-proletkultos világképpel és művészeti kánonnal, a kínai kulturális forradalom egykori szélsőbaloldali-terrorisztikus változatával, valamint a brezsnyevi neokonzervativizmus szürke ideológiájával.

A XXI. század első évtizedének hazai *kulturális közállapotaiban*, látva a roppant műveltségi és szocializációs esélykülönbségeket, például a szövegértés súlyos és tömeges zavarait, akár Lenin más tárgyú nézeteitől és gyakorlatától függetlenül is, elgondolkodó rokonszenvvel reflektálhatjuk az orosz forradalmár politikus ama elképzelését, amely elsősorban közművelődési-szocializációs s nem ideológiai-politikai kérdésként kezelte a kultúrát. Lenin (és nyomában Tőkei) ugyanis a kultúrát, az elodázhatatlan kulturális fordulatot szervesen összekapcsolta az egyének, a közösségek, a tömegek, a nemzetek *munkaesélyeivel, mobilitási lehetőségeivel, hiteles demokratizálódásával, modernizációjával és politikai attitűdjével* (hogy némileg modernebb fogalmakat használjak). Hogy mennyire nem sterilen és radikálisan „szocialista” doktrína volt ez Leninnél, azt Tőkei így summázza: a »kulturális forradalom« fogalma Leninnél „eredetileg a paraszti tömegek elemi fokú iskoláztatását jelentette, min-

denekelőtt az analfabetizmus felszámolását. Ez a szó legszűkebb értelmében vett kulturális forradalom teremt Lenin felfogásában széles és biztos alapot egyrészt a parasztság szövetkezetekbe tömörítéséhez, másrészt a továbbtanuláshoz, a tágabb értelemben vett kulturális forradalomhoz, amelynek során a munkások és parasztok elsajátítják, megtanulják és alkalmazzák mindazt az értéket, amit az emberiség megelőző kultúrája felhalmozott. [...] E tágabban értelmezett kulturális forradalom a gazdasági, sőt bizonyos határokon túl a politikai továbbfejlődésnek is előfeltétele; felöleli a szocializmusba való átmenet egész történelmi korszakát. A konkrét körülményektől függően ölthet szakaszos jelleget is, időről időre új lendülete válhat szükségessé, lehetnek kifejezetten kampányjellegű feladatai is, ám alapjellege szerint éppen nem a társadalmi robbanások és felfordulások formájában, hanem a sietségmentes, nyugodt reform és evolúció formájában érhet el igazi eredményeket.”

Tőkei idézett – alapos és mély elemzést summázó – interpretációja „a kultúra megszokássá válásának” *marxi, lenini és lukácsi perspektívájára* (utópiájára?) fut ki. Nagy hangsúlyt tesz a múlt század eleji magyarországi és oroszországi társadalomfejlődés közötti különbségek kulturális dimenziójára, illetve az ezzel kapcsolatban Lenin által a „javunkra” írt 1919-es (sajnos végül is nem realizálódott) magyar előny és esély kiemelésére. Ma, közel száz év múltán sok mindent persze másképp látunk, de a kultúra történelmi szerepét és modern értelmezését illetően Tőkeinek igaza volt s lett. Nem utolsósorban a visszajáról. Arra gondolok, hogy a ma hazánkban hivatalosan „nemzeti fülkeforradalom”-nak minősített konzervatív-reakciós, antidemokratikus fordulatnak, a (mégoly sebezhető) tőkés jogállamot történelmileg visszafelé lebontó kurzusváltás tömeges támogatottságának bizony jelentős mértékben kulturális – pontosabban, Adyt idézve

az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című írásból: *antikulturális – trendek* ágyaztak meg. Lukács Györgyre is utaltam a fentiekben: nos, kevesen tettek annyit Lukács roppant sokoldalú s persze ellentmondásos oeuvre-je baloldali karakterének értelmezése terén, marxi ihletésű mondanivalói érvényességének bizonyítása érdekében, mint Tőkei Ferenc. S nem csupán kitűnő tanulmányok egész füzérében, hanem tevőlegesen is: a *Lukács György Alapítvány* kiharcolójaként és alapítójaként, haláláig kuratóriumi elnökeként.

Egyik utolsó írásában, saját pályájára visszatekintve ezt vallja: „Fő tevékenységem ma is, mint mindig,



a kínai irodalom és filozófia kutatása és tanítása. Mégis nehezen élem meg utolsó éveimet [...] A kapitalizmust programatikusan nem tudom s nem is akarom elfogadni, hiszen szabad, független értelmiséginek gondolom magamat. Remélem azonban, hogy gyermekeink vagy inkább unokáink nemzedéke egyszer majd megtalálja annak módját, hogy nem ebben az emberhez semmiképp sem méltó társadalomban kelljen leélnie életét.” Számosan látják-látjuk így. Mindazonáltal nem feltétlenül szükséges egyetérteni, még kevésbé teljesen azonosulni Tőkei szocializmus-értelmezésével, politikai krédójával, világtörténelmi perspektívájával ahhoz, hogy tudományos és közírói életművét reveláló tanulásokban gazdag, immár *klasszikussá érett nemzeti örökségnek* tekintsük. Ugyanakkor a szocializmus és kapitalizmus végső, ontológiai dichotómiájában gondolkodóknak is tisztán kell látniuk (Tőkei is így tenne): itt és most Magyarországon nem ez a közvetlen eldöntendő alternatíva. Hanem: az egyik lehetőségként a mégoly esendő polgári demokrácia megvédése, megszilárdítása, modernizációja, továbbfejlesztése, a másik opcióként pedig – sajátos XXI. századi „ázsiai termelési módként” – a nemzeties, populista tekintélyelvűség szentkoronás örök mennyei birodalomra építése.

Agárdi Péter

BARI KÁROLY

Petőfi

Életünkben kitörölhetetlen szavakkal tördeltet
lelkedet, jövőbe-látó szemeid taván mégis
csónakázni indult a halál; nem félt a
márciusi ifjak kínna-vergődő dühétől,
halálba-roppant csontjaidat lángokba:

zászlóidba

göngyölte, pedig hogy sóhajtozott, nyögött a
csatatér,

ordítva sírtak a mezők is;

barna köveket: pacsirtákat dobáltak az ég

arcába,

feketébe szomorodott a délibáb: fekete lovasok
vágattak Segesvár felé, országot-elborító
szemfődelet húztak maguk után: a mi

szemeinket

takarták sötétségbe, nem láttuk, hol zártak a
földalatti erdők éjszakájába, szavakká-tördelt
lelked tüzes sziklája életünkre hengeredett:

hánykolódunk, égünk hatalmas súlya alatt.

Szabadnak születtünk

Mester Béla: Szabadságunk születése. A modern politikai közösség antropológiája Kálvin Jánostól John Locke-ig. Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2010. 183 old.

Szabadnak születtünk, mert racionálisnak születtünk” hirdette meg John Locke 1689-ben az újkor szabadság-filozófiáinak krédóját. Ám ennek a szabadság-fogalomnak – a karteziánus *cogito*-val ellentétben – nem az a racionalitás-fogalom a bázisa, melyet a magányos elmélkedő maga-magának vív ki a történelmi tradícióktól és kortársi szokásmechanizmusoktól elvonatkoztatva, hanem a korábbi és kortársi teológiai viták kontextusában értelmezhető. Ennek az értelmezésnek fontos filozofiatörténeti fejezete Mester Béla könyve.

Mester – Magyarországon nagy névnek számító módon – az *adiaphora*-vita fogalmi keretében keresi a modern szabadságesszme eredetét. Megismerhetjük a „közömbös dolgok” szerepét a sztoikus etikában. Az etikai megítélés alá nem eső tettek és elvek szférája a politikai ítéletek kikapcsolását is szolgálta, míg a reformáció *adiaphora*-vitáiban épp ez vált központi kérdéssé: hol húzódnak a politikai hatalom határai a vallásilag közömbös dolgok szabályozásában, és a „keresztény szabadság” vajon forrásává lehet-e „az önmagukban véve sem jó, sem rossz” (Kálvin) dolgok intézésének. Ám amíg a sztoikus etikában az individuális döntés tereuma az erkölcsileg közömbös dolgok közti választás, a kereszténységben kollektív joggá – pontosabb, ha azt mondjuk: kollektív kötelességgé – vált a politikával való viszony kérdése, Pál apostol rómaiakhoz írt levelének szellemében: az Istentől eredő hatalomnak való engedelmisség minden „közömbös”, tehát kifejezett isteni parancsolatokat vagy tilalmakat nem érintő ügyekben. A hívő szabadsága az alattvalói engedelmisség határának lelkiismereti mérlegelése. Ezekről a határokról szólnak a *protestáns adiaphora*-viták, amelyek bemutatása Mester könyvének fontos fejezete. Az erasziánus álláspont – melyet majd minden jelentős angol gondolkodó képviselt Bacontól Hobbesig, Hookertől a fiatal Locke-ig – a polgárháború elkerülése érdekében állami feladattá teszi „az önmagában közömbös gesztusok” (Leviatán) előírását. Csakhogy: „E viták sorra eredménytelenül végződtek, mert kiderült, hogy ami az egyik fél számára *adiaphoron*, az a másiknak hite lényegéhez tartozó parancs.” Az orgonától a miseruháig, a színházaktól a latin nyelvig minden közömbösnek hitt dolog csak fokozta a vallá-

si viták, ha nem a vallásháborúk hevét. A vesztes csak az egyéni lelkiismeret lehetett, mely számára nem maradt szabad tér a világi és egyházi hatalom harca közepette (27. old.).

A *Kálvin felfogását* bemutató fejezetben olvasható a könyv központi kérdése: mi az antropológiai alapja a kereszténység azon erkölcsi rendelkezéseinek, amelyek a mindenkori politikai hatalomhoz való viszonyát szabályozzák.

Természetesen az eredendő/eredeti/áteredő bűn problémájáról van szó: Kálvin koncepciójában ez kizárja az ember politikai hatalomtól mentes életének lehetőségét – ahogy ezt az anabaptistákkal vitatkozván kifejti. Ám Kálvin azt is elveti, hogy ennek a hatalomnak egy és csakis egy formája felelne meg az isteni eredet elvének. Innen a *jus resistendi*, a hírneves ellenállási jog igazolása: a minden emberben meglévő természetjogi igazság felhatalmazhat a politika pozitív törvényeivel való szembeszállásra. De nem egy új hatalom teremtésére: ugyanez az eredendő bűn teszi lehetetlenné, hogy az ember a maga képére teremtsen a társadalmi hatalmat, csupán a már meglévő – különféle – helyi és központi hatalmak között kereshetjük az igazságunkat, az egyikkel szemben a másikhoz állván, de semmiképp sem a *társadalmi szerződés-elméletek* logikájának megfelelő *ex nihilo* teremtés formájában.

A Szent-Bertalan-éji mézszárlások radikalizálták az ellenállási jog koncepcióját: a királygyilkosságot megengedő felfogás egyenesen erkölcsi parancsolattá teszi a zsarnoksággal szembeni ellenállást, sőt a zsarnokgyilkosságot. Ez él tovább az amerikai forradalom híres jelmondatában: „Szállj szembe a zsarnoksággal, Isten parancsának teszel eleget!”

„Eljutottunk azokhoz a kálvini fejtegetésekhez, amelyek továbbgondolása jelentősen hozzájárult a politikafilozófia újkori újjászületéséhez, s amelyek hosszú idő óta először tették lehetővé a politikum világának *lelkiismeret szerint való*, azaz etikai végiggondolását úgy, hogy közben szekularizálták is azt.” (46. old.) – írja Mester, majd egy olyan kitérő következik, melyet csak „mi” tudunk értékelni: *Adiaphora-példák a magyar reformáció eszmetörténetéből*. A fordításirodalom áttekintése a servus, minister, officium, princeps, potestas magyar nyelvi megfelelőinek keresése a fogalmi finomodást, sőt néhol az egyéni interpretációs kísérleteket is nyomon követi: „E szöveghely egyben saját eszük használatára biztatja a híveket, és ha meggondoljuk, egyszerre magányba is taszítja őket: intenzív együttlétbe lelkiismeretükkel” – írja Mester Melius egy Kálvin-kommentárja kapcsán (56. old.).

S végül egy tragikusan magyar dilemma: az *engedelmesség és az ellenállás idegen uralom alatt*. Protestáns szempontból ez a „két pogány közt” szituációja, azzal a szomorú felismeréssel, hogy a

pogány-török uralom még mindig több szabadságot biztosít a reformáció híveinek, mint a katolikus-keresztény Habsburg hatalom...

A második fejezet már a címadó szabadság-eszme eredetéről szól: *Az ételek szabadságától a polgári szabadságig – Locke politikafilozófiájának forrásvidéke*. Az eddigiek után talán nem meglepő, hogy a szerző szerint egyenes logikái és történelmi út vezet Zwingli híres böjti kolbászsütésétől Locke Tolerancia-levelének jeles passzusáig: „Meg van-e engedve latinul beszélni a piacon? Engedtesék meg akkor a templomban is azoknak, akiknek ehhez van kedvük. Lehet-e otthon térdet hajtani, állni, ülni, fehér vagy fekete ruhába öltözni, rövid vagy hosszú köntöst viselni? Ne legyen hát tiltott a templomban kenyeret enni, bort inni vagy vízzel tisztálkodni.” Locke immár nem a világi hatalom határait kívánta megvonni, a közbűntény tilalmán túl az egyházakét is csak akkor, ha a „világi kar” segítségét kéri. Mester ismerteti, de másodlagosnak tekinti Locke formális vallási hovatartozásának kérdését: John Marshall unitáriánus elkötelezettségű interpretációja nem annyira Szentháromság-tagadásként releváns, mintsem az unitárius



antropológiai optimizmus, azaz az eredendő bűn tagadásaként. Az anglikán, sőt a kálvinista Locke-értelmezések számára is az az alapvető kérdés, hogy milyen érvek és hatások következtében lett a Traktátusok erasztiánus szerzője a Tolerancia-levelelben csaknem a *minimal state* hívévé.

Fontos a tolerancia-tétel ismeretelméleti igazolása: nincs csalhatatlan ember (vagy hivatal), tehát bölcsőbb, ha a tévedés jogát magunk és mások számára is fenntartva, toleráljuk azt. „Ebben a helyzetben Locke a toleranciát ajánlja, amely magatartás úgy jelenik meg, mint az emberi természetbe kódolt megismerési korlát tudatos belátása, és az ennek megfelelő cselekvés, illetve bizonyos cselekedetektől való tartózkodás” (79.old.). Persze ez újabb dilemmát vet fel: a szabadnak és egyenlőnek, mert racionálisnak született emberi természettel kapcsolatos kétely szükségszerűen kizáratik-e az ezen antropológiai alapokra építkező locke-i rendszerből.

Mester Béla Locke-interpretációjának legfontosabb eleme a politikai közösség szubsztantív értékalapú felfogása helyett annak kommunikatív közösségként való felfogása, „amelynek, ellentétben a liberalizmussal szemben gyakran hangoztatott nézetekkel, vannak közös normái, ezek azonban a kommunikáció normái, nem pedig vélemények kötelező közössége. A tolerancia mint *kommunikációs szabály* Locke igazi újítása, nem pedig az erőszakról való tartózkodás szubsztantív elvvé emelése...” (80.old.). *A politikai közösség mint kommunikációs közösség* biztosítja a modern szabadság keretét, a pluralizmust. Azt, hogy a különféle vélemények és vallások ellenére a társadalom egy közösség maradjon. „Ennek a kornak a kommunikációs típusa *typographicus*” (81. old.). Egyedül olvasom a nyomtatott könyvet, a Bibliát, de saját individuális interpretációm mellett azokra az embertársaimra is gondolok, akik ezerszám ugyanezt a szöveget olvasják és értelmezik. Ebből a közösségből csak az zárja ki magát, ki nem merészel maga olvasni, hanem vak tekintélytiszteletből egyetlen autoritás olvasatát fogadja el (a pápisták), illetve aki egyáltalán nem hajlandó referenciaként elfogadni A könyvet, a Szentírást (az ateisták): s ez a megfejtése Locke tolerancia-levele közismert korlátjának, ő az ateistákat és a katolikusokat kizárja a toleráns társadalomból. És megint egy amerikai hatástörténet: a vasárnapi iskolákban a bibliakörök természetes eseménye az alkotmány értelmezése az ember elidegeníthetetlen jogairól.

Az eredendő bűn tagadásának a teológián túl mutató következménye antropológiai és politikai filozófiai: az emberi természet nem Ádám bűnének terhe alatt roskadozik, az ember nem túlélésre képtelen kreatúra az Istentől eredő politikai hatalom támasza nélkül, hanem önálló, tudatos teremtésre

– a társadalom szabad és racionális létrehozására – alkalmas lény, a társadalmi szerződés teremtője, önnön szabadságának és ésszerűségének megfelelő törvények alkotója. „Az ember éppen azért bonthatja fel a társadalmi szerződést, mert legalább elvileg elképzelhető egyszerre emberként és társadalmi szerződésen kívüli lényként, hiszen nem bűnös-ként és így nem hatalom alá született... *Szabadnak születik* ebben az értelemben is, szabadon kezdhet újabb hatalmi és etikai történetet” (92. old.).

A következő kitérő *Az Ádám-tól való származás jelentőségéről* szól. Filmer, az *Értekezés a polgári kormányzatról* című Locke-mű vitapartnere számára létfontosságú volt az uralkodók Ádám-tól való származásának bizonyítása, ami persze sokszor adott okot a kritikusok gúnyolódására: van-e valaki, aki nem Ádám leszármazottja. A korban oly divatos útleírások szerint van: egész népcsoportok élnek igen sajátos szokásrendszerek szerint, akik nemcsak a keresztény megváltásról, de Ádám bűnéről sem hallottak soha. Ezek léte egyrészt bizonyíthatja a „nincsenek velünk született erkölcsi elvek” tételét az emberi elméről szóló alapműben, de azt is, hogy a Biblia népein kívül is vannak racionális lények, akik ismerik a természeti törvény erkölcsi előírásait, még ha ezek nem is nagyon hasonlítanak a katolikus egyház preskripcióira. Locke legjelentősebb 18. századi tanítványa, Voltaire, a *Metafizikai értekezésben* még az empirizmus – és a poligenezis – etikai következtetéseit hangsúlyozta. Aztán jött La Barre lovag ügye és a Calas-per, s már egyáltalán nem tűnt megnyugtatónak, hogy a pozitív törvényeket a kártyajáték szabályaihoz hasonlatos konvencióként fogják fel. Vissza a jól bevált jus naturalishoz, az etikai relativizmus immár nem az *écraze*z l'infame fegyvere, hanem a világi és egyházi inkvizíciók szellemi szövetségese.

A könyvnek nemcsak a modernitás problémáit, de modern problémáinkat is elemző legizgalmasabb fejezete *Az ételek szabadságától a szellemi táplálék szabadságáig*. John Miltonnak a sajtószabadság védelmében írt Areopagaticája mindenfajta cenzori önkényt elvet, köztük a puritán presbiteriánus fajtát is. Az oralis társadalmaktól (melyeknek természetes állapota – ahogy de Bonald, az ultramontán gondolkodó írta –, hogy „egy beszél és mindenki más hallgat”) a chirographicus társadalmakon keresztül (amelyek a kéziratos szövegek szakrális interpretációján alapulnak) eljutunk a typographicus társadalmakig, a könyvnyomtatás koráig. (Miltonhoz hasonlóan Condorcet 1794-ben írt nagy történelemfilozófiai művében, *Az emberi szellem fejlődésének történelmi vázlatában* szintén a könyvnyomtatás megjelenésével magyarázza, hogy a reformációt – a középkori eretnokségekkel ellentétben – többé nem lehetett meg nem történtté tenni.) E korszakban „az íróvá válás, a szövegek

létrehozása és értelmezése elvileg minden olvasónak joga és lehetősége” (104.o.), ezt jogot csak a cenzúra intézménye korlátozhatja. Kérdés, legitim-e ez a korlátozás. Bibliai textusok alapján nem könnyű sajtószabadságot igazoló passzusokat találni, de mindig kézenfekvő a protestáns megoldás: a cenzúra pápista elv és gyakorlat, tehát a reformáció – a megreformált reformációról nem is szólva – csak elutasíthatja azt. Igaz, hogy Luther a kezdeti lelkesedés után megrettent a vallási röpiratok sokaságától: elég volna csak egy jó könyvet kiadni, mondta, a vita csak addig szükséges, amíg meg nem találjuk az igazságot. Milton – John Stuart Millnek *A szabadságról* írt gondolatait elővételezve – a szabad vitát és az ennek teret adó szabad sajtót elengedhetetlen eszköznek tekinti épp az igazság megtalálásának érdekében. Mégpedig minden könyv publikálásának szabadságáért (a más véleményen lévők szükségszerűen rossznak tekintik a „jó” könyvet is, tehát egyetlen könyv kiadására szorítkozni valamely csalhatatlan autoritás létét tételeznék fel). „Egy könyvet megölni szinte felér egy ember megölésével, aki embert öl, értelmes lényt, Isten képmását öli meg, de aki egy jó könyvet pusztít el, magát az értelmet, Isten képmását mintegy csírájában öli meg” – írta Milton. Az ideális köztársaság miltoni képe, melyben minden gondolat szabad, és szabadon testet ölthet könyv formájában, azaz ahogy Mester fogalmaz: „az ideális politikai közösség nem más, mint egymástól szeparáltan gondolkodó individuumok reflexiója egymás gondolataira, ami úgy lehetséges, hogy minden gondolat nyomtatott dokumentumként jelenik meg” (112.o.).

Az adiaphora-vita kolbászából könyv lett, szellemi táplálék, mely még az eredendő bűn értelmét is átértelmezi: a jó és rossz közti különbségtételre képtelen ember jósága nem lenne érdem, a rossz elutasítása nem lehetne erény. „Az ember a rossz ismeret nélkül miféle bölcsességet választhat? Aki a bűnt minden csábításával és látszólagos gyönyörével egyetemben meg tudja érteni és fontolni, s mégis lemond róla, mégis megkülönbözteti a valóban jótól, s a jót előnyben részesíti, az az igazi harcossal keresztény” – mondja Milton. És a jó és rossz megkülönböztetésének legfontosabb eszköze a sajtószabadság, mely a jó könyveknek állandó lehetőséget ad a rossz művek cáfolatára, amit a tiltás sohasem érhet el.

Különben is. Az erkélyek, az ablakok, a kocsmái pultok látványát és beszédét ki cenzúrázza? – kérdi nem kevés iróniával s igen modern módon, szinte Habermas kommunikációelméletét megelőlegezve, hiszen a nyilvánosság és a szabad vita az egyetlen legitim cenzúra, ez a politikai közösség önkorrekciós mechanizmusa.

Ludassy Mária

SZILÁGYI ÁKOS

Boldog leszel

Cigánydal

bol-dog le-szel bol-dog le-szel bol-dog le-szel

bol-dog le-szel bol-dog le-szel bol-dog le-szel

ak-kor is ha nem le-szel vagy nem va-gyok

vagy nem vagy vagy a ket-tónk kö-zött vagy

min-degy a-kár-hogy is vagy

1

boldog leszel boldog leszel boldog leszel
boldog leszel boldog leszel boldog leszel
akkor is ha nem leszel
vagy nem vagyok vagy nem vagy
vagy a kettőnk között vagy
mindegy akárhogy is vagy

boldog leszel boldog leszel boldog leszel
boldog leszel boldog leszel boldog leszel
akkor is ha nem leszel
varangy vagyok varangy vagy
szivemen nagy göröngy vagy
ajaj de nagy göröngy vagy

boldog leszel boldog leszel boldog leszel
boldog leszel boldog leszel boldog leszel
akkor is ha nem leszel
halott vagyok halott vagy
vagy az élők között vagy
mindegy nekem már nem vagy

boldog leszel boldog leszel boldog leszel
boldog leszel boldog leszel boldog leszel
akkor is ha nem leszel
zuhog a föld zuhogok
éj göröngye ragyogok
szemgödröm a hold
zuhog a föld zuhogok
éj göröngye ragyogok
szemgödröm a hold

boldog leszel boldog leszel boldog leszel
boldog leszel boldog leszel boldog leszel
akkor is ha nem leszel
olyan mindegy oly mindegy
olyan mindegy oly mindegy
oly mindegy hogy hol
olyan mindegy oly mindegy
olyan mindegy oly mindegy
oly mindegy hogy hol

2

szájzár-dodem szájzár-dodem szájzár-dodem
szájzár-tudom szájzár-tudom szájzár-tudom
akkor is ha nem tudom
szájzár szájzár vesztegzár
maradj veszteg szívem zár
ajaj maradj veszteg már

jóban vagyunk jobban vagyunk jóban
vagyunk
jobban vagyunk rosszban vagyunk jóban
vagyunk

akkor is ha nem vagyunk
jobban jobban még jobban
az én szívem jobban van
legjobban ha nem dobban

szájzár-dodem szájzár-dodem szájzár-dodem
szájzár-tudom szájzár-tudom szájzár-tudom
akkor is ha nem tudom
szájzár szájzár formidábl
ez a világ délibáb
dib-dáb déli-délibáb

szájzár-dodem szájzár-dodem szájzár-dodem
szájzár-dodem szájzár-dodem szájzár-dodem

A gyertya fénye

Sok mindenem múlik, mivé válik a karácsony. A gyermekkor élményeitől, személyiségünkől, pillanatnyi élethelyzetünkől, közösségünkől vagy magányunktól. Régi családunk fa alatti énekei, az illatok, a letűnt fények meghatározzák a karácsony édes vagy édeskeser hangulatát. Néha megjedek, hogy mennyire kijelöli a bennünk élő Jézus-képet az, amit egy-egy ünnep élménye belénk vés. Nélkülözhetetlen a teljes Isten-fogalomból a gyermek Jézus elesettsége és az Atya gondoskodása. És ez nem más, mint ami a betlehemi történetből hozzánk eljutott, amit megértettünk és megőriztünk belőle.

Akkor viszont nincs más karácsonyi ajándék, mint a Krisztus-teremtő benyomások megélése, mások és a magunk számára. Személyes felelősségünk megteremteni az ünnepet, melyből békeség, szeretet és közösség születik. Ezzel Istent adni, jelenlétvé tenni.

„Ne csinálj magadnak semmiféle istenszobrot azoknak a képmására, amik fenn az égben, lenn a földön vagy a föld alatt a vízben vannak” (5Móz 5,8) – mondja az Írás. Isten a maga teljességében nemcsak annyi, mint ami a képzelőerőnkben telik, amit az ünnepeink kirajzolnak bennünk. Mi csak lenyomatait, vetületeit, szegmentumait értjük meg a teljesnek. S ez nem csupán a bűneink okozta korlátok miatt van így, hanem a teremtettség beláthatatlan dimenzióit is megsejteti. Elég, ha a felelősségérzet adta szorongás helyett átadjuk magunkat ennek a végtelen sodrásnak, az isteni csendnek.

Személyessége, empátiája, könyörületessége abban válik láthatóvá, hogy ezt a feloldhatatlan ellentmondást ő is látja. Minden emberi fantáziát meghaladó megoldással mutatja meg a helyzetet. Kifordítva. Ember, nemcsak te álmodsz istent magadnak! Én, az Isten is kész vagyok magamat emberré tenni. Csodás logikátlansággal nem királyként, hanem az ember hétköznapi szegénységébe, a rosszkor jött népszámlálás kényszerű gondjai közé születik, szamarak, birkák és kecskék melegébe. Hogy tudd, van, és bárhol megtalálod.

Találkozhatunk vele, találkozzunk vele – legyen boldog karácsonyunk!

Koczor Zoltán

Köszönjük gyülekezetünk áldozatkész híveinek és barátainak adományait, mindazt a jót, amelyet közösségünk hitéletéért, kulturális és szociális munkájáért tettek. Aki teheti, segítse szolgálatunkat továbbra is!

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség számlaszáma: 11703006-20013365.

VÍZKERESZT – BÖJT ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

Január 1., újév (szombat)

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Fülöp Attila

Január 2., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Vári Krisztina

Január 6., vízkereszt ünnepe (csütörtök)

18.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Gálos Ildikó

Január 9., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Január 16., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor ökumenikus istentisztelet Kónya Attila római katolikus plébános és Donáth László szolgálatával

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor szlovák nap, előadás tart Kiss Szemán Róbert, az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszékének docense

Január 23., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Január 30., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László
Az istentiszteleten a Praetorius Kamarakórus előadásában elhangzik William Byrd miséje, vezényel Kéring László.

Február 6., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Fülöp Attila

Február 13., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Február 20., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Mártonffy Marcell

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Féner Tamás fotóművész tárlatának megnyitója

Február 27., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Március 6., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Március 13., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Március 20., az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Mozdulat és rajz – a 80 éves Seregi László koreográfussal Fülöp Attila beszélget

Március 27., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Április 3., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Április 10., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Április 17., virágvasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Liturgia és zene – Bali János előadása

Április 21., nagycsütörtök

18.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Április 22., nagypéntek

18.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Április 24., húsvét ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Április 25., húsvéthétfő

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnap-

ján, valamint nagycsütörtökön, illetve húsvét 1. és 2. napján ünnepeljük.

Pilisvörösváron (református templom)

a hónap 2. és 4. vasárnapján, valamint húsvét első napján 14.00 órákor

BIBLIAÓRÁK

Tanház

a Római levélről Donáth László vezetésével, az alkalmak hirdetés szerint

Gyermekkatekézis

Donáthné Muntag Ildikó vezetésével minden vasárnap 10.00 órákor

Bibliaóra a szeretetházban

Donáth László vezetésével keddenként 15.00 órákor

BIBLIODRÁMA

Csodáról csodára

Nyitott bibliodráma-alkalmak a bibliai időkben megélt csodákról nem csak gyülekezeti tagoknak:

2011. január 22-én, február 5-én és március 5-én és április 9-én, szombaton 16 órától 19 óráig.

Vezeti: Donáthné Muntag Ildikó és Falvy Dóra

ORGONAKONCERTEK

2011. március 6-án és április 3-án, vasárnap 18 órákor

J. S. Bach: Dritter Teil der Klavierübung

Katekizmuskorálok és más énekek feldolgozásai két részben

Pétery Dóra – orgona

Szerzőink:

AGÁRDI PÉTER irodalomtörténész
BAKAY PÉTER evangélikus lelkész
BORONKAI SZABOLCS tanár
DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész
GERLÓCZY FERENC újságíró
HORGAS JUDIT lapszerkesztő
IVÁNYI GÁBOR methodista lelkész
KOCZOR ZOLTÁN mérnök, rendszerszervező
KOCZOR TAMÁS evangélikus lelkész
KOLTAI KATALIN gitárművész, zenetanár
KÓSÁNÉ KOVÁCS MAGDA tanár, politikus
LŐRINCZ BORBÁLA egyetemi hallgató
LUDASSY MÁRIA filozófus
MARSOVSZKY MAGDOLNA kultúrakutató
NÁDAS PÉTER író
ORSÓS JÚLIA tanár
PÁLMAINÉ ORSÓS ANNA tanár, nyelvész
PFITZNER RUDOLF pszichológus, pszichoanalitikus
SZENDREI LŐRINC újságíró
TÁLAS PÉTER történész, politológus

HÉT HÁRS



A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztők: Breuer Katalin és Ittész Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész,

Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Telefon: 368-6118, mobil: 06-20-460-1345

E-mail: hethars@gmail.com

Honlap: www.evangelikusbekas.hu

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomatás: Folium Nyomda

Adományokat a Csillaghegyi Gyülekezet- és Templomépítő Alapítvány számlaszámára (11703006-20013365) várunk.